

Tasviriy san'at tarixi

fanidan

3-курс талабалари учун

Ma'ruza matnlari

TUZUVCHILAR:

« Tasviriy san'at » kafedrası dotsenti

O.N.Samadov.

«Tasviriy san'at » kafedrası o'qıtuvchisi

H.N.Halimova

Tasviriy san'at umumiy tarixi

Ma'ruzalar matni

1-MA'RUZA

MAVZU: San'at tarixiga muqaddima. Tasviriy san'atning tur va janrlari. San'atning tarbiyaviy ahamiyati. Tasvir va ifoda vositalari.

REJA:

San'atning kelib chiqishi, mazmuni va mohiyati.
Tasviriy san'atning tur va janrlari haqida.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tema 1. Toshkent, O'qituvchi, 1986 y. (5-19)
2. Abdiev V.I. «Qadimgi SHarq tarixi», Toshkent, 1965 y (4-13)
3. Pugachenkova G.A., Rempel L.I. «Istoriya iskusstv Uzbekistana», Toshkent 1984 y. (7-14)

MAVZUNING MATNI:

San'at juda qadim zamonlarda, mehnat jarayonining taraqqiyoti natijasida paydo bo'ldi. Mehnat jarayonida inson tafakkuri kamol topdi, go'zallik hissi ortdi, voqelikdagi go'zallik, qulaylik va foydalilik tushunchalari kengaydi. Sinfy jamiyat vujudga kelishi bilan esa ijtimoiy taraqqiyotda katta o'zgarishlar sodir bo'ldi; aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqib boshladi. Bu esa fan va san'at rivojida muhim ahamiyat kasb etdi. Professional san'at va san'atkorlar shu davrda paydo bo'ldi. San'at esa o'zining o'ziga xos xususiyatini, sinfiyligini namoyon etib, hukmron sinfnings ideologiyasini targ'ib etuvchi kuchli g'oyaviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, omma orasidan etishib chiqqan iste'dodli ijodkorlar mehnatkash xalq ommasining orzu-istaklarini, ularning go'zallik va xudbinlik, oliyanoblik va insonparvarlik haqidagi tushunchalarini ifoda etuvchi asarlar yaratdilar. Xalqning turmushi, hulq va odatlari, yutuq va mag'lubiyatlari ularning asarlarida o'z ifodasini topdi. O'ar bir davrda mavjud bo'lgan ana shunday san'at hayot go'zalliklarini tasvirlab, odamlarda yuksak xislat va fazilatlarini kamol toptirdi, ularni tenglik, ozodlik, birodarlik, yorqin kelajakka intilishga da'vat etdi.

O‘aqqatdan ham insoniyat yaratib qoldirgan madaniy qadriyatlar oddiy boyliklar bo‘lib qolmay, balki o‘zida inson aql-zakovati, hayot to‘g‘risidagi fikr-o‘ylarini aks ettiruvchi ko‘zgu hamdir. Jahon san‘ati tarixini o‘rgatish, uning taraqqiyot qonunlarini tushunish, nodir yodgorliklar bilan tanishish, o‘tmish odamlarning his-tuyg‘u, hayotiy tajribalarini o‘rganish g‘oyaviy-estetik qarashlarning shakllanishini bilish demakdir. Bu so‘zsiz, kishilarda hayotiy tajribalarning boyishiga, hayotga yanada keng va atroflicha yondoshishga yordam beradi. Tasviriy san‘at turlariga rangtasvir, arxitektura, grafika, haykaltaroshlik kiradi.

Rangtasvir tasviriy san‘atning eng muhim turlaridan bo‘lib, maxsus polotnolarga, devorlarga ishlanadi. Tasviriy san‘at asarlarida ifodalangan maqsad va mazmuni ochib berishda rang muhim o‘rin egallaydi.

Rangtasvir asarlari xarakteriga ko‘ra monumental, dekorativ, mo‘‘jaz, dastgohli turlarga bo‘linadi.

Monumental rangtasvir me‘morchilik bilan bog‘liq bo‘lib, ular uylarning devorlarini, shiftlarini bezashda qo‘llaniladi. Katta hajmda uzoqdan ko‘rishga mo‘ljallanganligi uchun bular yaxlitlashtirilgan holda ishlanadi, ranglar ham shartli ravishda olinadi.

Mo‘‘jaz san‘at asarlari turli mamlakatlarda shu jumladan O‘zbekiston hududida juda ham qadim zamondan taraqqiy etib, qadimiy qo‘lyozmalarga ishlangan. CHunonchi, Alisher Navoiyning “Xamsa” asarlariga ishlangan rasmlar bunga misol bo‘la oladi.

Dastgohli rangtasvir asarlari keng tarqalgan bo‘lib, maxsus matolar, karton, yog‘och, romkaga tortilgan mato-xolst va shu kabilarga ishlanadi. Dastgohli rangtasvir moybo‘yoq, guash, suvbo‘yoq, tempera buyoqlarida maxsus dastgoh (molbert)larga o‘rnatilib ishlanadi.

Grafika - lotincha “grafo” so‘zidan olingan bo‘lib, “yozaman”, “chizaman” degan ma‘noni anglatadi. Tasviriy san‘atning bu turiga oddiy va rangli qalamda ko‘mir, pastel, sangina, suvbuyoq, guash va tushda ishlangan bezaklar, turli plakatlari, hajviy rasmlar va haqazolar kiradi.

O‘aykaltaroshlik - tasviriy san‘at turlaridan biri. U lotincha “skulpo” so‘zidan olinib, qattiq materiallarga “qirqish, kesish, o‘yish, taroslash” orqali ishlov berish ma‘nosini anglatadi.

Tasviriy san‘atning turlari.

Portret - rangtasvir janrlari ichida eng qadimiylaridan bo‘lib, kishilarning tashqi va ichki kechinmalarini tasvir orqali ochib beradi. Portret janrida ishlangan tasviriy san‘at asarlari bizga musavvir yashagan davrni, madaniyatini hamda tasvirdagi kishining ruhiyatini asarda talqin etadi.

Avtoportret - portret janrining ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, musavvir o‘zining tashqi qiyofasini o‘zi tasvirlaydi.

Manzara - janrdagi asarlarda borliq, tabiatdagi ko‘rinishlar haqqoniy aks ettiriladi. Manzarada faqatgina narsa va voqealar emas, balki musavvirning ichki kechinmalari ham ifodalanadi. Ayrim musavvirlar vodiylarni, tog‘u-toshlarni tasvirlashga ishqiboz bo‘lsalar, boshqalari dengiz manzarasini tasvirlashda mohirdirlar. Manzara janrida musavvirlardan O‘.Tansiqboevning “O‘zbekistonda mart”, “Jonajon o‘lka”, “Mening qo‘shig‘im”, N.Kashinaning “Tog‘da bahor”, Z.Inog‘omovning “Arpa o‘rimi”, “CHoyga”, R.Temurovning “Bibixonimda bahor”, “Ulug‘bek madrasasi” asarlari mualliflarga shuhrat keltirdi.

Natyurmort - fransuzcha so‘z bo‘lib, “jonsiz tabiat” degan ma‘noni anglatadi. Bu janrda musavvir asosan insonni o‘rab turgan atrof muhitdagi narsalar, turmushda qo‘llaniladigan buyumlar, oziq-ovqat mahsulotlari, gullar, meva va boshqalarni tasvirlaydi. U o‘z asarida tevarak-atrofdagi narsalarni tasvirlash orqali uning xarakterli xususiyatlarini, voqea qaysi davrda ro‘y berayotganligini ham ko‘rsata oladi. Taniqli ijodkor musavvirlardan R.Axmedov, L.Salimjonova, o‘.Abdurahmonov va boshqalar natyurmort janrida barakali ijod qilmoqdalar.

Tarixiy janrda ishlangan suratlar orqali biz uzoq o‘tmishda bo‘lib o‘tgan voqea-hodisalar, tarixiy shaxslar, xalqlarning turmush madaniyati bilan tanishamiz. Tarixiy janrning ko‘rinishlaridan biri jang (botal) manzaralaridir.

Botal janr - “botal” fransuzcha so‘z bo‘lib, “jang”, “urush” ma‘nosini bildiradi. U jang manzaralarini o‘zida aks ettiradi. Bu janrda jang va harbiy yurishlar manzarasi asosiy o‘rinni egallaydi. Botalist - rassomlarning asarlarida jangchi obrazi, uning qahramonligi, mardligi, jasorati hamda o‘z ona Vataniga bo‘lgan cheksiz muhabbati ifodalanadi. Leonardo da Vinchi, M.B.Grekov, G.K.Savitskiy, A.A.Deyneka, V.V.Volkov va boshqalar ana shunday musavvirlardandir. Taniqli ijodkor M.Nabievning “Spitamen qo‘zg‘oloni”, musavvir R.Rizamammedovning “Muqanna qo‘zg‘oloni”, musavvir T.Sodiqovning “To‘marisning qasosi” nomli asarlari bunga yorqin misol bo‘la oladi.

Animalistik - janr o‘zgacha tasviry san‘at turidir. U lotincha “anima”, “hayvonot olami” degan ma‘noni bildiradi. Animalistik rassom hayvonot dunyosiga zo‘r qiziqish, sevgi va mahorat bilan yondoshadi.

Hayvonot dunyosi ibtidoiy odamlar hayotida katta ahamiyatga ega bo‘lgan. O‘sha davrda ular g‘orlarining devorlariga kiyik, qo‘tos, mamontlarning suratlarini chizganlar.

Qadimga YAponiya va Xitoyda hayvonlarning tasvirlari dekorativ naqshlar tuzishda hamda monumental kompozitsiyalar yaratishda asosiy hisoblangan. XVI asrga kelib hayvonot olami anatomiyasini buyuk musavvirlar Leonardo da Vinchi va A.Dyurerlar ishladilar.

Keksa haykaltarosh va grafik musavvir V.A.Vatagin o‘zining asarlarida to‘rt oyoqli do‘stlarini haqqoniy va ishonchli tasvirlaydi.

Mashg‘ulot rahbari o‘quvchilarga nazariy bilim berish jarayonida mazmuniy to‘liq ochib berishi uchun jonli nutq orqali so‘zlash bilan birga musavvirlar asarlaridan surat-

lavhalar, adabiyotlar, kino va diafilmlar va slaydalardan unumli foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

Maishiy janr: tasviriy san'atda bu janrdagi asarlar kishilarning kundalik hayotini, turli voqealarni o'zida mujassamlashtiradi. Aksariyat rangtasvirda aks etuvchi maishiy janr ilk bor XVII asrda yashab ijod etgan Golland rassomlari - Piter de Xox, Ostade, Sten, Terborx, Vermer kabilar ijodida namoyon bo'ladi. Realist rassomlardan P.Fedotov, V.Perov, V.Maksimov, V.Makovskiy, K.Savitskiy, I.Repin kabilar maishiy janrning taraqqiyotiga katta hissa qo'shdilar. O'zbek rassomlaridan R.Axmedov, M.Saidov, Z.Inog'omov, R.CHoriev, o'.Abdurahmonovlar ham shu janrda barakali ijod etmoqdalar.

Tayanch tushunchalar.

Animalist (lotincha «animal» hayvon) - hayvonlarni tasvirlovchi rassom.

Kompozitsiya (lotincha «compositio» tuzilish, qurilish) - badiiy asardagi obrazlar va badiiy vositalarning muayyan g'oyaviy maqsadga xizmat qiladigan tartibda joylashishi.

Savollar:

1. San'at tarixi nimani o'rgatadi?
2. Tasviriy san'at turlari haqida so'zlang.
3. Tasviriy san'at janrlarini gapirib bering.

2-MA'RUZA

MAVZU: Ibtidoiy jamoa davri san'ati. Ibtidoiy jamoa tuzumi taraqqiyoti bosqichlari. O'rta Osiyo, O'zbekiston hududidagi ibtidoiy jamoa davriga mansub yodgorliklar.

Kulolchilik, toshtaroshlik va haykaltaroshlik san'ati.

REJA:

Er. av. 3 ming yillikgacha bo'lgan davrda Tosh asri, er. av. 3-2 ming yillikdagi bo'lgan mis va bronza asri, er. av. 1 ming yillikda temir asri to'g'risida to'liq ma'lumot berish.

SHu davrdagi me'morchilik, tasviriy va amaliy-dekorativ san'at.

O'rta Osiyo, O'zbekistonning ibtidoiy davrdagi yodgorliklari bilan keng tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Abdiev V.I. «Qadimgi SHarq tarixi», Toshkent 1965 y. (14-18)
2. «Vseobhaya istoriya isskustv» Tom-1 M. Isskustvo» 1956 (7-10)

MAVZUNING MATNI:

Ibtidoiy jamoa san'ati.

Ibtidoiy jamoa tuzumi insoniyat taraqqiyoti tarixidagi eng birinchi va uzoq davom etgan bosqichlardan hisoblanadi. Bu bosqichni hamma xalq va elatlar o'z boshidan kechirdilar. Ana shu uzoq davom etgan taraqqiyot jarayonida hozirgi zamon odami tipi paydo bo'ldi, odamlar jamoasi yuzaga keldi. Ishlab chiqarish kuchlarining zaifligi odamlarni kollektiv bo'lib yashash va mehnat qilishga da'vat etdi. Ular qudrat birlikda ekanligini, hayotning ilk bosqichidayoq sezdilar. Bu qudrat ularni tabiat sirlarini o'rganishga boshladi. Madaniyat va san'at ravnaqiga zamin yaratdi.

Ibtidoiy jamoa tuzumidan bizgacha ashyoviy dalillar - mehnat va ov qurollari, uy-anjomlari va bezak buyumlari, odamlar yashagan manzil qoldiqlari etib kelgan. SHular ibtidoiy jamoa kishisining estetik va diniy qarashlarini bilishga, ibtidoiy jamoaning madaniyati haqida tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Tuproq ostida qolib ketgan moddiy yodgorliklar, odam va hayvonlar jasadining qoldiqlari, g'or va erto'la devorlariga chizilgan surat va bo'rtma tasvirlar ibtidoiy jamoa davri tarixini o'rganishning muhim manbai hisoblanadi. San'at qachon va qanday paydo bo'lgan? San'at qadim-qadimda kishilarning mehnati jarayonida yuzaga keldi va rivojlandi. Inson madaniyati taraqqiyot olamiga qadam qo'ydi. San'atning yuzaga kelishi insonning ob'ektiv voqelik to'g'risidagi bilimlarining chuqurlashishiga, o'z avlodi tajribalaridan bahramand bo'lishga olib keldi. Bu uni tabiat kuchlariga qarshi kurashishga da'vat etdi, uning aqliy kamoloti, estetik qarashlari rivojini jadallashtirdi.

Arxeologiyada ibtidoiy jamoa tuzumi tarixi qurol yasash uchun ishlatiladigan materiallarga qarab, uch asosiy bosqichga ajraladi:

1. Tosh asri - eramizdan avvalgi 3 ming yillikkacha bo'lgan davr.
2. Mis va bronza asri - eramizdan avvalgi 3-2 ming yillik.
3. Temir asri - eramizdan avvalgi 1 ming yillik.

O'aykaltaroshlikda hayvonlar tasvirini yasash keng o'rinni egallaydi. Odam tasviri, ayniqsa, ayollar haykali paleolit davrida keng uchraydi. o'arbiy Yevropadan (Avstriya) topilgan "Villendorf Venerasi" deb nomlangan haykal mashhurdir. O'aykal hajm jihatidan katta emas, (balandligi 0,06 m.) lekin ko'rinishi jihatidan monumental. O'aykalda ortiqcha detallar yo'q. Ichki kuch-qudratga to'la haykalda bosh qismi bir oz belgilangan, yuz deyarli ishlanmagan, past tomonida tugallik yo'q, lekin shunga qaramasdan, haykal o'zining to'laqonliligi, ichki kuchga to'laligi bilan yaxshi taassurot qoldiradi.

Mezolit yoki o'rta tosh asrida odamlar katta bo'lmagan to'daga ajralgan holda yashay boshlashlari ularga bir joydan ikkinchi joyga erkin ko'chib o'tish, katta er maydonlaridan foydalanish imkoniyatini berdi. Qurollarning (mehnat va ov qurollari) ixcham, qulay bo'lishiga e'tibor kuchaydi. O'q, kamon-yoy, qayiqqlarning ixtiro qilinishi ibtidoiy jamoa kishisining hayoti yanada yaxshilanishini ta'minladi. Odamlar yog'och, qamishdan foydalanib, o'zlariga kerakli buyumlar yasay boshladilar.

SHarqiy Ispaniya, Kavkaz, O'rta Osiyodan topilgan suratlar diqqatga sazovordir. "Kiyiklarni ovlash" (Ispaniya) suratlarida obrazlar shartli (kamon otayotgan ovchilarda bu shartlilik yaqqol seziladi), sxematik, o'ta soddalashtirilgan holda tasvirlangan. Lekin bu shartlilik rassom aytmoqchi bo'lgan fikrni tushunishga halaqit bermaydi. Ov manzarasidagi holat - kiyiklarning jon talvasada qochishi, ovchilarning epchillik bilan olib borayotgan hujumlari, ov paytidagi shijoat, hayajon ibtidoiy jamoa rassomi tomonidan

ifodali talqin etilgan. Oʻrta Osiyo (Surxondaryo, Fargʻona), Ozarbayjon (Kobiston)dan topilgan suratlarda ham shu holni koʻramiz. Zaravutsoy (Surxondaryo), Seymalitosh (Fargʻona) suratlari mashhurdir. Bu suratlarda ovchilarning hayvonlarga hujumi aks ettirilgan. Zaravutsoydagi niqob kiyib, oʻljasiga yaqinlashayotgan ovchilarni aks ettirgan surat oʻtmish hayotining maʼnaviy dunyosini bilishga xizmat qiladi. Kulolchilik va boshqa buyumlarni naqsh bilan bezash keng tus oldi. Parallel, spiralsimon va toʻlqinsimon chiziqlar, konsentrik aylanalar shu davrdagi koʻpgina naqshlarning asosini tashkil etadi. Geometrik naqshlar asta-sekin sxematik odam, hayvon va oʻsimliklar dunyosidan olingin shakllar bilan boyitilib, mazmunan kengayib bordi. Uning elementlari koinot kuchlarining ramziy belgilarini aks ettira bordi. Masalan, rozetka-quyosh ramzi, toʻlqinsimon chiziq-harakat, suv ramzi va h.k.

Bronza asri eramizdan avvalgi 3 ming yillik oʻrtalarida boʻlib, odamlar misni qalay, qoʻrgʻoshin, rux yoki surma bilan eritib, bronza tayyorlashni oʻrganib oldilar.

Bronza qurollar, yarogʻ-aslaha, zebu ziynat yasash uchun asosiy material boʻlib qoldi. Er yuzida bronza asri boshlandi. Bronza asrini deyarli hamma xalq va elatlar boshidan kechirdi. Lekin bu asr baʼzi xalqlarda (masalan, Eron, Mesopotamiya, Kavkaz, Oʻrta Osiyo) bir muncha erta, eramizdan avvalgi 3 minginchi yillar oʻrtalarida boshlangan boʻlsa, boshqa erlarda (masalan, Kichik Osiyo, Suriya, Falastin, Kipr va Qrimda) eramizdan avvalgi 3 va 2 minginchi yillar chegarasida, Misr, Xitoy, Xindiston, Yevropada eramizdan avvalgi 2 minginchi yillarda sodir boʻldi. Bronzaning ixtiro etilishi inson tafakkurining muhim gʻalabasi edi. Bu ixtiro ijtimoiy hayot taraqqiyotini yanada tezlashtirdi, ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirdi, mehnat unumdorligini oshirib, qoʻshimcha mahsulot toʻplanishini taʼminladiki, bu oʻz navbatida inson maʼnaviy olamining oʻzgarishi va boyishiga olib keldi.

Oʻrta Osiyo erlarida bronza asri eramizdan avvalgi 3 ming yillik oʻrtalariga toʻgʻri keladi. Bu erlarda materiallardan buyumlar ishlash keng tarqaldi. Jumladan, Fargʻonadan topilgan bilakuzuklarda qoʻy va sher tasviri, ayniqsa, taʼsirli chiqqan. Bronza asrida Oʻrta Osiyoda kulolchilik yanada rivojlandi. Kulolchilik dastgohlarining yuzaga kelishi esa, soʻzsiz, yaratilgan buyumlarning yanada nafis va goʻzal boʻlishini taʼminladi. CHustdan topilgan qizil fonga qora boʻyoqlar bilan rasm va naqshlar ishlangan sopol buyumlar diqqatga sazovordir.

Temir asri. Ibtidoiy jamoa tuzumining soʻnggi bosqichi boʻlgan temir asri, “harbiy demokratiya” insoniyat maʼnaviy dunyosining murakkablashishi, ijtimoiy hayotda urush, talon-tarojlikning kuchayishi va jamoada harbiy rahbarlarning roli ortishi bilan xarakterlanadi. Ijtimoiy hayotga kirib kelgan temir, tosh va qisman bronza buyumlarni hayotdan siqib chiqardi. Oʻz xususiyati jihatidan mustahkam boʻlgan bu metall ishlab chiqarish kuchlarining ortishi va mehnat unumdorligini kuchayishiga samarali taʼsir qildi, ayniqsa, dehqonchilik imkoniyatlarini kengaytirdi.

Temir asrida ham amaliy-dekorativ sanʼat etakchi oʻrinni egalladi. Kulolchilik texnikasining murakkablashishi, kulolchilik uchun dastgohlarning keng koʻlamda ishlatilishi uning sifatini oʻzgartirdi, yangi tur va formalarni yuzaga keltirdi. Bezash ishlarida geometrik naqshlardan tashqari, syujetli kompozitsiyalardan foydalanish tendensiyalari rivojlandi.

Tayanch tushunchalar.

Karkas (frans. - skelet, asos) - binoning asosi sinchi

Mengirlar - ibtidoiy tuzumga mansub arxeologik yodgorliklar, yakka va halqa yoki «alleyalar» boʻlib joylashgan yirik toshlar.

Savollar:

1. Ibtidoiy jamoa tuzumi taraqqiyoti bosqichlari haqida soʻzlang.
2. Oʻzbekiston hududidagi ibtidoiy jamoa davri yodgorliklarini bilasizmi?

3-MA'RUZA

MAVZU: QADIMGI SHARQDAGI QULDORLIK DAVLATLARI SAN'ATI.

Qadimgi SHarq xalqlari va davlatlari san'atining oʻziga xos xususiyatlari.

REJA:

1. Qadimgi SHarq tushunchasi, uning geografik va davriy chegarasi.
2. Qadimgi SHarqda quldorlik davlatlarining yuzaga kelishi.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tom-1 T., «Oʻqituvchi» 1986 y.
2. «Vseobhaya istoriya isskustv» Tom-2 M., «Isskustvo» 1958 (34-47)

MAVZUNING MATNI:

Qadimgi dunyo san'ati.

Qadimgi dunyo san'ati tarixi er yuzida quldorlik formatsiyasining paydo boʻlishi, rivojlanishi va inqirozga yuz tutishi davridagi san'atni oʻrganadi va tahlil qiladi.

Quldorlik formatsiyasining maydonga kelishi tarixiy zarurat boʻlib, avvalgi formatsiyaga nisbatan progressiv ahamiyatga ega edi. U ishlab chiqarish kuch va madaniyatining keyingi taraqqiyotini belgiladi. Qullarni ekspluatatsiya qilish aqliy mehnatni jismoniy mehnatdan ajratib yubordi.

Bu esa, oʻz navbatida inson ma'naviy dunyosining rivojlanishiga, jumladan, san'atning ravnaqiga zamin yaratdi. Agar sinfsiz jamiyat davrida san'at insonning kundalik hayoti, ishlab chiqarish faoliyati bilan bogʻliq boʻlgan boʻlsa, endilikda u ijtimoiy ongning ajralmas qismiga aylandi va sinfiy kurash ijtimoiy hayotda muhim oʻrin tuta boshladi. Ijtimoiy hayotning murakkablashishi san'atni obrazli bilish asosida kengaytirdi. Bu davrda san'at taraqqiyoti bevosita din, mifologik tushunchalar zamirida rivojlanishini davom ettirgan boʻlsa ham, lekin birmuncha tantanali ruh ola boshladi.

San'atda voqelikni obrazli bilish tomonlari kuchaydi. Uning tur va janrlari kengaydi. Bu davrda san'atda sintez masalasining hal etilishi esa insoniyatning qoʻlga kiritgan buyuk yutuqlaridan boʻldi. Qadimgi dunyo san'atining yana bir muhim tomoni shu boʻldiki, unda milliy oʻziga xos tomonlar yaqqol koʻzga tashlana bordi. Katta-katta madaniyat markazlari vujudga keldi. Ularning san'atlari bir-biridan koʻrinishi, xarakteri, voqeligini obrazli ifoda etishi bilan ajralib turadi.

Qadimgi SHarq san'ati.

Qadimgi SHarq iborasi shartli bo'lib, odatda qadimgi Grek-Rim davlatlaridan SHarqda va Janubda joylashgan geografik mintaqa nazarda tutiladi. SHimoli-SHarqiy Afrikada Tunisdan (bu erda qadimgi Karfagen davlati mavjud bo'lgan) to YAponiyagacha cho'zilgan O'abashistondan (Efiopiya) Kavkaz tog'larigacha, Orol dengizining janubiy qirg'oqlaridan Xindiston, Xitoy, Indoneziya, Koreya erlarigacha o'z ichiga qamrab olgan bu katta maydonda qadim paytlarda bir qancha yirik quldorlik davlatlari mavjud bo'lgan. Ular jahon san'ati tarixi taraqqiyotiga katta hissa qo'shdilar. Qadimgi Misr podsholigi, Old Osiyodagi SHumer, Akkad, Bobil (Vaviloniya), Ossuriya, Urartu, Xett davlatlari, Eron imperiyasi, O'rta Osiyo, Xindiston, Xitoy va Janubiy-SHarqiy Osiyodagi davlat va podsholiklar jahon madaniyati tarixida o'chmas iz qoldirdilar. Qadimgi SHarq xalqlari san'ati va madaniyati tarixi katta davrni o'z ichiga oladi. Eramizdan avvalgi 5000-4000 yillardayoq bu erlarda sinfiy jamiyat yangi eraning boshlarigacha davom etdi.

Qadimgi SHarqda san'at uzoq vaqt hunarmandchilikning bir qismi sifatida qolaverdi. Ishlangan asarlarning texnik tomoniga alohida e'tibor berish sezilarli darajada bo'ldi. SHarq san'atining realizmi ham o'ziga xos xususiyatga ega. U ko'pincha voqelik, kishilar va tushunchalarni fantastik obrazlarda, ramziy va shartli belgilarda tantanali, ulug'vor qilib ifodalaydi. Albatta, SHarq san'atida hayot ko'rinishini hayotiy shakllarda, tub mohiyati bilan aks ettiruvchi asarlar borligini inkor etib bo'lmaydi, (masalan, Misr va Old Osiyo portretlari) lekin bu umumtaraqqiyot fonida ma'lum davrning yorqin yulduzlari yoki bosqichi sifatida paydo bo'lib, yana so'nadi.

Tayanch tushunchalar.

Riton - hayvonlar shoxi yoki fil suyagidan yasalgan uzun konussimon, uch tomoni qayrilib boruvchi idish.

Roza - dumaloq deraza.

Timpan - peshtoq. Oyna, eshik tepasida qoldirilgan yarim ark ichidagi yuza.

Savollar:

1. Qadimgi SHarqda quldorlik davlatlari haqida so'zlang.
2. Qadimgi SHarqda san'atning rivojlanishi.

4-MA'RUZA.

MAVZU: QADIMGI MISR SAN'ATI.

Qadimgi Misr san'ati va madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari.

REJA:

1. Qadimgi Misr san'ati.
2. Uning geografik o'rni, davriy chegarasi hamda uning taraqqiyotining asosiy bosqichlari.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston ensiklopediyasi. Tom-7, Toshkent 1976 (282-287)
2. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tom-1, Toshkent,

O'qituvchi 1986 y. (22-28)

MAVZUNING MATNI:

Qadimgi Misr san'ati.

Afrikaning SHimoliy-sharqida, Nil daryosining quyi vohasida bugungi Misr Arab Respublikasi erlarida juda qadim paytlarda (er.av.VI ming yillik) bir qancha qabilalar yashagan. Eramizdan avvalgi 4000 yillikda shu erda er yuzida birinchi sinfiy jamiyat kurtaklari nish urdi, quldorlik davlatlari yuzaga keldi, rivojlandi. Eramizdan avvalgi 4000 yillik oxiri-3000 yillik boshlariga kelib esa ular yagona yirik despotik davlatga aylandi. Qadimgi Misr san'ati tarixi ana shu davlatlarning yuzaga kelishi, rivojlanishi va inqirozidan tortib to Makedoniyalik Iskandar (Aleksandr Makedonskiy)ning yurishi bilan uning ellinistik dunyoga qo'shib ketishigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi, o'rganadi, tahlil etadi. Qadimgi Misr uzoq yo'lni bosib o'tdi. Deyarli 4000 yildan ortiq vaqtni o'z ichiga olgan bu davr mobaynida tasviriy va amaliy san'at, me'morchilikning nodir durdonalari yuzaga keldiki, ular bugungi kunda ham o'zining ulug'vorligi va yuksak badiiyligi bilan kishilarni hayajonlantiradi. Qadimgi Misr san'ati o'zining butun taraqqiyoti mobaynida din va uning turli marosimlari bilan uzviy bog'liq holda rivoj topdi. Me'morchilik esa san'atlar ichida etakchi o'rinni egallab, ularning xarakter va uslubiga o'z ta'sirini o'tkazdi. Eramizdan avvalgi XXVII asrlarda Misr tarixida eng gigant piramidalar qurildi. Piramidalar ansambli ichida eng kattasi Xeops piramidasidir. Balandligi 146,6 metr, asosi esa 233 m. Tarixchi Gerodotning ta'rifiga ko'ra, Xeops piramidasi 20 yil mobaynida qurilgan. Piramidaga toshlar olib kelish uchun kerak bo'lgan yo'lni qurish uchun esa 10 yil ketgan.

Fivdash Karnak va Luksor ibodatxonalari gigant me'morchilik majmualaridandir. Karnak (er.av.XVI asr, me'mor Ineni) va Luksor ibodatxonalari (er.av. XV asr, me'mor kichik Aminxotep) me'morlar birinchi bor ochiq hovli atrofini kolonadali echib, yangi podsholik me'morchiligining o'ziga xos tomonlarini shakllanishiga asos soldilar. Bu majmualarda Qadimgi Misr me'morlik an'alarining muhim tomonlari o'z ifodasini topdi, shu bilan birga, tantanali va hashamatli bo'lib borayotgan marosimlar bilan aloqador bo'lgan me'morchilikning yangi ko'rinishlari namoyon bo'ldi.

Tasviriy san'at. Qadimgi Misr tasviriy san'ati me'morchilik bilan bog'liq holda rivoj topdi. Ijtimoiy hayotning murakkablashib borishi va sinfiy jamiyatning yuzaga kelishi bilan u boshqaruvchi sinfnig kuchli ideologik quroliga aylandi.

Dinastiyagacha bo'lgan davrdan bizgacha ko'pgina haykaltaroshlik, rassomlik va amaliy san'at namunalari etib kelgan. SHular ichida turli diniy-magik marosimlar o'tkazishda bo'yoqlar qorishtirish uchun foydalanilgan yassi, yupqa, kul rang, yashil, qora tosh-shifer plitalar alohida o'rin egallaydi.

Rassomlikda yangi mavzular ham keng o'rinni egallay boshladi. Rassomlar har bir obraz xatti-harakatini tabiiy va go'zal bo'lishiga e'tibor bera boshladilar. Mayda plastinada janrli kompozitsiyalar yaratish, odamlarni harakatda ko'rsatish hollari, oddiy kishilar mehnatini tasvirlash bu davrda keng rivojlandi.

Qadimgi Misr realistik san'atining eng gullagan davri yangi podsholikka to'g'ri keldi. Rassom va haykaltaroshlar zadagonlar hayotiga bag'ishlangan serjilo devoriy suratlar, nafis relief va haykaltaroshlik asarlari yaratdilar. Ular asrlar mobaynida saqlanib

kelayotgan kanonlardan chetga chiqib hayotiy kompozitsiyalar yaratdilar, emotsional tomonlariga e'tibor qaratdilar.

Amaliy dekorativ san'ati borasida ham misrliklar ajoyib namunalar yaratib qoldirdilar. Ganch va toshlardan yasalgan ajoyib ko'zalar, inkrustatsiya uslubida oltin va qimmatbaho toshlardan ishlangan bezak buyumlar, nodir daraxt yog'ochidan yasalib, oltin va fil suyagi bilan bezatilgan mebellar qadimgi podsholik davridayoq yuksaklikka erishdi. O'rta va yangi podsholik davrida esa u yanada nafislanib bordi. "Oqib borayotgan qiz" deb nom olgan pardozi qoshiqchasi shu o'rinda diqqatga sazovordir.

Eramizning 1000 yillaridan boshlab Misr erlarining parchalanishi san'at taraqqiyotini bir muncha susaytirdi. Misr ijtimoiy hayotidagi jonlanish eramizdan avvalgi VII asrlarda boshlandi. Lekin bu uzoqqa cho'zilmadi. Eramizdan avvalgi VI asrlarda eronliklar, so'ngra er.av. IV asrda Aleksandr Makedonskiy tomonidan Misr erlarining bosib olinishi uning o'ziga xos san'atida asta-sekin so'nish va Ellin dunyosi san'ati bilan qo'shib ketishiga sabab bo'ldi.

Misr san'ati umumjahon san'ati taraqqiyoti jarayonida alohida o'ziga xos qaytarilmas o'rinni egallaydi. Qadimgi Misrning yuksak did va aql zakovat, bilim bajarilgan nodir san'at namunalari esa insoniyat badiiy maktabining ajoyib durdonasi hisoblanadi. Bu namunalar o'zidan keyingi jahon san'ati taraqqiyoti uchun taqlid maktabini o'tadi. Gretsiya, Rim xalqlari bu san'atdan bahramand bo'lib, uni har tomonlama o'rgandilar, davrga mos asarlar yaratish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Tayanch tushunchalar.

Forum - shaharning markaziy maydoni.

Freska - suvoq qilingan devor ustiga to'g'ridan-to'g'ri ishlangan, monumental rangtasvirning bir turi.

Savollar:

1. Qadimgi Misrda san'atning rivojlanishi.
2. Qadimgi Misrda me'morchilik.
3. Qadimgi Misrda tasviriy san'at.

5-MA'RUZA.

MAVZU: Old Osiyo san'ati. Old Osiyodagi qadimgi davrlardagi halqlar va davlatlar. Ossuriya san'ati. Yangi Bobil podsholigi san'ati.

REJA:

1. Old Osiyoning geografik o'rni va davriy chegarasi.
2. Xalqlar va davlatlar san'atidagi o'xshashlik va o'ziga xos tomonlari hamda me'morchilik va haykataroshlik.

Adabiyotlar:

1. Abdiev V.I. «Qadimgi SHarq tarixi», Toshkent 1965 y.
2. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tom-1, Toshkent, O'qituvchi, 1986 y. (33-36)

MAVZUNING MATNI:

Dajla va Efrot daryolari vohasida, O'rta er dengizi havzasining sharqiy sohillari hamda kichik Osiyoning markaziy tog'lik rayonlari hududida eramizdan avvalgi Urartu, Bobil kabi davlatlar mavjud bo'lib, ular jahon san'ati tarixiga o'z hissalarini qo'shishgan. Bu davlatlarning so'nggisi Bobil (Vaviloniya) eramizdan avvalgi 539 yili Eron tomonidan tobe qilib olinadi va shu bilan Old Osiyoning qadimiy tarixi tugallanadi.

Old Osiyoning badiiy-tarixiy yodgorliklari Misr san'ati singari keng va rang-barang. Bu erda hashamatli saroy va ibodatxonalar qurildi. Dumaloq haykaltaroshlik va relefda ajoyib o'rta dinamik, plastik go'zal asarlar yaratildi, devoriy suratlar, nozik amaliy-dekorativ buyumlar ishlandi. Lekin bu yodgorliklar bizgacha kam etib kelgan. Bunga sabab Old Osiyoning asosiy qismini tashkil qilgan Ikki daryo oralig'i (Mesopotamiya) bir-birini almashtirib turgan yangi-yangi davlatlar o'rtasida mamlakatga hukmronlik qilish uchun doimiy kurash borgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, me'morlik va tasviriy san'atning turlarini rivojlantirish uchun tosh, yog'och va metallardan etarli bo'lmaganidan deyish mumkin. Saqlanib qolgan yodgorliklar, ularning qoldiqlari Old Osiyoda eramizdan avvalgi 4000-300 yillardayoq bu erda o'ziga xos san'at paydo bo'lganligi va rivojlanganligidan dalolat beradi. SHu erda yozuv paydo bo'ldi, me'morchilik turlari yuzaga keldi, hunarmandchilik rivoj topdi.

Old Osiyo san'atida ham monumental me'morchilik etakchi o'rinni egallagan, san'atning boshqa turlari u bilan bog'liq holda rivojlangan.

Old Osiyoning qadimgi davrga xos bo'lgan tasviriy san'at xususiyatlari SHumer va Akkad davlatlarida (er.av. 4000 yillik oxiri) ko'rinadi. Bu erning haykaltaroshligi va mayda plastikasi misrliklar haykaltaroshligiga nisbatan bir muncha sodda bo'lsa ham, lekin o'zining ifodali ishlanganligi bilan esda yaxshi qoladi. Releflarda esa tarixiy voqealar, jang yurishlari ishlangan. Bu erda dumaloq haykaltaroshlik va gliptika keng tarqalgan. O'aykallar ko'p hollarda yorqin bo'yoq bilan bo'yalgan bo'lib, inkrustatsiya uslubida ishlangan haykallarni eslatadi. Monumental haykaltaroshlik asarlarida har bir tasvirlanuvchining individual xususiyatlarini ochib berishga, ichki dunyosini yaratishga intilish seziladi. Ur shahridagi topilma ayol boshi haykali (er.av. XXXI-XXI asrlar), Lagash hokimi Gudea haykalida shu xislatlarni sezish mumkin.

"Naramsin stellasi" (er.av. 2300 yillar) davrining mashhur asarlaridandir. U podsho Naramsinning tog'li qabilalar ustidan erishgan g'alabasiga bag'ishlanadi. Bir to'da jangchilarga bosh bo'lib ketayotgan Naramsin va jangchilar harakati tabiiy chiqqan, tog' manzarasi, tabiat ko'rinishi ham relef kompozitsiyasi hayotiyiligini oshiradi.

Eramizdan avvalgi I yillikda Ossuriya yirik quldorlik davlatiga aylandi. Eramizdan avvalgi VII asrga kelib, u butun Old Osiyoni o'ziga bo'ysindirib oldi, yagona davlat tashkil etdi.

SHu davrda hashamatli saroy, ibodatxonalar vujudga keldi, suronli janglar, ov manzaralarini ifodalovchi hayajonli bo'rtma tasvirlar yaratildi.

Dur-SHarruken (hozirgi Xorsabod)dagi Sargon II saroyi xarobalari (er.av. VIII asrning ikkinchi yarmi) shu davr monumental me'morchiligining xarakterli tomonini ko'rsatishda muhim o'rin tutadi. Bu saroy balandligi 14 m. sun'iy tepalikka qurilgan bo'lib, u qalin devor bilan o'ralgan. Saroy mehmonxonasi, yotoqxona va diniy marosimlarga mo'ljallangan xonalardan iborat bo'lib, ular alohida ochiq hovli atrofida joylashtirishgan. Saroyga kiraverish darvozalarining ikki yon tomoniga esa qanotli, odam

boshli qo'tos o'rnatilgan. U haykal tabiiy kuchlar ramzi bo'lib, podshoni "yomon ko'zdan" asrash uchun xizmat qilgan. Saroy xonalari devoriy surat va bo'rtma tasvirlar bilan bezatilgan. Bu tasvirlarda podshoning harbiy yurishlari va afsonaviy qahramon Gilgamish qahramonliklari ifodalanadi.

Eramizdan avvalgi VII asr oxiriga kelib, Bobil yangi rivojlanish davrini boshidan kechira boshladi. Navuxodonosor II (er.av. 605-565 yillar) podsholik qilgan yillar Bobilda shahar qurilishi ishlari avj oldirib yuborildi, shahar qurilishi reja asosida tiklanib, yangi binolar qurildi, atrofi qalin devor bilan o'rab chiqildi. SHaharning sakkiz darvozasi bo'lib, ular ichida Ishtor darvozasi o'zining ko'rkam, serhashamatligi bilan ajralib turardi. SHu darvozadan shaharning bosh ibodatxonasiga boradigan yo'l boshlanar edi. Bosh ibodatxona yonida esa 90 metrlik katta Bobil minorasi qurilgan edi. Navuxodonosor II ham serhasham, bezakka boy bo'lib, "osma bog'lar" qo'ynida ertaknoma ko'rinishni kashf etgan edi. Bobil san'ati uzoqqa cho'zilmadi. U eramizdan avvalgi 539 yili Eron qo'shinlari tomonidan bosib olindi. SHu bilan Old Osiyo xalqlari qadimiy san'ati tarixi umri tugadi.

Tayanch tushunchalar.

Syujet (frans. - predmet, narsa). Tasviriy san'atda - tasvirlangan predmet yoki voqea tushuniladi.

O'aykaltaroshlik - tasviriy san'atning turlaridan biri.

Savollar:

1. Old Osiyo san'ati haqida so'zlang.
2. Old Osiyo san'atida me'morchilikning o'rni.
3. «Osma bog'lar» haqida so'zlang.

6-MA'RUZA 4 SOAT

MAVZU: QADIMGI ERON VA O'RTA OSIYO SAN'ATI.

Eronning YAqin SHarq xalqlari san'ati va madaniyatidagi tarixiy o'rni.

REJA:

1. Talabalarni Qadimgi Eron va O'rta Osiyo san'ati, Ahmoniy va Ellin an'analari, me'morchilik va shu davrga oid san'at va madaniyat yodgorliklari bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Istoriya isskustv zarubejno'x stran. M, 1963, Tom-1. (43-51)
2. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tom-1, Toshkent, O'qituvchi 1986 y. (38-44)

MAVZUNING MATNI:

Eramizdan avvalgi VI asrda mavjud bo'lgan Eron podsholigi (boshqacha aytganda Ahmoniyalar podsholigi) SHarqdagi eng katta davlatlardan biri hisoblangan. Bu podsholikning asoschisi Ahmoniyalar sulolasidan chiqqan Kir II (Kayxusrav II) bo'lgan. U dastlab Eronning Janubiy o'arbidagi tog'lik rayonlardan birining hukmdori bo'lgan. Eramizdan avvalgi VI asr o'rtalaridan boshlab, o'z erlarini kengaytirishga kirishgan.

Dastlab Midiya podsholigiga qarshi qo'zg'olon ko'tarib, uni qaramlikdan qutultirgan va Eron hamda Midiya podshosi bo'lib olgan. So'ngra Bobil, O'rta er havzasidagi qator erlarni bosib olib, davlat chegarasini yanada kengaytirgan. SHarqiy chegaralarni ham kengaytirish niyati va rejalari uning vorislari tomonidan amalga oshirilgan. Doro I yurishlari natijasida bu podsholik chegarasi Orol dengizidan Xind okeanigacha, Kichik Osiyo va Misr erlaridan Xitoy chegaralarigacha borib etgan.

Ahmoniyalar davlati o'zining qisqa, lekin eng gullagan va kuch-quvvatga to'lgan davrini eramizdan avvalgi V asr boshlarida kechirdi. SHu davrda uning san'ati va madaniyati ham misli ko'rilmagan darajada ravnaq topdi. SHu asrlarda hashamatli saroylar, mustahkam maqbaralar yuzaga keldi. Oltin va qimmatbaho toshu injulardan nafis uy, ov va jang buyumlari, qurol-aslahalar ishlangan. Serjilo sopol idishlar yasaldi, qimmatbaho kimxob matolar to'qildi. O'aykaltaroshlik (ko'proq bo'rtma tasvir tarzida), devoriy suratlarining nafis yodgorliklari yuzaga keldi.

Ahmoniyalar davri yodgorliklari ichida silindrlilik muhrlar ham keng o'rinni egallagan. Muhr yuzasiga hayotiy voqealarni aks ettiruvchi tasvirlar tushurilgan. SHoh hayoti va faoliyatiga bag'ishlangan tasvirlar muhr yuzasiga ishlangan tasvirlarning bosh mavzusini belgiladi. Qadimgi Eron san'atida dumaloq haykallar va ayniqsa relief keng uchraydi. Bu erda shoh va shahzodalar, turli hayvon va afsonaviy jonivorlar haykallari yaratildi. Buyumlar yuzasiga bo'rtma tasvirlar ishlash, metallardan turli idishlar yasash borasida eronliklar mashhur bo'ldilar. Oltin va boshqa qimmatbaho metallardan yaratilgan uy-anjom buyumlari, qurol-aslahalar, ov qurollari nihoyatda nafis va jimjimador qilib ishlangan. Kulochilik buyumlari shakl jihatdan rang-barang, geometrik naqshlar, hayotiy syujetlar bilan bezatilgan. Eron san'atida parchinlar (mayolika) keng qo'llanildi. Ular Eron me'morlik yodgorliklariga o'ziga xos qaytarilmas joziba kiritdi.

Ahmoniyalar davrida vujudga kelgan san'at O'rta SHarq halqlari tarixida muhim o'rin egallaydi. Bu san'at bevosita O'rta SHarqda ashagan xalqlarning yangi o'zaro munosabati natijasida, atrofdagi xalqlar san'ati ta'sirida ravnaq topdi. Jumladan, Persepol va Suza saroylarini qurishda Sug'd, Baqtriya va Xorazmdan kelgan usta va san'atkorlar mehnat qilganliklari haqidagi ma'lumotlar mavjudligi shundan dalolat beradi. SHu bilan birga, Ahmoniyalar davri san'ati atrofidagi mamlakatlar san'atiga, jumladan O'rta Osiyo san'ati taraqqiyotiga ham o'zining sezilarli ta'sirini o'tkazgan.

Eramizdan avvalgi I minginchi yillarda O'rta Osiyoda dastlabki ibtidoiy davlatlar shakllana bordi. Zardushtiylik (er.av. VII asr) dini yoyildi. Uning muqaddas kitobi "Avesto" esa shu din qarashlarini targ'ib etadi. Qadimgi O'rta Osiyo san'ati va madaniyatini o'rganishda bizgacha saqlanib kelgan qal'a, saroy, turar joy va qabrlar bilan birga zardushtiylik dini bilan bog'liq bo'lgan ossuariylar (astadonlar) deb ataluvchi odamlar suyagini saqlash uchun mo'ljallangan sopolidan yasalgan idishlar muhim daliliy material bo'lib xizmat qiladi.

Eramizdan avvalgi VI-IV asrlarda O'rta Osiyodagi badiiy hayot va madaniyatni tushunishda Amudaryoning yuqori oqimi tomonidan topilgan "Amudaryo boyligi" (Oks boyligi) muhim o'rinni egallaydi. O'ozirgi kunda Londondagi Britaniya muzeyida saqlanayotgan bu yodgorliklar ichida haykallar, turli ko'za, bilaguzuk, uzuk, muhr, tanganlar, oltindan yasalgan aravacha va qurollar diqqatga sazovordir. Bu buyumlarda uchraydigan tasvirlar birmuncha shartli bo'lsa ham, lekin nihoyatda ifodali ishlanganligi

bilan ajralib turadi, detallari ochiq va tugal ishlanishi bilan xarakterlanadi. “Jangchi - sak” bo‘rtma tasvirida shu fazilatlar mujassamlangan.

Markaziy Qozog‘iston qabrlaridan uch oyoqqa o‘rnatilgan bronzadan yasalgan qozonlar topilgan. Eramizdan avvalgi VI-IV asrlarda ishlangan bu qozonlarning tepa qismi hayvonlar tasviri - ko‘proq tog‘ echkisi haykali bilan bezatilgan. Markaziy Qozog‘iston erlaridan topilgan taqinchoqlardan topilgan taqinchoqlarda yovvoyi qush, kiyik va echki tasvirlari uchraydi. Bu tasvirlarda hayvon va qushlarning eng xarakterli belgilari harakat paytida ko‘rsatiladi. Aksincha, hajmli dumaloq hayvonlarda (asosan ular amaliy san‘at buyumlarining ajralmas qismi bo‘lgan) hayvonlar harakati og‘ir va vazmin bo‘lib, ular ko‘p hollarda soat strelkasi harakatida ko‘rsatiladi.

Makedoniyalik Iskandar Zulqarnayn eramizdan avvalgi IV asrlarda Ahmoniyalar davlatini tor-mor etib, O‘rta Osiyo erlarining ko‘pgina qismini o‘ziga qaratib oldi. Faqat Xorazm, Farg‘ona va Sirdaryo bo‘yidagi ko‘chmanchi qabilalargina o‘z mustaqilligini saqlab qoldi.

Eramizdan avvalgi III asr o‘rtalarida Parfinon davlati (Turkmanistonning janubiy-g‘arbiy tomoni va Eronning shimoliy sharqiy qismlari) O‘rta SHarqning yirik davlatlaridan biri sifatida tanildi. Arshakiylar sulolasi boshqargan davrda esa jahondagi yirik davlatlardan biriga aylandi. Parfinon san‘atini o‘rganishda ham tanga yuzasiga ishlangan bo‘rtma tasvirlar keng o‘rinni egallaydi.

Parfiya san‘atini tushunishda Ashxobod yaqinida arxeologik qazishmalar natijasida ochilgan Parfinonning yirik shaharlaridan biri hisoblangan Nisa (boshqacha nomi Parfnisa) alohida o‘rinni egallaydi. Eski Nisa va yangi Nisa deb ataladigan bu ko‘hna shahar qoldiqlari hamda u erdan topilgan amaliy-dekorativ va tasviriy san‘at buyumlari o‘sha davr badiiy hayotini tushunishda bebaho dalil material hisoblanadi.

Eski Nisa va yangi Nisa parfiya davrida qal‘a va shahristondan iborat bitta shaharni tashkil etgan. Bu erda Parfiya podshosining saroyi, g‘alla, oziq-ovqat ombori hamda zodagonlarning sag‘analari bo‘lgan. Bu erda ochilgan “kvadrat uy” o‘z tuzilishi va bezashda ishlatilgan dekorativ detallari bilan diqqatga sazovordir.

Nisadan topilgan yodgorliklar ichida fil suyagidan shoxga o‘xshatib yasalgan idishlar-ritonlar haqiqiy shov-shuvga sabab bo‘ldi. O‘ajm jihatidan kattagina (balandligi 40-60 sm.) bo‘lgan bu ritonlarning uch tomonida afsonaviy hayvonlarning yarim beligacha haykali ishlangan. Ritonlarning tepa qismi esa bo‘rtma tasvir - friz bilan halqalangan. Bu bo‘rtma tasvirlarda ko‘proq antik mifologiyadan olingan voqealar, qurbonlik olib kelish, raqqosalar yoki antik xudolarning bo‘rtma tasvirlari ishlangan.

YAngi asrning boshlariga kelib, O‘rta Osiyo iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotida jiddiy jonlanish boshlandi. Undagi qator madaniy markazlarda san‘at va madaniyat borasida muhim yodgorliklar yaratildi. SHunday madaniy markazlardan biri Xorazm edi. Qo‘yqirilgan qal‘a, Guyar qal‘a, Tuproq qal‘a xarobalari, u erdan topilgan tasviriy va amaliy san‘at namunalari shu davrlarda (ilk feodalizm, ya‘ni V asrga qadar) Xorazmda ijtimoiy hayotning birmuncha intensiv bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Qo‘yqirilgan qal‘a (To‘rtko‘lning shimoliy sharqiy qismidan 22 km. uzoqlikda) er.av. IV-III asrda barpo etilgan bo‘lib, u dastlab dumaloq shaklda bo‘lib, uning markazida diametri 44,4 m. ikki qavatli bino, undan 14,5 m. uzoqlikda esa mudofaa devorlari bo‘lgan. Bu devor keyinchalik mudofaa galereyasiga aylantirilib, tepa qismi ravoqli tom bilan yopilgan.

Taxminan, I asrning boshlariga kelib, Grek-Baqtriya podsholigining parchalanishi natijasida vujudga kelgan mayda davlatlar birlashtirilib, Kushon davlati tashkil etildi. Bu davlatga O'рта Osiyo hukmdori Kutzula Katfiz boshchilik qildi. Uning o'g'li Katfiz II esa bu davlat maydonini Xindiston chegaralariga qadar etkazdi. Kanishka podsholik qilgan yillarda esa Kushon davlati o'zining gullagan davrini boshdan kechirdi. Kushonlar davrida O'рта Osiyoda buddizm dini keng tarqaldi. Kushon hukmdorlari o'z saltanatlarini mustahkamlash uchun bu dindan foydalandilar. Uni omma orasiga singdirishga harakat qildilar. O'ukmdorlarning bu intilishi shu davr san'at va madaniyatida ham o'z ifodasini topdi. Buddizm bilan bog'liq bo'lgan ibodatxonalar vujudga keldi, haykallar yaratildi, devoriy suratlar ishlandi.

Kushonlar davrida ijtimoiy hayotda sodir bo'lgan o'zgarishlar bizgacha etib kelgan tangalarda namoyon bo'ladi. Bu tanga yuzalariga podsholar portreti zarblangan, orqa tomoniga xudolar tasviri tushirilgan. YOzuvlar esa Kushon Baqtriya tilida, yozish uchun kushon harflari (grek alf. asosida yaratilgan) ishlatilgan. Kushon davri san'atini bilishda Xolchayonda (Surxondaryo tum.) saqlanib qolgan bino qoldiqlari hamda tasviriy san'at va va amaliy san'at namunalari muhim o'rinni egallaydi.

Xochayondagi binoni bezashda haykallar keng qo'llanilgan. Bu haykallar xonalar devorining yuqori qismiga barelef va galeref uslubida bajarilgan. Unda podsho va uning yaqinlari, shuningdek otliqlar tasviri ishlangan. Bu haykallarda Grek-Baqtriya san'atiga xos xususiyat - har bir tasvirlanuvchining o'ziga xos individual xislatlarini ko'rsatishga, kiyimlari, qurollari aniq tasvirlashga intilish seziladi. No'malum haykaltarosh tasvirlanuvchining soch tarashi, kiyim boshi, xarakterining ham aniq bo'lishiga, psixologik holatini ifodashga intiladi.

Ayritomda (Termez yaqinida) topilgan toshdan ishlangan releflar va so'nggi Kushon davlati me'morligining xarobalari bu erda buddizm keng yoyila boshlaganligini ko'rsatadi. Ayritomdan topilgan toshdan ishlangan releflar ibodatxonaga kiraverish tomonga karniz tarzida ishlangan bo'lgan. Bu karnizlarda akanf barglari orasida yarim beligacha tasvirlangan qo'shnay, nog'ora (baraban), lyutna (g'ijjakka o'xshash musiqa asbobi) va arfa chalayotgan sozandalar tasvirlangan.

O'рта Osiyoda buddizmning tarqalishi bevosita haykaltaroshlikda ham ifodalangan. Budda va boshqa diniy personajlarning haykallari ibodatxonalarning oldi va ichkari qismidan o'z o'rnini egalladi. Bu haykallarning ishlanish prinsiplari Xindistonda yaratilgan kanonlarga asoslangan.

Dalvarzintepa va Qoratepadagi (Surxondaryo tum.) buddizm ibodatxonalaridan topilgan ganch haykallar ham yuqorida ko'rilgan xususiyatlarga ega. Bu haykallar natural kattalikda ishlangan va real xarakterga egadir. O'aykaltarosh mahalliy tiplarning o'ziga xos tomonlarini ko'rsatishga harakat qiladi. Bu ularning ko'rinishi soch tarash va kiyinishlarida seziladi.

Qoratepada olib borilgan arxeologik ishlar buddizm bilan bog'liq me'morlik kompleksining ochilishini ta'minladi. Bu erda arxeologik ishlar davom etmoqda. Ochilgan g'or ibodatxonalarning bezatilishi, u erda mavjud bo'lgan haykal va devoriy suratlar diqqatga sazovordir. Jumladan, noma'lum rassom tomonidan ishlangan devoriy suratlarda fazoviy kenglikni ifodalashga, hajmini tasvirlashga intilish seziladi.

Ayniqsa, metall buyumlar yasash va ularning yuzasini bo'rtma tasvirlar bilan bezash san'atida O'rta Osiyolik ustalar katta yutuqlarni qo'lga kiritdilar.

Tayanch tushunchalar.

Peripter - hamma tomondan ustunlar bilan o'ralgan aylana yoki to'rtburchak shaklidagi antik ibodatxona.

Savollar:

1. Qadimgi Eronning yaqin SHarq xalqlari san'ati va madaniyatidagi o'rni.
2. Ahmoniylar davri san'atida me'morchilikning tutgan o'rni.
3. Ko'qirilgan qal'a haqida so'zlang.

7-MA'RUZA ,

MAVZU: QADIMGI XINDISTON VA XITOIY SAN'ATI.

REJA:

1. Qadimiy Xindiston tarixi va madaniyatiga xos bo'lgan xususiyatlar.
2. Me'morchilik, tasviriy va amaliy san'at hamda Qadimiy Xitoy san'ati.

Adabiyotlar:

1. Isskustvo stran i narodov mira, Kratkaya xudojestvennaya ensiklopediya. M, 1964. Tom-2 (48-53)
2. Dmitrieva I. «Kratkoe istoriya iskusstva. Ocherki. Vo'p. 1. (97-101)

MAVZUNING MATNI:

Xindistonning shimoliy g'arbidagi Xind daryosi havzasi Moxenjo-Doro (Sind viloyati) va Xarappadan topilgan qadimgi shahar qoldiqlari, madaniyat yodgorliklari eramizdan avvalgi 3-2 minginchi yillardayoq Xind san'ati o'ziga xos yorqin va jozibador, fantaziyaga boy san'at bo'lganligini tasdiqlaydi va mifologiya asosida qimmatli san'at namunalari yaratilganligini anglash imkoniyatini beradi.

Eramizgacha bo'lgan davrdan bir necha asr oldinroq, bu erda matematika, tilshunoslik, falsafa, tibbiyot ravnaq topgan, hunarmandchilik rivojlangan, yozuv paydo bo'lgan. Me'morchilik, haykaltaroshlik va rassomlik san'ati bir-biri bilan uyg'unlashgan holda rivoj topgan. Eramizdan avvalgi bir minginchi yillarning ikkinchi yarmida bu erda dastlabki davlat paydo bo'lgan. Adabiy manbalarga ko'ra shu davlatlarda ajoyib, hashamatli yog'och me'morchiligi ravnaq topgan. Bu erda paydo bo'lgan buddizmning Osiyoga tarqalganligi ham shundan dalolat beradi.

Xindiston san'ati ham qator bosqichlarni bosib o'tgan, goh grek san'atining ta'sirida bo'lgan. Lekin shunga qaramay uning san'atida o'ziga xoslik mavjud bo'lib, u asosan xalq san'ati, ayniqsa, hunarmandchilik ta'sirida bo'lgan.

Xindiston SHumer, Akkad va Mesopotamiyaning boshqa davlatlari, shuningdek Misr bilan yaqin aloqada bo'lgan, ular orasida savdo-sotiq rivojlangan.

Qadimgi Xindiston san'atining gullagan davri Maurya sulolasi (er.av. 322-185 yillar) ayniqsa, Ashoka imperatorligi davri (er.av. 272-232 yillar)da sodir bo'ldi. Ashoka

hukmronlik qilgan davrda buddizm keng yoyildi. Bu din dastlab Xindistonga, keyinroq SHarqning qator davlatlariga tarqalgan. Buddizmning tarqalishi u bilan bog'liq ibodatxonalar qurilishiga, tasviriy san'at namunalarining paydo bo'lishiga olib keldi. Buddaga bag'ishlangan me'morchilik kompozitsiyalarida qadimgi Xind me'morchiligidagi mavjud an'analar, xalq mifologiyalari, Budda hayoti va faoliyati bilan qo'shib ketgan afsonalar o'z ifodasini topdi.

Buddizmning muhim yodgorliklaridan yana biri ustunlardir. Ular yaxshi pardoqlangan yaxlit toshdan ishlangan bo'lib, Budda ta'limotini targ'ib etishda foydalanilgan hamda imperiyaning yagonaligini va jipsligini ko'rsatadigan o'ziga xos haykal hisoblangan. Bu ustunlar hayvonlar tasviri ishlangan kapitell bilan tugallangan. Sarnatxdagi stambx va uning sherlar tasviri ishlangan kapitell mashhurdir.

Buddaning darveshona hayot kechirganining ramziy ma'nosi g'orlarda ishlangan ibodatxonalaridir. Bunday ibodatxonalar qoyalar ichiga ishlangan, ichkarida koxinlar xonasi va ibodatxona joylashgan. Uning xonalari qoya ichiga o'yib kirgan, devorlari esa haykaltaroshlik va rangtasvir bilan bezatilgan. Kiradigan eshigining to'g'risida, xonaning dumaloq qilib ishlangan tomoniga esa stupa o'rnatilgan.

Qadimgi Xind so'nggi taraqqiyoti Guptalar sulolasi (320-450 yillar) davriga to'g'ri keladi. Bu Xindistonning quldorlikdan feodal munosabatlarga o'tish davri bo'lib, san'at va madaniyatning yanada ravnaq topish davri hisoblanadi. Adjanta g'oridagi ibodatxona va uning badiiy bezaklari, devoriy suratlari qadimgi Xind san'atining eng yaxshi tomonlarini o'zida mujassamlashtiradi.

Qadimgi Xitoy san'ati.

Eramizdan avvalgi 4-3 minginchi yillarda Xitoyda loydan ishlangan odam haykallari, odam boshini eslatuvchi ko'zalar, toshdan ishlangan turli badiiy buyum va haykallar uchraydi. Bular qadimgi Xitoy madaniyatining boy va rang-barang bo'lganligidan dalolat beradi.

Eramizdan avvalgi 2 minginchi yillarda Xuanxe daryosi vohasida Xitoyda birinchi bor davlat paydo bo'ldi. Bu davlatni SHan dinastiyasi boshqardi. Sinfiy quldorchilik jamiyati shakllanib, rivojlanib bordi. Birinchi shaharlar yuzaga keldi. Ular aniq rejalashtirish asosida qurildi. Dehqonchilik, hunarmandchilik rivojlandi. Savdo-sotiq ishlari jonlandi. SHan davridan bizgacha saqlanib kelgan yodgorlik An'yan rayonidan topilgan katta shahar qoldiqlari hisoblanadi.

Qadimgi Xitoyning muhim yodgorligi Buyuk Xitoy devoridir. Eramizdan avvalgi IV-III asrlarda qurila boshlagan bu devor dastlabki paytda Xitoyning shimoliy chegaralarini ko'chmanchi qabilalardan saqlash uchun xizmat qilgan va 750 km.ni tashkin etgan. Devor tepasida yo'l mavjud bo'lib, har 100m.da katta minoralar ishlangan. Buyuk Xitoy devori kishilarning kuch-shijoati va katta irodasini aks ettiruvchi, o'z xarakteri jihatidan Misr ehromlari bilan tenglashuvchi va odamlar birlashsa, buyuk mo'jizalar yarata olishini ko'rsatuvchi yodgorlik tarzida hamon kishini hayratlantiradi.

Qadimgi Xitoy san'ati va madaniyatining eng rivojlangan bosqichi eramizdan avvalgi III asrdan eramizning III asrigacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Bu davrda mamlakat yagona markazlashgan yirik davlatga aylandi. Sin (er.av. 221-206 yillar) va Xan (er.av.206 - yangi eraning 220 yili) sulolasi hukmronlik qilgan paytida avvallari mustaqil bo'lgan qator davlat va qabilalar Xitoy imperiyasiga qo'shildi. Xitoy O'rta Osiyo, Eron,

Suriya, Rim imperiyalari bilan savdo-sotiq ishlarini jonlantirdi. Xitoyning tasviriy, amaliy va me'morchilik san'ati ham nihoyatda rivojlandi.

Sichuandagi maqbara releflari bir muncha dinamik xarakterga ega bo'lib, u erda ov manzaralari, yig'im-terim ko'rinishlari tasvirlangan. Xan davri maqbaralarida ko'plab devoriy surat namunalari uchraydi. Ular yorqin bo'yoqlarda ishlangan, voqea va hodisalarning hayotiy va ifodali bo'lishiga e'tibor berilgan. Xan davrida portret rassomchiligi ham rivojlandi. Maqbara va saroy devorlariga portretlar ishlash keng odat tusiga kirdi. Devorga ishlangan shunday portretlardan biri Loyan yaqinidagi Xan davri maqbarasi saqlanib qoldi. SHunday portret ishlashda tanilgan rassomlardan biri eramizdan avvalgi I asr oxirlarini o'ziga juda o'xshatishga, hatto ideallashtirishga usta bo'lgan. Uning portretlaridan tasvirlanuvchi odamning yoshi va hatto hulqini bilish mumkin bo'lgan.

Kulolchilikda rang keng qo'llanilgan. Badiiy kashtachilik va to'qimachilik o'arbiy Osiyo va Yevropa mamlakatlarida yuqori baholandi. Nefritdan ishlangan turli buyum va haykalchalar ko'pchilikka manzur.

Qadimgi Xitoy san'ati Xan davlatining inqirozga yuz tutishi bilan o'z umrini tugatadi. Lekin qadimgi davrlarda, ayniqsa Xan davri san'atida paydo bo'lgan an'analar Xitoy san'ati va madaniyati taraqqiyotiga katta ta'sir qildi, uning xarakterli tomonini belgilashda muhim o'rin egalladi.

Tayanch tushunchalar.

Gandxar san'ati - Xindistonning shimoliy g'arbiy tomoni, Panjob va Afg'oniston erlarida eramizning boshlarida rivojlangan san'at. Gandxar san'ati mahalliy an'analar asosida shakllangan bo'lsa ham, qisman grek-rim san'at an'alariga yaqinligi seziladi.

Savollar:

1. Qadimgi Xindiston san'atida me'morchilikning ravnaqi haqida so'zlang.
2. Xindiston san'atida hunarmandchilikning roli.
3. Qadimgi Xindistondagi ibodatxonalarni bilasizmi?

8-MA'RUZA ,

MAVZU: ANTIK SAN'AT. EGEY YOKI KRIT-MIKEN SAN'ATI.

REJA:

1. Antik san'at tarixi, Antik san'atning jahon san'ati tarixidagi o'rni.
2. Egey san'ati hamda uning geografik o'rni, davriy chegarasi hamda me'morchilik tasviriy va amaliy bezak san'ati.

Adabiyotlar:

1. Kun N.A. «Legendo' i mifo' Drevney Gretsii» M., 1975. (19-23)
2. Voshinina A.I. «Antichnoe isskustvo» M., 1962. (48-54)

MAVZUNING MATNI:

Antik iborasi lotincha “antikbus” soʻzidan olingan boʻlib, “qadimiy” degan maʼnoni bildiradi. Bu ibora XV asrda Italiya gumanistlari tomonidan kiritilgan boʻlib, asosan Qadimgi Grek-Rim madaniyati va sanʼatini ifodalash uchun ishlatilgan.

Yevropa, Osiyoning bir qismi hamda SHimoliy Afrikada yashagan xalq va qabilalar sanʼati ham qisman antik sanʼatga aloqadordir. Greklar oʻzlarini Ellinlar deb, oʻz mamlakatlarini esa Ellada deb ataganlar. Ellada sanʼati keyinchalik Iskandar Zulqarnayn bosib olgan juda katta imperiya sanʼatining rivojlanishiga taʼsir oʻtkazdi. Elladaliklar sanʼati Qadimgi Rim sanʼatiga taʼsir etdi. Rimliklar Grek sanʼatini eʼzozladilar, oʻrgandilar va uni yangi pogʻonaga olib chiqdilar. Antik madaniyat va sanʼat tarixi 476 yili Rim imperiyasining qulashi bilan tugallanishini ham shu bilan izohlash mumkin.

Antik sanʼat asrlar mobaynida insoniyatni maftun etib, uni oʻziga jalb etib kelmoqda. Yevropa xalqlari shu sanʼat va madaniyatga, grek va rimliklar yaratgan maʼnaviy boyliklarga murojaat qilib keldilar. Bugungi Yevropa sanʼati va teatri, adabiyoti va falsafasi antik dunyoga suyanadi.

Uygʻonish davri, XVII asrda paydo boʻlgan klassitsizm badiiy oqimi namoyandalari ijodi ham antik dunyo sanʼatiga taqlid qilish asosida rivojlanadi.

Oʻrta Osiyo xalqlari, jumladan Oʻzbekiston xalqlari ham ellinlar madaniyati va sanʼatidan bahramand boʻldilar. Buni Oʻzbekiston tuprogʻidan topilgan va topilayotgan grek madaniyati va sanʼatiga oid juda koʻp namunalar yoki ular taʼsirida yaratilgan madaniyat yodgorliklari ham isbotladi.

Egey yoki Krit-Miken sanʼati.

Antik madaniyati uzoq vaqt davomida rivojlanib bordi. Uning rivojlanishida Peloponnes yarim oroli va Egey dengizidagi koʻpgina orollarda, Kichik Osiyoning gʻarbiy sohillarida eramizdan avvalgi III-II minginchi yillarda yashagan qabilalar madaniyati muhim rol oʻynadi. Antik dunyoning eng qadimgi tarixi “egey” yoki “krit-miken” madaniyati bilan boshlanadi. Bu madaniyat yodgorliklarining dastlabki arxeologik kashfiyotlari Mikena va Kritda topilganligi va moʻlligi tufayli bu sanʼat adabiyotlarida baʼzan krit-miken sanʼati, deb ham yuritiladi. Egeyo madaniyatining eng gullagan davri eramizdan avvalgi 2000 yillarga toʻgʻri keladi. Bu davrda hashamatli meʼmorchilik kompozitsiyalari, podsho saroylari, tasviriy va amaliy-dekorativ sanʼat namunalari yaratilgan. SHunday nodir yodgorliklardan biri ingliz arxeologi A.Evans tomonidan Kritdan topilgan Knoss saroyining qoldiqlaridir.

Knoss saroyida ustunlardan keng foydalanilgan. Tosh tagkursiga oʻrnatilgan yogʻochdan ishlangan ustunlar Knoss saroyining tepa tomonini koʻtarib turish uchun ishlatilgan. Bu ustunlar oʻziga xos xususiyatlarga ega boʻlib, ular pastga tomon torayib borgan. Saroy devorlariga suratlar ishlangan, pollari esa bejirim naqshlar bilan bezatilgan.

Knoss saroyida ayol tasviri yaxshi saqlangan. Arxeologlar uni “Parijlik ayol” deb nomlaganlar. U shaffof materiallardan toʻqilgan libos kiyib olgan. Ayol boshi yon tomonidan ishlangan, koʻzi esa old tomondan tasvirlangan. Monumental haykaltaroshlik belgisi bu erda uchramaydi. Lekin amaliy-dekorativ haykaltaroshlik va zargarlik sanʼati borasida kritiklar nodir yodgorliklar qoldirganlar. Ular toshtaroshlikda juda mohir boʻlib, toshdan vazalar ishlanganlar, nafis boʻrtma tasvirlar yaratganlar. Ayniqsa, turli dengiz hayvonlarining boʻrtma tasviri diqqatni tortadi.

Eramizdan avvalgi XIV asrga kelib, Krit madaniyati inqirozga yuz tutdi. Endilikda Egey madaniyatining markazi grek materigiga - Peloponnes yarim oroliga va undagi

Mikena, Tirinf manzillariga ko'chdi. Bolqon yarim orolining janubida, Egey dengizi orolarida va Kichik Osiyoning o'arbiy sohillarida yashagan axeyaliklar bu yangi madaniyat taraqqiyotini belgiladilar. Bizgacha Mikena va Tirinfdagi baland tepaliklar ustiga qurilgan qal'alar, qo'rg'onlar etib kelgan. Ular eramizdan avvalgi XIV-XIII asrlarda qurilgan. Bu qo'rg'onlarning devorlari og'irligi 5-6 tonna keladigan toshlardan qurilgan bo'lib, devorning qalinligi 6-10 m. hatto undan ham ortiq bo'lgan. Masalan, Tirinf qo'rg'oni devorining qalinligi 17,5 m. bo'lgan. Devor ichi bo'shliq bo'lib, u erda xazina, oziq-ovqat, qurol-aslaha saqlangan.

Tirinfdagi akropol sodda, atrofi qalin devor bilan o'ralgan bo'lib, uning uch darvozasi bo'lgan.

Mikena me'morchiligida darvoza qurilishiga katta e'tibor berilgan. Mikena qo'rg'onining markaziy darvozasi "SHerlar darvozasi" deb nomlangan. Darvoza atrofi yaxlit katta toshlardan qurilgan. Tepasiga ustunlarni ushlab turgan ikki sherning bo'rtma tasviri ishlangan. Bu ustun Mikena podsholari qudrati va birligining ramzi bo'lgan. Tirinf va Mikena saroylarining devorlari ganch bilan ishlanib, devoriy suratlar bilan bezatilgan. Mikena rassomlari ov manzaralari, ayniqsa, jang manzaralarini tasvirlashni sevishgan. Tirinf, Mikena devoriy suratlari Krit san'atkorlarining asarlaridan badiiy jihatdan bo'shligi, figuralarining bir muncha statikligi, chizilgan suratlarining birmuncha quruqligi bilan ajralib turadi. Eramizdan avvalgi XII asr o'rtalarida Bolqon yarim orollarining shimolidan janubga tomon siljiy boshlagan doriy qabilalarining Egey orollaridagi davlatlarni bosib olishi Peloponesdagi egey madaniyatini tugashiga sabab bo'ldi. Lekin uning keyingi ellin madaniyatiga ta'siri kuchli bo'ldi.

Elladaliklar Egey madaniyatining eng yaxshi yutuqlarini o'zlashtirdilar. Ular Krit-Miken diniy-mifologik tushunchalarini qabul qildilar. Kulolchilik, mayda plastika san'ati an'analari Ellada san'ati taraqqiyotida davom ettirildi.

Tayanch tushunchalar.

Galereya (ital. galleria) - binoning alohida bo'limlarini birlashtiruvchi uzun va ingichka usti berk xona.

Baltisteriya - butxona

Savollar:

1. Antik san'atni tushuntirib bering.
2. Krit-miken san'ati haqida so'zlang.
3. Knoss saroyi haqida nimani bilasiz?

9-MA'RUZA ,

MAVZU: QADIMGI GRETSIYA SAN'ATI. GRETSIYA SAN'ATI TARIXIY RIVOJLANISHINING ASOSIY BOSQICHLARI.

REJA:

1. Qadimgi Gretsiya san'atining jahon madaniyati tarixida tutgan o'rni.
2. Me'morchilik va haykaltaroshlikning o'ziga xos tomonlari.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tom-1, Toshkent, O'qituvchi, 1986 y. (69-78)
2. Vipper B.R. «Isskustvo drevney Gretsii» M., 1972. (10-23)

MAVZUNING MATNI:

Odatda Qadimgi Gretsiya san'ati tarixi Mikenaning qulashi va Doriylar tomonidan Peloponnes, uning janubida joylashgan orollar, Kritning bosib olinishi bilan boshlanadi va eramizdan avvalgi XI asrdan I asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu tarixiy-badiiy davr to'rt bosqichdan iborat:

- 1). Gomer davri (er.av. XI-VIII asrlar);
- 2). Arxaika davri (er.av. VII-VI asrlar);
- 3). Klassika davri (er.av. V-IV asrlarning dastlabki uch choragi);
- 4). Ellinizm davri (er.av. IV-I asrlar).

Greklar birinchi bor badiiy ijodda insoniyatning asriy muammolarini echishga urindilar. Ular botirlik, jasorat, Vatan mehri va hur insonning qudratini ulug'ladilar, uning jismoniy go'zalligi va ma'naviy barkamolligini ifodalab, ideal, garmonik kamol topgan inson obrazini yaratishga intildilar. Buyuk Sofoklning "Tabiatda insondan kuchli zot yo'q", - degan fikri davr estetikasi, dunyoqarashini o'zida mujassamlashtirgan. Qadimgi Gretsiyada faoliyatli, davlat manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yadigan insonni ulug'ladilar. Irodali, Vatanni sevadigan va uning uchun kurasha oladigan inson obrazini ideal inson, deb bildilar.

O'ar to'rt yilda o'tkaziladigan Olimpiya musobaqalari esa, erkin Ellinning jismoniy va ma'naviy shavkatini namoyon etuvchi bayramga aylandi, g'oliblarga haykallar o'rnatildi. Darhaqiqat, Grek san'ati insonning real his-tuyg'ularini badiiy ifoda etishi bilan hamon kishiga zavq-shavq baxsh etmoqda; inson aql-idroki, zakovatini tarannum etib, unga kuch bag'ishlamoqda. Grek san'atining shu jihati Yevropaliklar tomonidan ham, SHarq xalqlari tomonidan ham e'zozlanadi.

Mamlakatimiz san'atkorlari ham bu san'at namunalariga murojaat qilib, o'zlarining mahoratlarini oshirganlar.

Gomer davri san'ati.

Qadimgi Gretsiya tarixining eramizdan avvalgi XI-VIII asrlari Gomer davri deb ataladi. Bu davr san'ati va madaniyatini o'rganishda Gomerining "Iliada" va "Odisseya" dostonlari qimmatli manbaa hisoblanadi. Mikenaning yozuvlarining o'qilishi shu davrga oid ma'lumotlarning kengayishiga yordam berdi. Gomer davrida hunarmandchilik, ayniqsa, kulolchilik va u bilan bog'liq bo'lgan ko'zaga gul solish san'ati ravnaq topgan. Dastlabki ishlangan kulolchilik buyumlari - ko'zalarda qadimgi Grek amaliy-dekorativ san'atining o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'ladi. Bu ko'zalar yuzasiga geometrik naqshlar ishlangan bo'lib, ularning shakli ko'rkam naqshlar kompozitsiyasi aniq, siluetlari qat'iy. Bu xususiyatlar buyumga o'zgacha latofat kiritadi.

Diniy marosimlar bilan bog'liq bo'lgan katta hajmdagi Dipilok ko'zalari (Afrika yaqinidagi Dipilon darvozasi yaqinidan topilgani uchun shunday deb nomlangan) shunday xarakterda ishlangan. Gomer asri kulolchilik buyumlari, ko'zalarida geometrik

naqshlardan tashqari o‘simliklardan ishlangan naqshlar, hayotiy voqealarni sxematik talqin etuvchi tasvirlar uchraydi.

Arxaik Gretsiya san’ati.

Eramizdan avvalgi VIII asr oxirlaridan boshlab, ilk sinfiy jamiyat tashkil topa boshlagan. Eramizdan oldingi VII-VI asrlarda arxaik, ya’ni qadimgi (grekcha “arxeyos” - qadimgi demakdir) davr deb nomlanadi. Arxaika davrida Gretsiyada ilmiy fikrlar rivojlanadi. Tibbiyot, astronomiya, tarix, geografiya, matematika taraqqiy qildi, poeziya, adabiyot, teatr kamol topdi, grek yozuvi paydo bo‘ldi. Greklar o‘zlaridan avvalgi xalqlar, SHarq mamlakatlari - Bobil, Misrning fan va madaniyat borasidagi yutuqlarini chuqur o‘rganib, o‘zlarining betakror san’at va madaniyatlarini yaratishga muvassar bo‘ldilar.

Me’morlik. Arxaika davri me’morchilik san’ati shaharlarning rivojlanishi va qurilishi bilan bog‘liq.

Grekl ibodatxonalarini bir necha tipda bo‘lib, ularning ichida eng keng tarqalgan tipi peripter hisoblanadi. Bu tipda qurilgan binoning markaziy qismi muqaddas er-sella bo‘lib, atrofi esa ustunlar bilan o‘ralgan. Grek me’morchiligining bu tipi faqat grek me’morchiligidagina emas, balki jahon san’ati me’morchiligida ham katta rol o‘ynadi. Ilk Arxaika ibodatxonalarini birmuncha past va uzunroq qilib qurilgan. Ularning ko‘rinishi vazmin va salobatli. Pestumdagi (Italiya) Gera ibodatxonasi (er.av.VI asr o‘rtalarida) shu jihatdan ibratli. Korinfdagi Apollon ibodatxonasi (er.av.VI asrning ikkinchi yarmida qurilgan) peripter tipidagi doriy orderida ishlangan bo‘lib, uning old tomonida 6, yon tomonida 15 ustun o‘rnatilgan. Bu ibodatxonada ham Arxaika me’morchiligining xarakterli tomonlari ochiladi.

O‘aykaltaroshlik. Arxaika davrida grek monumental haykaltaroshligi kamol topa boshladi. Toshdan yaratilgan haykallar namunasi esa eramizdan avvalgi VII asrlarga to‘g‘ri keladi. O‘aykaltaroshlikning rivojlanishida Krit san’atkorlarining ta’siri sezilarli bo‘lgan. Arxaika davri haykaltaroshligida odam gavdasini alohida tasvirlash bilan birga, voqealarni aks ettiruvchi kompozitsiyalar, masalan, olishuvlar ko‘rsatiladi. Persey va Gerakl qahramonligiga, xudolar va gigantlar jangiga bag‘ishlangan kompozitsiyalar shu davr haykaltaroshligi mahsulidir. Arxaika davrining ko‘zga surat solish san’ati dastlab qora figurali vazalarda namoyon bo‘ldi. Bunday vazalarga qora lak bilan turli tasvirlar ishlangan. Ayniqsa qora figurali vazalar ishlash san’ati VI asrning II-III choragida rivojlanib, bu sohada attikali qurollar va rasmlar chiqarishgan. SHunday mashhur ustalardan biri, rassom Klitiy bo‘lgan. U jahonga mashhur bo‘lgan “Fransua vazasi”ni bezatgan. Er.av. 540-530 yillarda qizil figurali vazalar ishlash keng tarqaladi. Bu vazaga gul solish san’atida realistik tendensiyalarning ortib borishi sabab bo‘ldi. Qizil figuralarda tasvirlangan obrazlar, tasvirlar ko‘zning tabiiy rangi - pishirilgan loy rangida (qizg‘ish, qizg‘ish jigarrang) qoldirib, fon, qolgan bo‘shliq esa qora lak bilan bo‘yab chiqilgan. Bu uslub voqelikni real tasvirlashda katta imkoniyatlarga ega bo‘lib, eramizdan avvalgi VI asrning uchinchi choragidan IV asrgacha davom etdi. Eramizdan avvalgi V asrga kelib, Gretsiya o‘zining siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotining eng yuksak bosqichiga ko‘tarildi.

YUqori klassika. Eramizdan avvalgi V asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Gretsiya siyosiy, iqtisodiy va madaniy ravnaqining oltin davrini boshladi. San’atning hamma tur va janrlari rivojlanib, yuqori klassika davri kishilarining estetik ideal haqidagi tushunchalarini mukammal badiiy obrazlarda ko‘rsatadi. Bu taraqqiyotda, so‘zsiz, shu davrning yirik

davlat arbobi Perikl muhim rol o'ynadi. YUqori klassika davrida Afina akropoli o'zining tugal ko'rinishini egalladi. Perikl tashabbusi bilan Afinaning ichki qal'asi - Akropol qayta tiklandi. Bu qal'a Eron-Grek urushida vayron bo'lgan edi. Eramizdan avvalgi V asrning uchinchi choragida bu erda oq marmardan yasalgan grek me'morchiligining nodir durdonalari bo'lgan Parfenon, katta darvozaxona - Propiley, qanotsiz g'alaba ma'budasi Nikaga atab qurilgan Niki Apteris qad ko'tardi. Bu binolar badiiy bezakka boy bo'lgan. Masalan, Propiley devorlari davlatning jangovor o'tmishini tasvirlovchi suratlar bilan bezatilgan. Akropolning ochiq maydonida Afina davlatining kuch-qudratini va ulug'ligini o'zida ifodalab, grek tarixida birinchi bor umumellin birligini namoyish etuvchi me'morchilik ansambli edi. Akropol tepaligining yon bag'irlarida qurilgan ibodatxona va tomoshaxonalar esa uni yanada mo'tabar, muqaddas dargoh darajasiga ko'targan. Grek klassikasi me'morchiligining beqiyos namunasi, yuksak aql-zakovat mevasi va afinaliklar homiysi bo'lgan Afina ma'budasiga bag'ishlangan Porfenon ibodatxonasi hisoblanadi. Eramizdan avvalgi 447-438 yillarda me'morchilik Iktin va Kallikrat tomonidan qurilgan bu ibodatxona afinaliklarning xazinasini saqlash uchun xizmat qilgan. Parfenon ibodatxonasining bezak va haykallari esa davrning buyuk haykaltaroshi, Periklning yaqin safdoshi Fidiy rahbarligida bajarilgan. Bu davrga kelib, haykaltaroshlik yuksak kamolot davriga qadam qo'ydi. O'aykaltaroshlar endilikda odam qomati va yuz tuzilishini to'g'ri tasvirlabgina qolmasdan, o'z asarlarida murakkab harakatlarni ham ifodashga, kompozitsiya echimining hayotiy bo'lishiga alohida e'tibor bera boshladilar. SHunday masala bilan shug'ullangan yirik haykaltaroshlardan biri Miron hisoblanadi. Uning mashhur asarlaridan biri "Diskobol" (Disk otuvchi) haykalida jismoniy go'zal, ma'naviy kuchli ideal inson obrazi yaratiladi. So'nggi klassika davri haykaltaroshligi realistik tendensiyaning kuchayishi bilan xarakterlanadi. O'aykaltaroshlar o'z qobiliyati, dunyoqarashi, imkoniyatlaridan kelib chiqib, inson ma'naviy olamining turli qirralarini yoritib boshlaydilar. Bu xususiyat so'nggi klassikaning buyuk haykaltaroshlari Skopos, Praksitel, Lisipp ijodida sezilarli edi.

Davr ziddiyatlari, san'atda sodir bo'layotgan o'zgarishlar so'nggi klassika davrining yirik haykaltaroshi Skopos ijodida o'z ifodasini topdi. U yuqori klassika an'alarini davom ettirib, monumental, qahramonlik ruhi bilan sug'orilgan haykaltaroshlik kompozitsiyalarini ishladi, lekin asarlarida yuqori klassikaga xos xotirjamlik, ulug'vorlik, vazminlik emas, balki serg'ayrat, kuch-quvvatga to'lib-toshgan kishilarning ko'rinishi, ma'naviy ichki dunyosi ochib ko'rsatiladi. Skoposning mashhur asarlaridan biri "Menada" (Vakanka, Dionisning umr yo'ldoshi) haykalidir. Unda raqs dunyosiga cho'mgan, maftun bo'lgan Menada holati tasvirlanadi.

Menadaning berilib raqsga tushayotgan holati orqali tashlangan bosh harakati, spiralsimon buralgan gavda orqali ochib berilgan. Obrazning har tomonlama idrok etilishini hisobga olish ham Skopos ijodini avvalgi davr san'atidan farqlaydi.

Tayanch tushunchalar.

Garmoniya - (grek. hasmonia - bog'liq bo'lish, munosiblik, muvofiqlik) badiiy asar qismlarining mutanosibliigi.

Savollar:

1. Gretsiya san'ati rivojlanishining asosiy bosqichlari.

2. Gomer davri san'ati haqida so'zlang.
3. Klassika davrida Gretsiya san'ati to'g'risida nima bilasiz?

10-MA'RUZA

MAVZU: ELLINIZM DAVRI SAN'ATI.

REJA:

1. Ellinizm davri san'ati.
2. Ellinistik davlatlarning vujudga kelishi.
3. Ellinistik Misr san'ati.

Adabiyotlar:

1. Vipper B.R. «Isskustvo drevney Gretsii» M., 1972.
(23-31)
2. Kun N.A. «Legendo' i mifo' drevney Gretsii» M., 1975.
(25-33)

MAVZUNING MATNI:

Bu davr me'morchiligi o'zining hashamatliligi, dabdabadorligi va katta hajmga intilishi bilan xarakterlanadi. Me'morchilik nazariyasi rivojlanadi. Bu davrda miletlik Gippodamaning shahar qurilishi borasidagi sistemasi muhim rol o'ynadi. SHu plan asosida qurilgan Milet, Priena shaharlarining ko'chalari ochiq va keng praspektlardan tashkil topgan. Uning bosh maydoni atrofi esa turli ijtimoiy binolar bilan o'ralgan.

Ellinizm davri san'ati katta yutuqlarga erishdi. Klassika davri portret san'atiga xos fazilatlar, umumlashma ideal obraz yaratish borasidagi prinsiplar bu davrda tasvirlanuvchining individual xislatlarini chuqurroq ochish, ma'naviy qiyofasini ishonarli talqin etish tendensiyasi bilan almashdi, bu xususiyatlar Ellinistik Gretsiya san'atida yaqqol seziladi. Ellinistik Misr Ptolemeylar podsholigi davrida gullab yashnadi, qudratli davlatga aylandi. Uning poytaxti Aleksandriya esa ellinistik dunyoning yirik madaniy-siyosiy markazi, yirik port shahri bo'ldi. Ellinistik Misrning oq marmardan ishlangan hashamatli binolari dunyoga mashhur bo'lgan. Etti mo'jizaning biri, deb hisoblangan 120 metrli Faros mayog'i (mash'ali), Aleksandriyaning haykaltaroshlik bilan bezatilgan park-bog'lari ham olamga mashhur bo'lgan. Ellinistik Misr badiiy maktabida yuqori klassika traditsiyalari (ko'proq Praksitel) sezilarlidir. Tematikasida hayotiy, maishiy hamda intim-lirik mavzu etakchi o'rinni egallaydi. Bu janrda ishlangan kompozitsiyalarda ko'proq oddiy xalq hayotidan olingan voqealar tasvirlanadi. Qariyalar, bolalar obrazi ko'proq uchraydi. "Keksa baliqchi", "o'oz bilan o'ynayotgan bola" haykallari bunga misol bo'la oladi. Afrodita haykali ko'p ishlangan. Ellinistik Misr san'atida allegorik talqin etilgan haykallar ham mavjud. Masalan, "Nil" kompozitsiyasi, tosh o'ymakorligining namunasi, "Gonzaga komeyasi" bo'rtma tasviri mashhurdir. Unda podsho Ptoleme va malika Arsinoyaning boshlari yon tomondan tasvirlangan. Lekin klassika davridagidek yuksak g'oya bu erda chegaralangan.

Bu asar yana bir bor Ellinizm davri so'ngida san'atdagi ideologik kuchning susayib borganini ko'rsatadi va ijtimoiy hayotda sodir bo'lgan chuqur inqirozni ifoda etadi.

Baza (grek. «basis» - asos) kolonnaning yoki pliyastrning tekislangan pastki qismi, supachasi.

Savollar:

1. Ellenistik davlatlarning vujudga kelishi haqida soʻzlang.
2. Ellenizm davrida portret sanʼati.
3. Ellenizm davrida sanʼatning rivojlanishi.

11-MAʼRUZA

MAVZU: QADIMGI ITALIYA SANʼATI.

REJA:

1. Qadimgi Italiya sanʼati, uning geografik oʻrni, davlat chegarasi.
2. Qadimgi Rim sanʼati, tasviriy sanʼat va haykaltaroshlik.
3. Rim sanʼati va madaniyatining ahamiyati haqida maʼlumot.

Adabiyotlar:

1. Abdullaev N.U. «Sanʼat tarixi» Tom-1, Toshkent, Oʻqituvchi, 1986 y. (96-103)
2. «Isskustvo stran i narodov mira». Kratkaya xudojestvennaya ensiklopediya. M., 1968. Tom-9. (41-53)

MAVZUNING MATNI:

Eramizdan avvalgi VII asrning toʻrtinchi yarmigacha boʻlgan oʻn ikki asr mobaynida italiyaliklar sanʼati va badiiy madaniyati gullagan davrini boshidan kechirdi. Qadimgi dunyoning yirik davlatlaridan hisoblangan Rim imperiyasi paytida katta hajmdagi meʼmorchilik ansamblari vujudga keldi, meʼmorchilikning yangi tiplari paydo boʻldi. Italiyaliklar qadimdagi Gretsiya sanʼati va madaniyatiga zoʻr hurmat bilan qaradilar. Uni ijodiy oʻzlashtirdilar, nazariyasini yangi ilmiy bilimlar bilan boyitdilar. Realistik portret, tarixiy mavzudagi relief yaratish, mozaika, amaliy sanʼat borasidagi novatorlik namunalarini koʻrsatadilar. Qadimgi Italiya xalqlari ichida etrusklar boʻlgan. Ular eramizdan avvalgi VIII-VI asrlarda Italiyaning oʻrta va gʻarbiy janubiy qismini egallaganlar. Etrusklar qurish sanʼatida katta muvaffaqiyatlarga erishdilar. Ular toshlardan katta-katta imoratlar solganlar, birinchi boʻlib toshdan gumbaz va arkalar ishlaganlar. Etruriya shaharlari (Kere, Tarkvini, Veym, Kleziyum) baland, qalin, mustahkam devorlar bilan oʻralgan. Keng yoʻllar, mustahkam koʻpriklar va kanallar qurilgan. Etrusk haykaltaroshlaridan biri Vulka hisoblanadi. U Rimga Kapitoliydagi Yupiter ibodatxonasini bezashga taklif etilgan. Vulka Veyidagi Apollon ibodatxonasining dekorativ haykallarini ham ishlagan. Apollon (Veym Apoloni deb yuritiladi) sanʼatkor

ijodining o'ziga xos tomonini xarakterlaydi. Unda san'at va nur xudosi bo'lgan Apollonning shaxdam qadamlar bilan odimlab ketayotgan vaqti tasvirlangan. SHaffof, engil libos ostidan uning rivojlangan muskuli va kuchli qomati ko'rinib turibdi. Etruriya jamiyatining eng gullagan davri eramizdan avvalgi VII-VI asrlarga to'g'ri keladi. Eramizdan avvalgi VI asrdan boshlab, Etrusk san'atiga Italiyaning janubidagi grek koloniyalari san'atining tasviri sezila boshladi. Etrusklar grek alfavitini, teatr va mifologiyasini qabul qildilar. Greklar singari ular ham yuzasiga bareleflar tushirilgan oltin tangalar chiqara boshladilar.

Qadimgi Rim san'ati.

Qadimgi Rim san'ati Apenin yarim orollaridagi ko'pgina xalqlar, jumladan, etrusklar, keyinroq Rim bosib olgan erlardagi boshqa xalqlar san'ati ta'sirida rivoj topdi. Rim imperiyasining birinchi imperatori Oktavian Avgust hukmronlik qilgan yillar (eramizdan avvalgi 27 yil - yangi eraning 14 yillari) san'at va madaniyatning haqiqiy rivojlangan bosqichi bo'ldi. Rim davlatining "oltin asri" hisoblangan bu davrda nazariyotchi me'mor Vitruviy, tarixchi Tit Liviy, shoirlardan Vergiliy va Goratsiolar yashab ijod etdilar. Me'morchilik rivojlandi, shahar qurilishi avj oldi.

Qadimgi Rimning eng katta binolaridan biri Kolizey Amfiteatridir. Planda Kalizey gigant oval bo'lib, uning asosi 188x156 metr, devorlarining balandligi 48,5 metrga yaqin. Gladiadorlar jangi uchun mo'ljallangan bu qurilmaga bir vaqtning o'zida 55 ming tomoshabin siqqan. Rim me'morchiligining yana muhim yodgorligi "O'amma xudolarning qasri" - Panteon hisoblanadi. Me'mor Apollodor Domashoqiy tomonidan 118-125 yillarda qurilgan bu bino antik dunyoning eng katta gumbazli binosi bo'lib, unda Rim me'morchiligining novatorlik xususiyati yaqqol ko'zga tashlanadi.

Tasviriy san'at. Rim tasviriy san'atidan bizgacha ko'pgina haykaltaroshlik namunalari (relief, portret, tematik kompozitsiyalar) saqlanib qolgan Rimliklarning portret san'atidagi yutuqlari, ayniqsa kattadir. Respublika davrida realistik portret rivojlandi va antik dunyo san'atida etakchi o'rinni egallaydi.

Rassomlik va amaliy san'at.

Rimning gullagan shaharlari Pompey va Gerkulanumdagi boy, zadogonlarning uylari devorlariga ishlangan suratlar Rim rassomligi haqida ma'lumot beradi. Devoriy suratlarda qadimgi grek ustalari ishlagan nusxalardan ko'chirmalar, turli naqsh, gul va girlyandalar tasviri ham keng uchraydi. Bu uylarning pollari mozaika bilan bezatilgan. Ularda sayyor aktyorlar, dengiz osti manzaralari, urushayotgan xo'roz va shunga o'xshash voqealar tasvirlangan. SHunday mozaikalardan biri Favna uyidagi Aleksandr Makedonskiyning Eron shohi Doro bilan jangi tasviridir.

Tayanch tushunchalar.

Arxivrav (grek. «arche» - boshlanishi, lotin. «trabs» - to'sin) kolonna kapitellarida yotgan birlashtiruvchi to'sin.

Savollar:

1. Etrudiya san'ati va madaniyati haqida so'zlang.
2. Qadimgi Rimda me'morchilikning rivojlanishi.
3. SHu davrda tasviriy san'atning ravnaqi.

12-MA'RUZA 6 SOAT.

MAVZU: O'RTA ASRLAR SAN'ATI.

REJA:

1. SHarq va o'arbda o'rta asrlar tarixining davriy chegarasi, rivojlanishidagi asosiy bosqichlar.
2. Vizantiya, SHarqiy Yevropa va Kavkaz orti san'ati.

Adabiyotlar:

1. Tyajelov V.N., Sopodinskiy O.I. «Isskustvo srednix vekov» M., 1975. (31-42)
2. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» Tom-1, Toshkent, O'qituvchi, 1986 y. (107-117)

MAVZUNING MATNI:

Er yuzida feodalizm formatsiyasining paydo bo'lishidan tortib, uning rivojlanishi va nihoyat, uning inqirozidan keyingi formatsiyaga o'rnini bo'shatib berguncha bo'lgan davrdagi san'ati, odatda, o'rta asrlar san'ati deyiladi. Bu san'at turli mamlakatlarda turli vaqtda boshlangan va davom etgan. Jumladan, Yevropada u Buyuk Konstantin podsholik qilgan davrdan (IV asr) boshlanadi. Uning dastlabki inqirozi esa XIII-XIV asrlardagi Italiyadagi shahar-davlatlarning vujudga kelishi bilan tezlashadi. Yevropadagi ayrim mamlakatlarda feodalizm VII-VIII asrlar va undan kech ham boshlanib, XVII asrlarning so'ngigacha davom etgan (masalan, Vizantiya, Qadimgi Rus). Aksincha, SHarq mamlakatlarida (masalan Xitoy, Xindistonda) o'rta asrchilik birmuncha erta boshlangan. Lekin uning inqirozi cho'zilib ketib, XIX asrgacha va undan keyinroq ham davom etgan.

O'rta asrlarda me'morchilik etakchi o'rinni egalladi. Bizgacha o'rta asrlar me'morchilik san'atining juda ko'p nodir yodgorliklari saqlanib qolgan. Bu yodgorliklar, ayniqsa, monumental me'morchilik san'ati o'rta asrlar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotini o'rganishda muhim o'rinni egallaydi. Ular davrning diniy, falsafiy qarashlarini aks ettiribgina qolmay, inson aql-zakovatining qudratini ulug'laydi. Bu davrda qurilgan Yevropadagi ibodatxonalar, musulmon sharqidagi hashamatli machitlar, buddizm yodgorliklari o'rta asr tafakkurining mahsuli sifatida hozirgacha kishilar qalbini to'lqinlashtiradi. Buyuk inson aql-zakovati qudratiga ta'zim etishga da'vat etadi.

Vizantiya san'atining o'ziga xos tomonlari IV asrda uning maydoniga xristian dinining kirib kela boshlagan davridan shakllana bordi. Bu xususiyat Vizantiyaning dastlabki gullagan davri VI-VII asrlarda yaqqol namoyon bo'ldi. Konstantinopal bu davrda katta Vizantiya imperiyasining faqat siyosiy markazi emas, balki madaniy o'chog'iga ham aylandi.

Vizantiya me'morchiligi uslubi grek va rim me'morchiligi an'alarining mahalliy an'analar bilan uyg'unlashishidan vujudga kelgan. Jumladan, Konstantinopoldagi Sofiya ibodatxonasi o'z konstruktiv tuzilishi jihatidan Panteon ibodatxonasi konstruksiyasiga o'xshab ketadi, lekin bu o'xshashlik bir muncha yashiringan holda talqin etilishi bilan

xarakterlanadi. Vizantiya rangtasvirining nodir namunasi XII asr birinchi yarmida Konstantinopollik usta tomonidan ishlangan «Vladimir Bibi maryami» ikonasi hisoblanadi. Vizantiya san'ati madaniyati, jahon xalqlari san'ati va madaniyatining rivojlanishiga katta ta'sir o'tkazadi. Bu madaniyat janubiy Slavyanlarga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Qadimgi Rus san'ati va madaniyati taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Vizantiya me'morligi amaliy san'at namunalari ko'pgina xalq san'atkorlari uchun namuna maktabi vazifasini o'tadi.

VI-VII asrlarda slavyan qabilalarining Bolqon yarim oroli tomon ommaviy ko'chishi Vizantiya imperiyasida feodal munosabatlarning tezlanishiga, quldorlik formatsiyasining tugashiga olib keldi. SHu bilan birga slavyan qabilalarining Vizantiya bilan to'qnashi ularning ijtimoiy va siyosiy rivojlanishlarida, asta-sekin esa ilk feodal davlatlarning paydo bo'lishida muim ahamiyatga ega bo'ldi. Bu erda ular Bolqon qabilalari bilan assimilyasiyalashib ketishdi. Bolqon yarim orolida yirik davlatlar galma-galdan maydonga chiqdi va inqirozga uchradi. Ana shular ichida Bolgariya podsholigi, Serbiya va Xorvatiya davlatlari yirik bo'lib, taraqqiyotida ham sezilarli iz qoldirdilar.

Bolgariya san'ati va madaniyatining birinchi taraqqiyoti IX-X asrlarga to'g'ri keldi. Bu davrda slovyan yozuvi va bolgar adabiyoti paydo bo'ldi. Bolgar san'atiga xos bo'lgan xususiyatlardan biri, antik an'analarning unda uzoq yashashidir. Jumladan, uning me'morchiligida tekis yoyilgan tomi va yon tomonlaridagi binolar uzoq vaqt saqlangan. Bunga avliyo Sofiya ibodatxonasi misol bo'la oladi. XI asrdan boshlab, bud-gumbaz tipidagi binolar qurila boshlandi. SHu tipda qurilgan dastlabki ibodatxonalar Presp ko'li atrofidagi German cherkovi (1066 y.) bo'lib, u o'zining nozik nisbati, konstruktiv tuzilishining aniqligi bilan xarakterlanadi. Bino juda sodda bezatilgan. 1187 yili Bolgariya mustaqil davlatga aylandi. Tarixchilar ikkinchi Bolgariya podsholigi davrini shu yildan boshlab hisoblaydilar.

Feodalizmning yangi bosqichi bo'lgan bu davr savdo-sotiq, madaniyat va san'atning jonlanishi bilan xarakterlanadi. Me'morchilik bezagiga e'tibor berish Bolgariyada keng o'rinni egalladi. Bu davrda miniatyura, ayniqsa, yog'och o'ymakorligi juda rivojlandi. Bu o'ymakorlikning qadimgi namunasi Oxirdagi Nikolay cherkovi uchun ishlangan eshik yuzasidagi turli qush, hayvon va o'simliklar dunyosidan olinganobrazlar tasviridir. YOzuv manbalari Bolgariyada zargarlik san'ati ham yuksak bo'lganligidan dalolat beradi. XIV asrning ikkinchi yarmida turklar tomonidan bosib olinishi uning san'at va madaniyatiga salbiy ta'sir qildi. Uning monumental san'at taraqqiyoti deyarli to'xtadi.

XII-XIV asrlarda Serbiya Bolqon yarim orolidagi yirik davlatlardan biriga aylandi, san'at va madaniyatning gullagan davrini boshidan kechirdi. Serhasham me'morchilik va monumental rangtasvir san'atida muhim yutuqlarni qo'lga kiritib, o'rta asrning etuk markazlaridan biriga aylandi. Serbiya Vizantiya va Italiya bilan yaqin munosabatda rivojlandi, ularning san'atidan ta'sirlandi. Vizantiya san'ati an'analari ayniqsa, rangtasviri Serb san'ati taraqqiyotida muhim o'rinni egalladi. Me'morchilik san'atida esa o'arbiy Vropa an'analari ta'siri seziladi. Serb san'atining ilk namunalari bizgacha kam etib kelgan va ularda ko'proq Yevropa roman davri san'ati an'analari ta'siri bo'lgan. Bu davr me'morchilik namunalari plan jihatidan sodda, bazilika tiplariga yaqin, ravoqli cherkovlar bo'lib, ularning eshik va darchalari atrofi sodda bo'rtma tasvirlar bilan bezatilgan. Serb san'atining o'arbiy Yevropa bilan aloqasi XI asrdan rivojlana boshlagan miniatyura san'atida ham namoyon bo'ladi. Serb me'morchiligining o'ziga xos xususiyatlaridan biri,

uning dekorativ xarakterdaligidir. Bu xususda Studennitsadagi Bibi Maryam cherkovi diqqatga sazovordir. Binoning tashqi ko‘rinishiga alohida e‘tibor berganlar, u oq va kul rang marmar bilan pardozlanib, arkatura frizi bilan bezatilgan. Konsollarda odam va hayvon niqoblari ishlangan, g‘arbiy va janubiy peshtoqlar, mehrob darchalari o‘yma naqqoshlik bilan bezatilgan. Naqsh uchun o‘simliklar dunyosi, qush, hayvon va odamlar shakli olingan. Nerezedagi (Makedoniya) Panteleymanx ibodatxonasi devoriy suratlari Serb monumental rangtasviri to‘g‘risida tasavvur beradi.

«Butdan tushirish» mavzusiga bag‘ishlangan suratlarda kuchli hayajon va motam, iztirob, qayg‘urish ishonarli va ifodali tasvirlangan. Bu tasvirlarda butdan tushirilgan Iaga aza tutayotgan, chuqur qayg‘u va motam bilan uni quchoqlayotgan Bibi Maryam, Iso tomon chuqur qayg‘u va motam bilan engashib qarab turgan Ioan obrazlari chuqur motam holatida ta’sirli ishlangan. YOsh avliyolar obrazi ham ta’sirli va xarakterlidir. Bu tasvirlarda rassom kontur chiziqlardan foydalanmagan holda faqat rang surtmalari hisobiga obraz hajmini ifodalashga intiladi. Surat koloriti yorqin, jarangdor, oq sarg‘ish, oltin, ko‘k va moviy ranglar gammasi o‘zaro nisbatda asarning emotsional tomonini oshirib, uning ko‘rimli bo‘lishiga yordam beradi. Serb o‘rta asrlar san’ati o‘z davri uchun progressiv ahamiyatiga ega bo‘ldi. XIII-XIV asrlar me‘morchilik san’ati SHarqiy Yevropa san’ati uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Serb rassomlari insonning his-tuyg‘u, ehtiroslarini badiiy ifoda etib, o‘zga erdagi zamondoshlariga namuna bo‘ldilar. Serb san’atkorlari diniy kanonlardan chekkaga chiqmagan holda real dunyoni keng va to‘laqonli tasvirlashga erishdilar. Serb san’atkorlari Ruminiya, Bolgariya, Qadimgi Rus san’atiga o‘z ta’sirlarini o‘tkazdilar. O‘rta asrlar san’ati va madaniyatida Kavkaz xalqlari, jumladan, Armaniston, Gruziya, Ozarbayjon xalqlari san’ati ham alohida o‘rinni egallaydi. Bu xalqlar san’ati qadimgi mahalliy san’at an‘analariga ega bo‘lgan, o‘rta asrlarning muhim madaniyat o‘choqlaridan hisoblanadi. Ular Vizantiya va Eronning yutuqlaridan foydalanib, o‘ziga xos san’at yaratdilar va jahon madaniyati xazinasini boyitdilar.

Kavkaz xalqlari san’ati X-XIII asrlarda eng gullagan davrini boshidan kechirdi. Gruziya va Armaniston o‘rta asrlar monumental me‘morlik san’ati hajmiy-plastik echilishi xarakteri bilan farq qiladi. Markazli qubballi Zakavkaze ibodatxonalari zinasimon kompozitsiyaga ega bo‘lib, uning me‘morchilik hajmlari o‘rtaga qarab balandlashib boradi. CHerkov binosining to‘rt tomoni o‘ziga xos frantanlar bilan tugallanadi. Binoning tashqi zinasimon kompozitsiyasi intererning ichki xarakteriga xos.

Arman me‘morchiligining o‘ziga xos tomonlari Echmiadzin yaqinidagi Gijima ibodatxonasida yaqqol seziladi. Bu ibodatxona plani asosida hamma tomoni teng bo‘lgan but olingan. Binoning tashqi tomoni yaxlit, salobatlidir. U o‘zining aniq nisbati, devor fakturasining yoqimli qilib ishlanganligi bilan xarakterlanadi. Bino silueti yaxlit va aniq tuzilishi bilan xotirada yaxshi saqlanadi. Ibodatxona sakkiz qirrali baraban bilan tugallangan. Arablar tomonidan VII asrda Armaniston erlarining zabt etilishi san’at taraqqiyotiga to‘siq bo‘lib, bu hol qariyb 200 yil davom etadi. Faqat arab xalifaligining parchalanishi va Armanistonning chet el istilosidan qutulishi iqtisodiy, siyosiy hayotda jonlanishni boshladi. Yirik feodal er ho‘jaligi mustahkamlanib, kengayib bordi. IX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, yagona davlat yaratishga intilish sezila boshladi.

Gruziyada ilk xristian dini bilan bog‘liq binolar (V-VI asrlar) bazilikadir. Ular kichik Osiyo, Albaniya, Siriya, Armanistondagi bazilika binolariga o‘xshash. Lekin u mahalliy an‘analar bilan boyitilgan bo‘lib, uch qavatli zinali supacha ustiga qurilgan bu

bino tashqi tomondan sodda va past, og'ir ko'rinishga ega. Lekin asosiy diqqat intererga qaratilgan. Keng xona devorlaridagi aniq, yaxlit shakllar uning ichki emotsional imkoniyatlarini oshiradi. Bino intererlarini bezashda toshdan yaratilgan kapitell va plastrlar muhim o'rinni egallaydi. Bo'rtma tasvirlarda Eron va Gruziya xalq yog'och o'ymakorligi an'analari uyg'unlashgan.

VI asrning oxiri va VII asrda markaziy qubbali qurilish keng o'rinni egallay boshladi va uning turli variantlarini ishlab chiqildi. Msxetidagi Djvari ibodatxonasi gruzin me'morchiligining xarakterli tomonini o'zida mujassamlashtirgan. O'ajmi jihatidan monumental ko'rinishga ega bo'lgan bu bino va tabiat manzarasi bir-biri bilan uyg'unlashib ketgan va uning bir bo'lagi sifatida idrok etiladi. Bino kompozitsiyasi sakkiz qirrali baland bo'lmagan baraban bilan tugallangan. Tashqi devor bo'rtma tasvir va naqshlar bilan bezatilgan. Gruzin san'atining eng gullagan davri XI-XIII asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrga kelib, Gruziya yaqin sharqdagi eng yirik davlatlardan biriga aylanadi, moddiy va ma'naviy hayotida rivojlanish sodir bo'ldi. Bu davr madaniyatining o'ziga xos xususiyati cherkor va feodal zodagonlar rolining kamayishi, yangi shakllangan dvoryan hamda savdogar, hunarmandlar tabaqasi hayoti va ideologiyasini targ'ib etish bilan bog'liq bo'lgan san'at va fanda dunyoviy yo'nalish etakchi o'ringa chiqib oldi.

Bu davr san'atining muhim mafkuraviy maqsadi - mamlakat kuchlarini birlashtirish va davlatni mustahkamlashga qaratilgandir. Insonning ruhiy olamga qiziqishi va e'tibori kuchaydi. Monumental me'morchilikda katta, ulug'vor, hashamatli binolar yaratish, ularning ichki va tashqi tomoni badiiy bezagiga alohida e'tibor berish tendensiyasi sezildi. Me'morchilik elementlarining dekorativligiga e'tibor ortdi. Gruzin san'atida ancha rivojlangan mozaika ham monumental xususiyatga ega bo'lib, jonli va ta'sirlidir. Monumental rangtasvir san'ati XII-XIII asrlar chegarasida jiddiy yutuqlarni qo'lga kiritdi. Bu davrda gruzin monumental rangtasvirning nodir yodgorliklari yaratildi. Bu xususida Vardzi suratlari, Betaniy va ayniqsa, Kinsvisi ibodatxonalaridagi devoriy suratlar obrazlarning erkin talqin etilishi voqelikning poetik tasvirlanishi bilan xarakterlanadi.

XVI asr monumental rangtasvirida Vizantiya rangtasvirining Konstantinopol maktabi ta'siri seziladi. Bu davr suratlari ta'sirchan, ifodali chiqqan bo'lsa ham, obrazlardagi garmonik barkamollik va tasvirlanuvchilarning ko'p qirrali xarakterini to'liq yoritish bir muncha buzila boshlaganligi, sun'iylik ko'rinadi.

Gruzin miniatyura san'atining ilk namunasi IX-X asrlarga to'g'ri keladi. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, bu san'at V asrlardayoq rivojlangan va keng tarqalgan. Miniatyura san'atida ellinistik san'atning ta'siri seziladi. Bu davr miniatyuralari o'zining o'tkir qalami, real va yorqin koloriti bilan ajralib turadi. Unda diniy mavzudan tashqari, dunyoviy voqealar ham o'z ifodasini topgan.

XIV-XVII asrlar gruzin xalqining chet el bosqinchilariga qarshi kurashi davridir. Bu uning iqtisodiy ravnaqiga o'z ta'sirini o'tkazdi. Monumental rangtasvir, miniatyura, me'morchilik san'ati bir muncha orqaga ketishi bilan xarakterlanadi. Lekin xalq amaliy sang'ati, yog'och va tosh o'ymakorligi san'ati rivojlanishda davom etib, davr o'zgarishlarini o'zida ifodaladi.

Tayanch tushunchalar.

Axill qalqoni - Gefset tomonidan ishlangan, yuzasiga daladagi ishlar, raqs va shunga o'xshash voqealar tasvirlangan qalqon.

Savollar:

1. O'rta asrlar san'ati deganda nimani tushunasiz?
2. O'rta asrlar san'atida me'morchilikning roli.
3. Vizantiya san'ati haqida so'zlang.
4. Serbiya va Makedoniya san'ati haqida nima bilasiz?

13-MA'RUZA**MAVZU: YEVROPADA O'RTA ASRLAR SAN'ATI GOTIKA, ROMAN VA ROMANDAN OLDINGI VARVARLAR SAN'ATI.****REJA:**

1. O'rta asrlar san'ati.

Adabiyotlar.

1. Nesselshtraus "Istoriya zarubejnogo iskusstva". M., 1982 y. (30-69)
2. CHegodaev, Alpatov "Vsemirnaya istoriya iskusstv". M., 1948 y. II tom (23-56)

MAVZUNING MATNI.

O'rta asrlarda o'arbiy Yevropa "Varvarlar" qirolligi va Franklar imperiyasi davrida "Varvarlar"ning surunkali harbiy yurishlari va qullarning tez-tez ko'tarilib turgan qo'zg'olonlari III asrlarga kelib "Quldorlik" davrining inqirozga yuz tutishiga sabab bo'ldi. Natijada quldorlik davri tuzum sifatida o'z o'rnini o'arbiy Yevropa mamlakatlarida asta-sekin feodalizmga bo'shatib bera boshladi. Rim imperiyasi qulashi bilan bu jarayon yanada tezlashdi. Bu voqealar o'arbiy Yevropa madaniyati va san'atiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. "Varvarlar" san'ati va antik san'ati an'alarining o'zaro ta'sirida Yevropada o'rta asr san'atini boshidan kechirdi. Bu ta'sir ayniqsa hajm forma dinamikasi, ekspressiyada, kompozitsiya va naqqoshlikda yaqqol namoyon bo'ldi.

o'arbiy Yevropadagi ko'pgina mamlakatlarda ibtidoiy tuzumdan so'ng o'z boshlaridan quldorlik davrini kechirmay turib, feodal tuzumiga o'tishlari muhim voqea bo'ldi. "Varvarlar" san'atidagi ibtidoiy tuzumga xos folkloriy tushunchalar bilan antik san'at an'analari qo'shilib o'ziga xos yangi san'at rivojlana boshladi.

"Varvarlar" tomonidan istilo qilingan Rim imperiyasida feodal munosabatlar rivojlana boshlagan edi, istilo natijasida Rimda xristian dini ta'sirida qoldi. Din odamlar ongi, ruhiyatiga chuqurroq kirib bordi. Vizantiya san'ati o'z mohiyati jihatidan aristokratik xarakterga ega. Ular obrazlarni barkamolligiga intilsa, varvarlar esa ba'zida majruh, mayib, jismoniy xunuk obrazlarni tasvirlashdan cho'chimaydi.

Bu davrga kelib asosan yog'och o'ymakorligi, naqqoshlik va dekorativ bezak san'ati turlari rivojlandi.

Uchinchi asr oxiri IX asr boshlarida Buyuk Karl birinchi kuchli imperiyaga asos soldi. Bu davr san'ati "korolinglar" san'ati, deb nom oldi. Bu san'at, hunarmandlar, sharq xalqlari, ayniqsa SHom san'atidan ta'sirlangan va unga taqlid qilgan.

Roman san'ati.

Buyuk Karl imperiyasi uzoqqa cho'zilmay, tez inqirozga uchradi. Vafotidan so'ng esa tomom parokandalikka uchradi, madaniy yodgorliklar esa talandi. Faqat X asr oxirlaridan boshlab Yevropada hayot izga tusha boshladi. X-XII asrlarni o'z ichiga olgan taraqqiyot davri san'ati roman san'ati deb nom oldi. "Roman" iborasi shartli bo'lib, u lotincha «roma» degan so'zdan olingan bo'lib, "rim" uslubi degan ma'noni bildiradi. Bu davrda me'morchilikka alohida e'tibor berildi.

Roman davri san'atida me'morchilik asosiy o'ringa chiqadi. Bu davr me'morchiligining xarakterli tomoni shundaki, unda binolar birmuncha past, jiddiy va og'ir ko'rinishga ega. Devorlari qalin va mustahkam, eshik, derazalar ensiz. Me'morchilikning bunday ko'rinishi harbiy maqsadlarni ko'zda tutadi. Bu davrda asosan me'morchilik bilan bog'liq bo'lgan san'at turlari rivojlanadi. Bular maxobatli rangtasvir, haykaltaroshlik, vitraj san'ati. Bu me'morchilikning yana bir o'ziga xos xususiyati, tomning gumbaz tarzida yopilishi va unda darchalarning joylanishidir.

Bu davrga kelib o'ziga xos feodal qusurlar paydo bo'la boshladi. O'sha davrda qurilgan shaharlarning umumiy ko'rinishi ham feodal qo'rg'onlarni eslatardi. Ularning atrofi qalin devor bilan o'rab chiqilar edi. Bu binolarning bezalishi ham sodda.

Bu davr tasviriy san'ati din bilan uzviy bog'liqligi sababli unda ramziy, g'ayri-tabiiy, fantastik obrazlar uchraydi.

Feodalizm davrining san'ati o'arbiy Yevropa davlati bu Fransiya edi. Fransuz me'morchiligi Yevropa qurilishida muhim o'rin tutadi. Roman asri davrida Fransiyaning ko'pgina shaharlarida anchagina ibodatxonalar qurildi. Bu binolarning pastki qismi tepa qismiga nisbatan ancha katta bo'ldi. Ular o'yma naqsh va bo'rtma tasvirlar bilan bezatilar edi.

XIX asr boshlarida buzilib ketgan bu me'morchilik obidalarining asosiy prinsiplari keyingi davr arxitekturasi uchun ham ko'p xizmat qildi.

Germaniyada qurilgan roman arxitekturasi xarakterli tomoni shundaki, bu me'morchilik binoning tomi kvadrat shaklida bo'lib, og'ir minoralarning seroblighi esa unga dinamik siluet beradi.

Italiya me'morchiligida stilistik birlik yo'q. Bunga asosiy sabab uning tarqoqligi. Ayrim viloyatlarda Vizantiya ta'siri, yana bir joyda roman arxitekturasi ta'siri, boshqa joyida esa, masalan Toskana va Lombardiya maktablarida esa antik an'analar ta'siri sezilib turadi. Roman davri tasviriy san'atida mana shu arxitektura bilan bog'liq tasviriy san'at ya'ni devoriy surat va vitrajlar ishlash muhim o'rin tutadi. Rangdor suratlar bilan bino shiftlari va devorlarini bezashga katta e'tibor beriladi. Bu binolar asosan ibodatxonalar bo'lganligi sababli unda suratlar mavzusi ham diniy bo'lib, bu o'sha Bibi Maryam va Iso hayotidan olingan lavhalar edi.

Bu davr haykaltaroshligida ham shu yuqoridagi holatni ko'ramiz.

Gotika san'ati.

Feodalizm tuzumi ichidagi yangi o'zgarishlar undan keyin kelishi kerak bo'lgan tuzumning shart-sharoitlarini yaratishga zamin hozirlashga kirisha boshladi. Bu esa shaharlarning taraqqiy etishiga, bunda savdogar va hunarmandlarning rolini ortib borishiga sabab bo'ldi. Yevropa markazlarida XII asr boshlarida fanning roli ortdi va birinchi ilmiy markazlar - universitetlar tashkil qilindi. Materialistik dunyoqarashning ilk belgilari paydo bo'la boshladi. Bunda Ibn Sino va uning shogirdi Ibn Rushd (Averros) ta'siri katta bo'ldi.

San'at va madaniyatda ham katta o'zgarishlar yuz berdi, hayotiy mavzudagi asarlar

paydo bo'la boshladi. Ruhoniylar hayotidagi ikki yuzlamachilikni fosh etuvchi teatrlar, ya'ni komediatlar, maskaradlar yuzaga keldi.

o'arbiy Yevropa san'ati Vizantiya san'ati ta'siridan qutula boshladi. Keyinchalik bu davrdagi san'atga "Gotika" san'ati, deb nom berildi.

Bu iboraning lug'aviy ma'nosi italyanacha so'zdan olingan bo'lib, "gotlarniki" degan mazmunni bildiradi. Gotlar bu nemis qabilalaridan biri bo'lib, bu davr san'atiga got qabilalari san'atining ta'siri kuchli bo'lganini bildiradi. O'ali bu davrda shahar madaniyati feodal munosabatlarga to'liq qarshi chiqqan edi. SHu bois gotika san'ati xarakterida ham murakkab va qarama-qarshi fazilatlar kashf etildi. YAratilgan asarlarda realistlik elementlar bilan bir qatorda, diniy qarashlarning ko'tarinki tasvirlash holatlari seziladi.

Gotika uslubi XII-XIII asrlarda o'zining gullagan davrini boshidan kechirdi. Bu uslub turli mamlakatlarda turlicha kechdi va uning ichki strukturasi umumiy qurilish tusini oldi.

Roman uslubida bo'lgani kabi Gotika uslubida ham asosiy o'ringa me'morchilik chiqdi. Roman davridagiga nisbatan gotika arxitekturasi serhasham va ulug'vor, kattaligi bilan ajralib turadi. Bu uslubda qurilgan binolar yuqoriga intiluvchan bo'lib, juda baland bo'ladi. Dinning kuchi orta boradi va soborlar oldida nafaqat diniy marosimlar balki, shahar majlislari, har xil munozara va bahslar, universitet ma'ruzalari va xalq sayllari o'tkazilar edi. SHu sababdan bu ibodatxonalar shahar markazlarida qurilardi. Gotika davri arxitekturasi xarakterli tomonlaridan biri bino ko'tarilgan sari torayib boradi va oxiri shpil bilan, ya'ni nayzasimon tarzda tugaydi. Uning uchiga xo'roz yoki boshqacha bir tasvirlar qo'yiladi.

Arxitekturaning yutuqlari ortib bordi. Bulardan biri karkaslardan foydalanish bo'lsa, ikkinchisi bu davrga kelib ularni darchalari kengayib, derazalari ko'payadi, peshtoqlari va ayvonlardan foydalanib bino ichini nurga boyitish istagi kuchayib boradi. Bu esa binolarning ulug'vor, baland bo'lishini ta'minlab qolmasdan, ularning engil bir ruhiy holat kasb etishini ta'minlaydi. Me'morchilikda sodir bo'lgan bu o'zgarishlar binoning tashqi va ichki ko'rinishlarida ham o'z ifodasini topadi.

Tasviriy san'atda esa devoriy suratlar ishlanadigan yuzalar binoda yo'qligi sababli, uning o'rnini vitraj egallaydi.

Me'morchilik bilan bog'liq bo'lgan haykaltaroshlik tasviriy san'atda etakchi o'rinni egallaydi.

Gotika davrida dekorativ - amaliy san'at yaxshi rivojlandi.

XII-XV asrlarda Gotika uslubini Yevropaning deyarli barcha mamlakatlar san'ati o'z boshidan kechirdi. Gotika uslubining Vatani Fransiya bo'lib, Parij shahrining zaynati Bibi Maryam sobori (Notrdam de Pari) 1163-1314 qurildi. Reyms Sobori, Amendagi sobor, Keln soborlari (1248-1880) qad ko'tardi.

Tayanch tushunchalar.

dinamikasi* - harakati.

Ekspressiya* - ma'noli, ifodali, ta'sirli.

korolinglar* - o'rta asrdagi ko'chmanchi xalqlar

Toskana va Lombardiya* - Italiyada joylashgan shaharlar

Savollar:

1. O'rta asr san'ati deb qanday san'atni tushunasiz?
2. O'rta asr me'morchilik san'atining xarakterli tomonlari nimalardan iborat?
3. O'rta asr tasviriy san'atining xarakterli xususiyatlari nimada?
4. Varvarlar san'ati bilan gotika san'atida qanday farq bor?
5. O'rta asr san'atining ahamiyati nimada?

14-MA'RUZA 4 SOAT.

MAVZU: QADIMGI RUS SAN'ATI.

REJA:

1. Qadimgi rus san'ati, me'morchilik, tasviriy san'at, haykaltaroshlik turlari.

Adabiyotlar:

1. "Iskusstvo drevney rusi" (20-48) T.Z.
2. CHegodaev "Vsemirnaya istoriya iskusstv", M., 1955.
3. Alpatov "Vsemirnaya istoriya iskusstv". M. 1955 y.
T.Z. (5-46)

MAVZUNING MATNI.

SHARQIY YEVROPA SAN'ATI. QADIMGI RUS SAN'ATI.

Kiev Rusi tashkil topgan davrdan boshlab (X asr) O'rta asr munosabatlari va badiiy mafkura prinsiplari inqirozga yuz tutgan davrgacha (XVI asr) bo'lgan Rossiya tarixidagi davrga "Qadimgi Rus" san'ati deyiladi.

Qadimgi Rus san'ati bevosita o'sha davrlarda yashagan boshqa xalqlarning madaniyati va san'atining ta'siri ostida rivojlandi.

Qadimgi Rus feodal munosabatlarning boshqa mamlakatlarnikidan farqi shundaki, u quldorlik davrini boshidan kechiradi. SHu sababli uning san'ati tabiat bilan uyg'unlashgan, me'morchilikdagi binolar, qasrlarmi yoki ibodatxonalarimi boshqalarnikidan farq qiladi. Me'morchilikning asosiy materiallari yog'och, loy edi. SHu sababli bizgacha etib kelgan namunalari juda ozchilikni tashkil qiladi.

O'aykaltaroshlik keng yoyilmagan. Bu davrda asosan amaliy san'at rivojlangan.

Kiev rusi san'ati.

SHarqiy slavyanlarda birinchi ming yillik o'rtalarida paydo bo'la boshlagan feodal munosabatlar VIII-IX asrlarga kelib o'z shakllanishini nihoyasiga etkazdi. X asr Kiev Rusi davlatining tashkil topishi shu davrning eng muhim voqeasi bo'ldi. Xristian dini rasmiy davlat dini, deb qabul qilindi. Bu esa o'z navbatida Vizantiya bilan aloqalarni kuchaytirdi. Bolgar olimlari topgan - Kirill va Mifodiy kashf qilgan yozuv alfaviti rus yozuvining asosini tashkil qildi va hozirgi davrgacha unga xizmat qilmoqda. Vizantiyada yaratilgan san'at ikonografiya ham din ta'siri ostida me'morchilik bilan birgalikda Rus davlatiga kirib keldi. Dastlabki davrlarda Vizantiyadan ustalar chaqirildi, bular me'mor, haykaltarosh va rassomlar edi.

X-XI asrlarda Kiev Rusi san'at va madaniyat sohasida haqiqiy gullash davrini boshidan kechirdi. Bu davrga kelib u Yevropada ko'zga ko'ringan davlatlardan biri bo'ldi.

Bu davrning eng muhim arxitektura yodgorligi Kievdagi Avliyo Sofiya ("Svetaya Sofiya") sobori Kiev Rusining bosh ibodatxonasi bo'ldi. U davlatning kuch-qudrati va

yagonaligini tarannum etar edi. Binoning ichkari qismi devoriy suratlar bilan bezalgan.

Kiev Rusida ikona san'ati va kitob bezagi bilan bog'liq bo'lgan miniatyura san'ati keng rivojlandi.

XIII-XV asrlarda mavjud bo'lgan rangtasvir asarlari asosan devoriy suratlar bo'lib, o'sha davrda ijod qilgan rassomlar mahoratidan dalolat berib turadi.

XIV asr. Novgorod monumental rangtasvirilaridagi yorqin shaxslardan biri bu o'sha davrda Vizantiyadan Rusga kelib ijod qilgan musavvir Feofan Grekdir. U Vizantiya tasviriy san'ati an'analarini yaxshi, chuqur egallagan holda, Rus san'atidagi izlanishlar bilan uyg'unlashtirishga erishdi. Feofan Grek asarlaridan bizgacha juda kam namunalari etib kelgan. Uning Novgoroddagi Stas-Preobrajenskiy soboridagi devoriy suratlari mashhurdir. Feofan Grek keyingi Rus san'ati taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. 1147 yilda Moskva shahriga asos solindi. U dastlab kichik bir knyazlikning markazi bo'ldi, atrofi jarlik bo'lib yog'och devorlar bilan o'ralgan tepalikda joylashgan edi. Moskva me'morchiligining namunalari unchalik ko'p saqlanmagan. Saqlanganlarining aksariyati XIV asr ikkinchi yarmi va XV asrga taalluqlidir. Me'morchilik yodgorliklari asosan shahar chekkalarida saqlanib qolgan.

Tasviriy san'at namunalari ko'proq miniatyura, ikona va devoriy suratlar tarzida uncha ko'p bo'lmagan miqdorda bizgacha etib kelgan. Adabiy manbalarda ham shahar ibodatxonalari hamda qasrlar devoriy suratlar bilan bezatilganligi haqida ma'lumotlar bor. Moskva tasviriy san'atitaraqqiyotida rassom Feofan Grek muhim o'rin egallaydi. U taxminan 1395 yilda, devoriy surat va ikonalar ishladi. Blagovehenskiy sobori ikonastasining ikkinchi yarmi uning qalamiga mansubdir. Bu erda uning shogirdlari ham ishlaganlar. Ular orasida qadimiy Rus rassomi Andrey Rublevning nomini ham uchratamiz.

Bu sobordagi ikona va suratlar Andrey Rublev ijodining ilk namunalari hisoblanadi. Shu asarlarda A. Rublev ijodining o'ziga xos xususiyatlari sezilib turadi. Bular orasida "Cho'qintirish" kompozitsiyasi, "Ierusalimga qochish" asarlari diqqatga sazovordir.

A. Rublevning muhim asarlaridan biri Vladimirdagi Uspenskiy soboriga ishlangan devoriy suratdir. "Taqvodorlarning jamiyatga yurishi" surati bular ichida alohida ahamiyatga ega bo'lib, A. Rublevning yuksak mahorati va g'oyaviy pozitsiyasini namoyon etadi. Zvenigoroddan topilgan Spas surati va Arxangel Mixal ikonasi ham uning ijodiga mansubdir. Rassomning eng mashhur asari Troitsk soboriga ishlangan "Uch farishta" surati hisoblanadi. O'ozir bu surat Tretyakov galereyasida saqlanadi. Bu ikona injilda tasvirlangan voqealarga bag'ishlangan. Bu asarda diniy obrazlar orqali insoniy poklik, poetik ruh tasvirlanadi.

A. Rublev ijodi shu davrdagi Moskva tasviriy san'atidagina muhim o'rin egallab qolmay, balki o'zidan keyingi tasviriy san'atga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

XVI asr boshlariga kelib Moskva me'morchiligidagi shakllanish deyarli tugagan. Bu Ivan III hukmronligi davriga to'g'ri keldi. Bu me'morchilik obidalarini yaratishda Italiyaning me'morchilik an'anasi rus madaniy hayotiga kirib kela boshlagani ko'zga tashlanadi. Qrimdagi "Uspenskiy" sobori ziynatida ana shu tasvir yaqqol seziladi.

XVII asr Rus san'ati.

Feodal munosabatlarning kuchayib borishi natijasida dehqonlarning qashshoqligi va qaramligi ortib borib XVII asrga kelib krepostnoylik qaramligiga aylanadi. Bu paytlarga kelib xalq g'alayonlari kuchaydi. Ivan Bolotnikov boshchiligidagi qo'zg'olon, Minin va

Pojarskiy boshchiligidagi qo'zg'olon shular jumlasidandir. Ayniqsa Stepan Razin boshchiligidagi qo'zg'olon jamiyat hayotining barcha jabhalariga jiddiy ta'sir etdi .

XVII asrda Moskva badiiy markazga aylandi. Rassom, hunarmand, amaliy san'at ustalari guruhi "Qurol-yarog' palatasi" atrofida birlashdilar. U erda chet ellik ustalar ham ishlar edilar.

Bu ustaxona podsho saroyiga yaqin joylashgan bo'lib, asosan podsho saroyi, podsho oilasi, cherkov va zadogon savdogarlar buyurtmasini bajarar edi. Mana shu ustaxonalarda samarali ijod qilgan rassomlardan biri Simon Ushakov edi. Rassomning qarashlari uning uncha katta bo'lmagan "Ikona san'atini sevuvchilarga maslahat" risolasida o'z ifodasini topdi.

Tayanch tushunchalar.

ikona - ikonografiya* - (grek - tasvirlash)

diniy rangtasvir - dastgoh asari. Odatda yog'och taxtalar ustiga tuxumdan tayyorlangan buyoqlar (tempera) bilan ishlangan. Xristian xudolari va avliyolarining tasvirlari.

Spas* - Iso payg'ambar nomi.

Arxangel Mixail* - Mixail farishta.

Savollar:

1. Qadimgi Rus san'ati deb qaysi asrlar san'atini tushuniladi?
2. Qadimgi Rus san'ati taraqqiyotining asosiy bosqichlarini ayting.
3. Kievdagi avliyo Sofiya ibodatxonasi va uning rus me'morchiligi taraqqiyotida tutgan o'rni nimada?
4. Moskva Kremli qachon qurilgan va uning rus me'morchiligida tutgan o'rni nimada?
5. Andrey Rublev kim, uning qanday asarlarini bilasiz?

15 - MA'RUZA 4 SOAT.

MAVZU: QADIMGI VA O'RTA ASRLARDAGI O'RTA OSIYO SAN'ATI.

REJA:

1. Talabalarni o'zimizning tug'ilgan yurtimiz tarixi va san'ati bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Rempel, Pugachenkova, «Iskusstvo Drevnego Uzbekistana», T.1976 y.
2. Abdullaev «San'at tarixi», 1-tom Toshkent 1987 y. (163-201)
3. Malseva, Kuzmina «Istoriya iskusstv» M., 1969 g. (12-36)
4. YU.Xalminiskiy «Dorogami legend» M., 1978 y.
5. N.Oydinov «O'zbekiston tasviriy san'ati tarixidan lavhalar».

MAVZUNING MATNI.

O'zbek san'ati qadimiy tarixga ega. O'ziri O'zbekiston hududida ibtidoiy jamoa davridayoq odamlar yashagan. Ular yashagan manzillardagi qoya suratlar, bronzadan yasalgan turli xildagi taqinchoq, mehnat va urush qurollari ibtidoiy jamoa davri kishisining hayotini bilishga yordam beradi. Bu surat birmuncha jo'n, sodda bo'lishiga qaramay ibtidoiy jamoa davri kishilari hayoti, ularning yovvoyi hayvonlarni ov qilayotgan vaqti ishonarli talqin etilgan. CHopib borayotgan yovvoyi qo'tos, shoxli buqalar va niqob ostiga yashirinib hujum qilayotgan odamlar tasviri orqali ibtidoiy jamoa davri rassomi shu ov manzarasidagi kuchli harakat va hayojonni ustalik bilan ko'rsata olgan. Suratda, ayniqsa, hayvonlar tasviri ifodali chiqqan. Ulardagi kuch, epchillik hayotiy talqin etilgan. o'or devorlariga ishlangan suratlar O'zbekistonda, jumladan Boysun va Termez tumanlari, Samarqand, Toshkent, Jizzax, Xorazm, Farg'ona tumanlaridan arxeologlar tomonidan ko'plab topilgan. Bu suratlarining nigatikasi juda chegaralangan. Asosan hayvonlar tasviri yoki ov manzaralari in'ikos etgan. SHu bilan birga uy hayvonlari ham tasvirlangan. Bu tasvirlar ibtidoiy jamoa tuzumidagi o'troq holda hayot kechirayotgan odamlarning tevarak-atrofni o'ziga bo'ysundirish, ular tafakkurining taraqqiy etib borayotganini tushinishda muhim rol o'ynaydi. Eramizdan avvalgi asrning oxirlari va yangi eraning boshlarida O'zbekistonda kulolchilik borasida jiddiy rivojlanish sezildi. Turli shakldagi xum va ko'zachalar qo'lda bajarilgan. Ularning tashqi bezagiga e'tibor berilganligi seziladi. Keyinchalik xum yuzasi chiziqli naqshlar bilan bezatila boshlangan. Bu davrlarda oltindan, kumushdan bezak va amaliy buyumlar ishlash san'ati ham keng tarqala boshlagan. Tasviriy san'atda ham mavzu kengaya borgan. Bu o'rinda yuz manzaralarini aks ettiruvchi bo'rtma tasvirlar, jangchilar obrazi diqqatga sazovordir. Quldorlik davrida ham O'rta Osiyoda san'atga qiziqish kuchli bo'lgan. Boylarning uyi, ibodatxona devorlari suratlar, naqshlar bilan bezatilgan. Eramizning boshlariga kelib, iqtisodiy jihatdan bir muncha ilgari siljish yuz bera boshladi, shaharlar qurilishi jonlandi. Bu davr san'atida Grek san'atining ta'siri borligi seziladi. O'aykaltaroshlik san'ati keng tarqaldi. Bunday haykalchalar So'g'd, Xorazmdagi shaharchalardan ko'plab topilgan. SHu bilan birga Budda va uning shogirdlari tasviri juda ko'p uchraydi.

Xorazmda topilgan yodgorliklar, ayniqsa Tuproqqal'adan (III-IV asr) qo'lga kiritilgan hayvon va devoriy rasmlar qadimgi o'zbek san'atini bilishda muhim daliliy material bo'lib xizmat qiladi.

VI-VIII asrlar xalq san'ati, madaniyat tarixida ko'tarilish davri bo'ldi. Bu asrlarda ko'plab yirik monumental inshootlar, hashamatli binolar qurildi. Varaxsha (Buxoro vil.), Afrosiyob (Samarqand vil.)dagi saroy qoldiqlari, ularning devorlariga ishlangan suratlar yaratilgan haykallar yuksak mahorat bilan ishlanganligi hozir ham kishini hayratga soladi.

Abu Rayhon Beruniy, Muhammad al Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Al Farobiy yashagan vaqtlar ham bizga juda ko'p nodir yodgorliklar qoldirdi. Bu asrlarda me'morchilik etakchi o'rinni egalladi. SHu davrning yodgorliklaridan biri bu Samoniylar maqbarasi o'z davrining estetik falsafiy qarashlarini mujassamlashtirgan.

Temur va Temuriylar davrida yaratilgan Bibixonim machiti, A.Temur maqbarasi. Ulug'bek madrasasi va rasadxonasi, SHoxi-Zinda ansambli - bularning hamasi xalq badiiy merosining yorqin sahifasini tashkil etibgina qolmay, balki jahon tasviriy san'ati tarixi sahifalarida o'zining faxrli o'rnini egallaydi. Bu davrda miniatyura san'ati borasida ham sezilarli jonlanish bo'ldi. SHu davrda yashab ijod etgan Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzaxhib, Muhammad Murod Samarqandiy va boshqa musavvirlar miniatyura

san'atining nodir namunalarini yaratib qoldirdilar. Bular orasida ayniqsa, K.Behzodning faoliyati (1466-1535) diqqatga sazovordir. U Xirotda tug'ilib, keyinchalik O'usayn Bayqaro kutubxonasida ishlagan. 1507 yil Xuroson SHayboniyxon qo'liga o'tgach, Buxoroga ko'chib kelgan va shu erda (1522 y) yashab ijod qilgan va o'zining mashhur SHayboniyxon portretini yaratgan. Bundan tashqari u bir nechta mashhur insonlarning portretini ishlaydi, shoirlar asarlariga ajoyib, nafis illyustratsiyalar yaratadi. Buyuk A.Navoiyning g'amho'rlikida kamol topgan Behzod Sa'diyning «Bo'ston», «Guliston», Nizomiyning «Xamsa», Xisrav Dehlaviyning «Xamsa», SHarofiddin Ali YAzdiyning «Zafarnoma» asarlariga ko'plab suratlar chizgan. U O'rta Osiyo miniatyura maktabining rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning ijodiy rejalarini keyinchalik uning shogirdlari davom ettirdilar. Bular Mulla YUsuf, Qosim Ali va boshqalardir. XVII-XVIII asrlarda Buxoro, Xiva, Urganch, Toshkentda yaratilgan me'morchilik obidalari, dekorativ-amaliy san'at buyumlari xalqning go'zallikka bo'lgan intilishidan dalolat beradi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida o'zbek san'ati tarixida yangi bosqich boshlandi. Bu davrda xalq dekorativ-amaliy san'ati etakchi o'rinni egalladi. Bu san'at shu davr kishilari uchun voqelikni, tevarak-atrof go'zalligini yuksak poetik shakllarda aks ettiruvchi, ularning hayot, go'zallik tushunchalarini ifodalovchi birdan bir san'at turi bo'lib qoldi. Qo'li gul xalq ustalari yaratgan nafis zargarlik buyumlari, kulolning ajoyib sapol buyumlari, naqqoshning bezaklarida shu davr kishilarining voqelikka bo'lgan estetik munosabati, estetik ideali, hayot to'g'risidagi falsafiy qarashlari o'zining badiiy talqinini topdi. Ustalarning ijodida o'zbek xalqining boy o'tmishi an'analari davom ettirildi.

Savollar:

1. O'zbekiston hududida tasviriy san'at qachon paydo bo'lgan? Uning mavzui, xarakteri va ahamiyati nimada?
2. Qadimgi o'zbek san'atining taraqqiyotidagi asosiy bosqichlarni aytib bering.
3. K.Behzod hayoti va ijodi haqida nimalarni bilasiz?
4. XIX asrning ikkinchi yarmida o'zbek san'atida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?

16-MA'RUZA 6 SOAT

MAVZU: UYO'ONISH DAVRI SAN'ATI.

REJA:

Talabalarni uyg'onish davri san'ati bilan va shu davrda yashagan yirik san'atkorlar ijodi va hayoti bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Alpatov M.V. Xudojestvenno'e problemo' italyanskogo Vozrojdeniya. M., 1975 g.
2. Rotenberg E.I. Isskustvo Italii epoxi Vozrojdeniya. M.1974 g.
3. Libman M.YA. Iskusstvo Germanii XV i XVI vv. M.1964.
4. Alpatov M.V. Piter Breygel Vozrajdenie Niderlandskogo isskustva M., 1933.

5. Nessilshtraus S.G. Istoriya zarubejnogo isskustva
M., 1982 g. (161-310)

MAVZUNING MATNI:

Uygʻonish davrida oʻrbiy Yevropa sanʻati.

Feodalizm jamiyati qoʻynida ilk kapitalistik munosabatlarning tarkib topishi va rivojlanishi Yevropa hayotida yangi va muhim oʻzgarishlarga olib keldi. Din asta-sekin oʻz mavqeini yoʻqota bordi. Omma dindan uzoqlasha bordi, shaharlar kengaya bordi. Ularning shiddat bilan oʻsib, rivojlanishi mayda hunarmandchilikdan manufakturaga oʻtishga sabab boʻldi. Bu shaharlarda savdo-sotiq shu darajada rivojlandiki, dengiz orqali dunyoning boshqa burchaklari bilan savdo qilishga talab kuchaydi. Yangi qitʻalar kashf qilindi, bu voqealar insonlar tafakkuri va hayotga boʻlgan munosabatlarida tub oʻzgarishlar yasadi. Bu davrdagi taraqqiyot jarayoni shiddat bilan oʻsdi, uning natijasida yangi sanʻat va yangi madaniyat dunyoga keldi. Mamlakatlar orasida madaniy hayotdagi yangiliklar tez tugʻildi.

Bu taraqqiyot davri Yevropa madaniyati tarixida “Uygʻonish davri” deb nom oldi. Bu iborani ilk bor italyan rassomi va sanʻatshunosi Jorjo Vazare tomonidan, Jotto ijodiga nisbat berib aytilgan eti. Oʻrta asrlar davridan soʻng sanʻat va adabiyotdagi markaziy eʼtibor insonga uning ijtimoiy hayotida tutgan oʻrniga qaratilganligi, uning “uygʻonishligini” belgisi edi.

Keyinchalik keng mazmun kasb etgan bu ibora Italiyadan tashqari Yevropaning boshqa mamlakatlariga ularning feodalizm davridagi keyingi sanʻat va madaniyatlarini taʼriflashda boshlandi.

Uygʻonish davrida italiya sanʻati va madaniyati uzoq davom etgan, oʻz harakatlarini toʻliq namoyon etib, qator taraqqiyot bosqichlarini boshidan kechirdi. Bu quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Uygʻonish davri arafasi - protoensans (XIII-XIV asrlar)
2. Ilk uygʻonish davri - (XV)
3. Yuqori uygʻonish davri - (XV asrning 90 yillari - XVI asrning 20-30 yillari)
4. Soʻnggi uygʻonish davri - (XVI asrning II yarmi)

Albatta bu davr barcha Yevropa malakatlarida turlicha kechdi. Masalan, Germaniya soʻnggi uygʻonish, Niderlandiya esa yuqori uygʻonish davrini boshlaridan kechirdilar. Uygʻonish davri insoniyat taraqqiyotidagi muhim davr, muhim bosqich, yaʼni insoniyat oʻz boshidan kechirgan oʻzgarishlar ichida eng buyuk progressiv oʻzgarish edi. Natijada ular chin maʼnoda xalqchil asarlar yaratdilar, xalq ommasining orzu-istaklarini, his-tuygʻularini ifodalab chiqdilar, ilgʻor gumanistik gʻoyalarni koʻtarib chiqdilar. SHu boisdan ham bu davr gumanizm asri, deb nom oldi. Bu lotinchada insoniylik, insonparvarlik, degan maʼnoni bildiradi. Uygʻonish davri madaniyati antik dunyo madaniyatidan ilhomlandi, Antik dunyo yodgorliklarini qunt bilan oʻrgandi, ulardan taʼsirlandi. Antik dunyo yodgorliklarining Italiyada koʻplab saqlanib qolganligi bunga juda yaxshi imkon yaratdi. Lekin antik sanʻatdan farqli ravishda ular qullar sajda qilgan xudolar deb ulardan shu yoʻsinda emas, balki oʻz fikrlarini, his-tuygʻularini, tushunchalarini ifodalashda foydalandilar. Goʻzallik va garmoniyani real voqelikdan qidirish, real voqelikdan keng foydalanish shu davr taraqqiyotining mezonini belgiladi. Oʻayot real hodisa deb tan olindi. Sanʻatkorlar real voqelikni tasvirlashda yangi qonun va qoidalar

izladilar. Asarlar ta'sirchanligini oshirish maqsadi ko'p sohalar bilan hamkorlikda ishlashni taqozo etdi. Perspektiva, rangshunoslik, soya va yorug', odam anatomiyasi va shunga o'xshash sohalarda katta yutuqlar qo'lga kiritildi.

Me'morchilik va amaliy san'atda yangi tendensiyalar rivojlandi. SHu bilan birga qadimgi an'analar o'zlashtirilib, ular yangi mazmun bilan boyitildi. Unda yangi konstruksiyalar vujudga keldi. Ibodatxonalar bilan bir qatorda ko'p qavatli va shinam binolar qad ko'tara boshladi. Binolarning tashqi va ichki ko'rinishlarini bezash, ular ichidagi fazoni tashkil qilish masalasida ancha yutuqlarga erishildi. Bu qilingan ishlar keyingi Yevropa san'atida ko'proq ahamiyatga ega bo'ldi. Uyg'onish davrining o'ziga xos tomonlari protorenesans davrida dastlab italiya rangtasvirida o'zini namoyon qildi. Ijodkorlar diniy mavzuda ishlangan devoriy suratlarda realistik mazmunni ilgari sura boshladilar. Insonlar orasidagi munosabatlar, muhabbat, olijanoblikni, razillik, xudbinlikka qarshi qo'ya boshladilar, voqelikning real tasvirini yaratishga harakat qildilar. Ularning asarlarida uyg'onish davri realizmining o'ziga xos tomoni hayotiy muammolarni ko'pincha diniy niqob ostida, diniy mifologik obrazlar orqali berish hollarini uchramiz. Uyg'onish davri san'atkorlari ijodida insonlar hayoti, inson baxt-saodat yaratuvchisi va ozodlik uchun kurashchi ekanligi asosiy mavzu bo'lib qoldi. Insonni o'z asarlarida shunday kuylagan san'atkorlardan biri, ilk uyg'onish davrining yirik vakili Donatello bo'ldi. Uning "David" deb nomlangan haykali uyg'onish davrida birinchi marta libossiz holda tasvirlangan haykal bo'ldi. "Otdagi Gattamellatti" haykali esa jamoatchilikka manzur bo'lgan insonni ulug'lash yo'lidagi birinchi otliq haykal edi. Insonni kuylash, uning qahramonligi, aql-zakovatini ulug'lash uyg'onish davrida portret san'atining qaytadan tug'ilishiga olib keldi. Portret san'atida ifodalanadigan insondagi nozik his-tuyg'ular o'zining butun borlig'i bilan uyg'onish davrining buyuk san'atkorlari Leonardo da Vinchi, Rafael Santi, Mikelanjelo, Titsian, Djordjone ijodida o'z ifodasini topdi. Ona, onalik mehri ulug'landi. Bu o'rinda Leonardo da Vinchining "Madonna»si va mashhur "Mono Liza" portretini, Rafael Santining "Sikstin Madonnasi", Mikelanjeloning haykallari va devoriy suratlarini, Titsiannig inson jismoniy go'zalligini tarannum etuvchi polotnolarini eslatmay o'tish mumkin emas. Bu asarlar renessans davri kishilarining ideali o'zining to'liq obrazli talqinini topdi. Uyg'onish davrida me'morlik va dekorativ amaliy san'at borasida ham katta yutuqlarga erishildi. SHu davrning yirik me'morlari F. Brunelleski, Leon Alberti ijodida o'z ifodasini topdi. Ular yaratgan asarlar Yevropa me'morligi san'atining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Ular me'morlik san'atiga albatta katta hissa qo'shdilar.

SHu bilan birga Germaniyada ham bu davrlarda renessans davri san'atining yirik vakillari yashab ijod qilishgan. Bular ichida Albrext Dyurer ijodi alohida o'rin tutadi. U o'z ijodida nemis san'atida erishilgan yutuqlarga tayanib, unig yangi realistik yo'lini boshlab berdi. U ajoyib grafik, gravyura ustasi, manzara, portret va boshqa janrlarda ajoyib asarlar yaratdi. Germaniya san'atida Dyurer bilan bir qatorda Lukas Kranax, Mattis Gryudvand, Gans Golbeyn kabi yirik rassomlar ijod qildi. Gollandiya (Niderland) esa tasviriy san'atning yirik vakillari Rogir van der Veyzen, Guyu van der Gus, Piter Breygel, Isronim Bosx Gollandiya san'atini yanada yuqori pog'onaga ko'tardilar.

Tayanch tushunchalar.

Garmoniya - nafislik

«David» - afsonaviy qahramon

Gattamelatta - shu davrning jangchi qahramoni.

«Madonna» - Bibi Maryam

Grafika - sana'tning keng tarqalgan turlaridan biri. Bu san'atga oddiy qora qalamda chizilgan surat, mavzuli kompozitsiya, kitobga ishlangan turli suratlar, bezak rasmlardir.

Gravyura - grafikaning bir turiga kiradi.

Savollar:

1. Uyg'onish davri san'ati deyilganda qaysi davr san'ati tushuniladi?
2. Protorenessans nima va bu davrda qanday rassomlar yashab ijod qilgan?
3. Renessans davrining qanday yirik san'atkorlarini bilasiz?
4. Ularning san'at taraqqiyotiga qo'shgan hissalarini nimada?

17-MA'RUZA 6 SOAT

MAVZU: XVII-XVIII ASRLARDA YEVROPA SAN'ATI

Gollandiya, Flandriya, Italiya, Ispaniya rassomlarining hayoti va ijodi. SHu davrlarda yangi kirib kelgan oqimlar klassitsizm, barokko, rokoko.

REJA:

1. Talabalarni XVII-XVIII asr Yevropa san'ati bilan va uning yirik vakillari bilan tanishtirish.
2. SHu davrda kirib kelgan oqimlar va ularning farqini tushuntirish.

Adabiyotlar:

1. Pruch I.E. Zapad. Evropeyskoe isskustvo 17 v. M. 1974 g. (Maldaya istoriya isskustv)
2. Rotenberg E.I. Zap. Evropeyskoe isskustvo 17 v. M 1871.

MAVZUNING MATNI:

XVII-XVIII asr Yevropada kapitalistik munosabatlarning avj olishi va feodalizmdan kapitalizmga o'tish jarayonining tugashida so'nggi bosqich bo'ldi. Ijtimoiy hayotdagi bu o'zgarishlar bevosita san'at taraqqiyotiga o'z ta'sirini o'tkazdi. Fan, san'at va madaniyat gurkirab o'sa boshladi. San'atda real hayotni tasvirlash rivojlandi. Ozodlik g'oyalari, shakllanib kelayotgan burjua parokandaligini, feodalizm kirdikorlarini ochib tashlash bu davrda ko'pgina san'atkorlar asarlarining g'oyaviy mazmunini belgiladi. San'at majmuasining kengayishi uning yangi tur va janrlarini maydonga keltirdi. Portret, natyurmort, manzara, maishiy janr ko'p san'atkorlarni o'ziga torta boshladi. O'aykaltaroshlikning yangi ifoda vositalarini izlab topdilar, gravyura san'ati shakllandi. Sotsial kuchlarning o'zaro kurashining rivojlanishi esa san'atda turli g'oyaviy badiiy oqimlarni vujudga keltirdi. SHunday uslublardan biri barokko oqimidir. Barokko uslubida yaratilgan san'at asarlarida hayot mohiyati kurash harakati orqali aks ettiriladi. Unda ekspressiv chiziqalar va yorug' soyalar o'ta keskin formada olingan bo'lib, ular asar kompozitsiyasining ta'sir kuchini yanada oshiradi. Italiyalik rassom L.Bernini haykallarida, me'mor Borromining binolarida, flandriyalik rassom P.Rubens kartinalarida

barokko uslubining o'ziga xos tomoni namoyon bo'lgan. Klassitsizm oqimida esa hamma narsa xotirjam va ulug'vor. Uning namoyandalari uyg'onish davri ijodkorlari singari antik va yuqori uyg'onish davri an'alarini qabul etib, uni rivojlantirishga harakat qiladilar. Lekin shu bilan birga klassitsizm vakillari o'tmish san'ati badiiy shakl va obrazlarini o'zlari yashab turgan davr mazmuni bilan to'ldirishga, boyitishga harakat qildilar. Bu o'rinda Nikola Pussen asarlari, Klod Lorren manzaralari, Jak Sufflo binolari diqqatga sazovordir. Klassitsizm oqimi XVIII asr oxiri XIX asrning birinchi yarmigacha davom etdi va o'zida davr ruhini ifodaladi. XVII-XVIII asr realistik san'atning etakchi o'ringa chiqishi bilan izohlandi. Bu davrda yaratilgan asarlarda inson o'zining butun borlig'i bilan namoyon bo'la boshlaydi. Uning hayoti, his-tuyg'ulari, hayotga bo'lgan estetik munosabati san'atkorlar ijodida o'zining badiiy ifodasini topa boshlaydi. Ispaniyalik rassom Diego Velaskes, Gollandiya rassomlari - Rembrant va Frans Xals, italiyalik rassom Karavadjo, fransuz rassomi SHarden va boshqalar ijodida bu o'zgarishlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Inson go'zalligi, uning olijanoblighi va yuksak ma'naviyligi Rembrant asarlarining mohiyatini tashkil etadi. Uning asarlaridagi chuqur falsafiy mazmun kishi qalbiga quvonch baxsh etadi. Rembrant rangtasvir va ofort sohasida, qanday mavzuda (diniy, hayotiy) ishlashdan qat'iy nazar insonni kuylashga, uning ma'naviy pokizaligini va jismoniy go'zalligini ochishga intiladi. Insonlar orasidagi nozik munosabatlarni tasviriy san'at vositasi orqali keng tomoshabinga etkazishga harakat qiladi. Rembrant umrining so'nggi yillarida yaratgan "Oqqadarning qaytishi" asarida hayot va inson to'g'risidagi tushunchalar o'z hayotiy tajribalariga tayanib, ota oyoqlariga yiqilgan o'g'il obrazi orqali hayotning murakkabligi, uni bilish va unga to'g'ri yo'l topa olish nechog'lik og'ir ekanligini ochib beradi. Boshiga og'ir kun va tashvishlarni solishiga qaramay o'z o'g'lini bag'riga bosayotgan ota obrazi orqali mehribon, insonlarga faqat yaxshilik istagan mo'tabar inson qiyofasi gavdalanadi. Bu asrlardan boshlab inson mehnati go'zalligi san'atkorning diqqatini torta boshladi. San'atkorlar mehnat mavzusida yirik asarlar yarata boshladilar. Yevropa san'atida Diego Velaskes birinchi bo'lib, mehnat go'zalligini shoirona, ko'tarinki ruhda talqin etdi. Uning "Gilam to'quvchilar" deb nomlangan asari ana shunday asarlaridan dastlabkisidir. Rassom oddiy kundalik hayotda insonlarning xotirjam mehnati orqali ularning baxt haqidagi orzularini ko'ra oldi. Kompozitsiyada kishilarning tabiiy holdagi xotirjam mehnati, ularning jismoniy baquvvat gavdalari ishonarli talqin etgan. Xonani to'ldirib turgan nur esa bu tinch osoyishta hayot go'zalligini yanada bo'rttiradi.

XVII-XVIII asrda ijtimoiy hayotda sodir bo'lgan o'zgarishlar me'morchilik oldiga ham qator muammolarni qo'ydi. Bu davrdan boshlab cherkov qurilishi hajmi kamaydi, uning o'rnini fuqaro me'morchiligi egallay boshladi. SHahar loyihalashtirilishiga alohida e'tibor berila boshlandi, shaharda me'morchilik ansambllari paydo bo'ldi. Turmushda go'zal buyumlarga intilish kuchaydi. Tevarak-atrof go'zalligiga e'tibor berish, bog'-park san'atini maydonga keltirdi. U bilan birga dekorativ haykaltaroshligi ham rivoj topdi.

Savollar:

1. XVII-XVIII asr Yevropa san'ati taraqqiyotining sabablari nimada va bu davr san'atida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?
2. Barokko, klassitsizm va boshqa uslublar, ularning bir-biridan farqi nimada?

3. XVII-XVIII asrda yashab ijod etgan rassomlardan kimlarni bilasiz va ularning asarlarini aytib bering.

18-MA'RUZA 6 SOAT

MAVZU: XVII ASR OXIRI VA XIX ASR BOSHLARIDAGI CHET EL SAN'ATI.

REJA:

1. Talabalarni XVIII-XIX asr chet el san'ati bilan tanishtirish.
2. Buyuk rassomlar hayoti va ijodi bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. M.V.Alpatov «Vsemirnaya istoriya iskusstv». T 2-3 M. 1949-55 y.
2. A.T. Kuzmina «Istoriya zarubejno'x stran», «Istoriya iskusstv zarubejno'x stran». M., 1966 y. 33-68

MAVZUNING MATNI:

XVIII asrning oxiri XIX asrning boshlarida ijtimoiy hayotda sodir bo'lgan o'zgarishlar san'atda g'oyaviy badiiy mazmunning o'zgarishiga olib keldi. Ba'zi demokrat rassomlar ijodida proletariatning revolyusiyasi bilan bog'liq bo'lgan asarlar paydo bo'la boshladi, san'at asarlarining tarbiyaviy imkoniyatiga alohida e'tibor berila boshlandi.

Tanqidiy realizm rivojlandi. Rassomlar o'z asarlari bilan idealistik san'atga qarshi chiqib, aristokratiya parokandaliklarini tanqid qila boshladilar. Bu o'rinda angliyalik rassom Uilyam Xogartning satirik kartina va gravyularini, germaniyalik rassom D.Xodovetskiyning hayotiy qalam suratlarini eslab o'tish mumkin. XVIII asrning oxirgi choragida Yevropa tasviriy san'atidagi asosiy oqim klassitsizm oqimi bo'lib qoldi. Bu oqim o'zining to'liq mohiyatini ayniqsa, fransiya san'atida namoyon qildi. Bu erda u revolyusion mazmun bilan sug'orilib, burjuaziya revolyusiyasi g'oyalarini targ'ib etdi. Bu revolyusion klassitsizmning yirik vakili va yo'l boshchisi Jak Lui David ijodida yaqqol sezildi. Uning "Goratsiyalar qasami" asari revolyusion klassitsizm oqimining xarakterli namunasidir. Bu kartinaning syujeti Rim respublikasi tarixidan olingan bo'lib, asarda otaning o'z o'g'illarini dushmanlariga qarshi jangga borishga da'vat etib, ularga qilich tutqazayotgan vaqti tasvirlanadi. Rassom bu asarida fuqarolik burchini har qanday shaxsiy manfaatdan ustun qo'yadi. YUksak ideallar uchun har qanday qiyinchiliklarni engishga, kerak bo'lganida qurbon bo'lishdan ham qo'rqmaslikka da'vat etadi. David ijodining eng cho'qqisi "Maratning o'limi" nomli asarida namoyon bo'ldi. Bu asar XVIII asr Yevropa tasviriy san'atining eng nodir asari hisoblanib, unda fransuz revolyusiyasining dohiysi Maratning o'ldirilishi tasvirlangan. Bu asarida David konkret voqea asosida yuksak badiiy obraz yaratadi. "Maratning o'limi" revolyusiya qurbonlari uchun yaratilgan asar sifatida, ommani revolyusion ruhda tarbiyalashga xizmat qildi, ularni kurashga chorladi. David revolyusiya yillarida portret janriga ham murojaat qildi. Revolyusiya qatnashchilarining, shuningdek oddiy kishilarning portretlarini yaratdi. Ularning bo'ysunmas xarakteri, psixologik holatini ochib beradi. Bu o'rinda uning "Ayol" portreti diqqatga sazovordir.

Yevropa san'atida XVIII asrning oxirida vujudga kelgan yana bir yirik oqimlardan biri Romantizm bo'ldi. Bu oqimning eng gullagan davri 1820-30 yillarga to'g'ri keladi. Bu davrda romantizm oqimining vakillari o'zlarining xarakterli asarlarini yaratdilar. Romantizm vakillari san'atni his-tuyg'uga, voqelikni dinamik harakat vaqtida tasvirlashga, yorqin ranglar gammasiga alohida e'tibor berdilar. Ular klassitsizm vakillariga nisbatan real voqelikka ko'proq e'tibor bera boshladilar. Romantizm oqimining o'ziga xos tomonlari shu oqimning yirik vakili va asoschilaridan biri Teodor Jeriko ijodida o'z ifodasini topdi. Uning "Meduza soli" polotnosida bo'lib o'tgan voqea - "Meduza" kemasi Atlantik okeanida halokatga uchrashi tasvirlanadi. Ochiq okeanda "Meduza" kemasi suv osti qoyasiga urilib, parchalanib ketadi. Kemada qutqarish uchun hech qanday vositalar yo'q edi. SHu boisdan kema a'zolari kema qoldiqlaridan sol yasab olishadi va uning ustiga 149 kishi chiqib oladi. Sol ochiq okeanda 14 kun kezadi va shulardan faqat 15 odam omon qoladi. Tasodifan o'tib ketayotgan kema odamlari tomonidan bu qolgan odamlar qutqarilib qolinadi. Bu asarda rassom ana shu voqeani - soldagi odamlarni uzoqda suzib borayotgan kemani ko'rib, undan yordam so'rayotgan vaqtini ko'rsatgan. Romantizm oqimining yana bir yirik vakili Ejen Delakruadir. Uning "Barrikalardagi ozodlik" polotnosi ham bevosita konkret voqeani aks ettirishga qaratilgan. Bu revolyusiya ta'sirida yaratilgan bo'lib, tarixiy voqeani aks ettirdi, revolyusiyada qatnashgan xalq obrazini yaratdi. Rassom bu asarda bo'layotgan jangning shiddatini, qizg'inligini, bu revolyusiyada xalqning hamma tabaqasi qatnashganini ko'rsata oldi. Qo'lida bayroq ushlagan ayol obrazi ozodlik ramzi sifatida tasvirlangan. Qolganlar esa unga intilgan. Ularni ozodlikka olg'a boshlamoqda.

XVIII asr oxirlaridan boshlab Yevropa san'atida Realistik oqim asosiy oqimlardan biriga aylanib qoldi. Voqelikka murojaat qilish, hayotda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarning mohiyatini ro'y-rost ko'rsatish ko'pgina san'atkorlar diqqatini o'ziga jalb eta boshladi. Bu prinsip ispan rassomi Fransisko Goyya ijodida alohida o'rin egallaydi. Uning asarlari va satirik ofortlarida ispan hayotida sodir bo'lgan voqealar o'zining to'liq badiiy ifodasini topdi. Uning "2 maydan 3 mayga o'tar kechasidagi qotillik" asari XIX asr xalqlarining ozodlik va mustaqillik uchun olib borgan kurashini aks ettiruvchi buyuk asarlardan biridir. Asarda qo'zg'olon ko'targanlarni tundagi otish payti tasvirlanadi. Kompozitsiya quolsiz omma va qurollangan jallodlarni qarama-qarshi qo'yish prinsipida tuzilgan. Asar markazida oq kuylakli qo'zg'olonchi tasvirlangan bo'lib, u orqali rassom bo'ysunmas ispan xalqi timsolini gavalantiradi. Gotya o'zining mashhur ofordlar turkumida Ispaniyadagi monarxiya tuzumini, ma'naviy qashshoq ruhoniylarni, bag'ritosh inkvizitorlarni qattiq qoralaydi.

XIX asrdan boshlab o'arbiy Yevropa san'atida realistik oqim asosiy o'rinni egallab oldi. Buning boisi bor edi, albatta. Ko'pgina ijodkorlar ijtimoiy hayotda bo'layotgan revolyusion harakatlarda qatnashib, shu voqealarni o'z asarlarida tasvirlab, shu bilan birga o'zlari ham shu mamlakatning faol fuqarosi ekanini chuqurroq his eta boshladilar, ular o'z xalqlarining orzu-istaklari, intilishlari bilan yashay boshladilar. XIX asrdan boshlab manzarachi rassomlar ko'zga ko'rinarli yutuqlarni qo'lga kiritib boshladilar. Ular jonajon o'lkalari manzarasini chizish orqali kishilarda o'z yurtiga muhabbat uyg'otish, ularda vatanparvarlik tuyg'ularini oshirishga harakat qildilar. Manzara janriga bo'lgan bunday munosabat angliyalik rassom J.Konstabl va fransiyalik Barbizon maktabining yirik

vakillari Teodor Russo, SHarl Dobini va boshqalar ijodida yaqqol koʻzga tashlandi. Ular erta bahorgi maysazorlarni, suv, havo, nur goʻzalligini kuylaydilar.

Jamiyatning ilgʻor ijodkorlari shu mavjud hayotda sodir boʻlayotgan voqealarni tasvirlash bilan chegaralanmasdan, shu bilan birga voqelikni ideal taraqqiyot yoʻliga burish, dunyoni goʻzallik qonunlari asosida qayta qurish ishtiyoqi bilan yondoshadilar. Oʻz asarlarini shu maqsadga boʻysundirishga harakat qiladilar.

Bu davr sanʼatkorlarining asarlari koʻproq tanqidiy xarakterga ega boʻlib, sotsial tengsizlik, ogʻir mehnat va boshqa jamiyat illatlarini roʻy-rost koʻrsatishga intilish bilan xarakterlanadi. Buni koʻrsatishda ayniqsa, mehnat mavzusi koʻpchilik ijodkorlar diqqatini oʻziga jalb qiladi. Dehqon, hunarmand va ishchilar hayoti, mehnati koʻpgina sanʼatkorlar asarlarining bosh mavzusi boʻlib qoldi. SHunday mavzuda ijod qilgan sanʼatkorlardan biri fransiyalik Onore Domedir. U oʻz asarlarida boʻlayotgan voqealarni tasvirlar ekan, shu voqealarga oʻz munosabatini bildiradi, insonlar orasidagi samimiy muhabbatni kuylaydi. Burjua illatlarini, ikkiyuzlamachilikni tanqid qiladi. Oʻayotiy voqealarga befarqlikni qoralaydi. Domening ana shunday mavzularga bagʻishlangan asarlaridan biri “Qonun chiqaruvchilar uyasi” asaridir. Bu asarda rassom deputatlarni palata majlisi vaqtida tasvirlaydi, har bir obrazning individual xarakterini ochib berishga harakat qiladi. Lekin shu bilan birga bu obrazlarning hammasida umumiy oʻxshashlik - atrofga befarqlik, maʼnaviy tubanlik, aqliy notavonlik yaqqol seziladi. Davlat arbobi degan oliy nomga bularning hech qanday daxli yoʻqligini koʻrsatadi. Domening taʼsirchan asarlaridan biri “Tranonen koʻchasi” asaridir. Bu asarda ishchi kvartallaridagi qoʻzgʻolonchilarning qirgʻin qilinishi juda taʼsirchan qilib koʻrsatilgan. Polda oʻlib yotgan ishchi, uning tagida ezilib oʻlib qolgan goʻdak, qariyani tasvirlash orqali fojeaning nihoyatda ogʻir ekanligini koʻrsatishga harakat qilgan. Dome oʻz ijodida ijobiy obrazlarga ham murojaat qiladi. Oddiy mehnatkash xalq obrazini mehr bilan tasvirlaydi, ularga oʻz xayrihohligini bildiradi. Uning “Kir yuvuvchi”, “III klass vagoni passajirlari” degan asarlari shular jumlasidandir.

Oddiy xalq hayoti va mehnatini tasvirlash yirik fransuz rassomlari J.F.Mille va G.Kurbe asarlarining mazmunini tashkil etadi. Millening mashhur asarlaridan biri “Boshqoq teruvchi ayol” kartinasidir. Bu asarda dehqon ayollari, oʻrimdan keyin dalada qolgan bugʻdoy boshqoqlarini yigʻayotganlarni tasvirlash orqali dehqonlar turmushining nihoyatda ogʻir ekanligini koʻrsatadi. G.Kurbe oʻz asarlarida ijtimoiy hayotda sodir boʻlayotgan oʻzgarishlarni ochib borishga intildi. “Demokratik sanʼat realizmdir” - degan sanʼatkor bu fikriga umrining oxirigacha sodiq qoldi. Kurbe oʻzi bilgan va uni oʻrab turgan voqealarni tasvirlar ekan, ularning ulugʻvor, badiiy boʻlishiga harakat qildi. Uning kartinalari ichida “Ornandagi dafn marosimi” kartinasi diqqatga sazovordir. Bu kartina bevosita maʼlum voqea asosida ishlangan boʻlib, unda tasvirlangan har bir obraz rassomga tanish va ular qaytarilmas xarakterga, oʻz dunyoqarashiga ega boʻlgan shaxslardir. Rassom har bir shaxsning xarakterini boʻlayotgan voqeaga munosabatini koʻrsatish orqali asar gʻoyasi hisoblangan inson qadrining soʻnib borayotganligini ochib berishga muvaffaq boʻldi.

Tayanch tushunchalar.

Goratsiyalar - qadimgi Rim davridagi xalq qahramonlari.

Savollar:

1. XVII-XIX asr san'atida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?
2. Revolyusion klassitsizm nima?
3. Romantizm oqimining xarakterli tomoni nimada?
4. Yevropa san'atida tanqidiy realizmning rivojlanishiga hissa qo'shgan san'atkorlardan kimlarni bilasiz?
5. "Barbizon maktabi" deganda nimani tushunasiz?

19-MA'RUZA 4 SOAT

MAVZU: XIX ASRNING I YARMIDA RUS SAN'ATI.

REJA:

1. Talabalarni shu davr rus san'ati bilan to'liq tanishtirish.
2. Rossiyaga Yevropadan kirib kelgan oqimlar va uning yirik vakillari bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Ilina «Istoriya russkogo iskusstva», M. 1979 y. (34-76)
2. A.D.CHegodeev, M.V.Alpatov «Vsemirnaya istoriya iskusstva», T-4 M.1949
3. M.V.Alpatov «Russkoe iskusstvo XVIII-XIX vekov». M. 1958 y. T-2 (22-45)

MAVZUNING MATNI:

Rus san'atining keyingi rivojlanishi XVIII asr boshlaridagi Pyotr I reformalari bilan uzviy bog'liqdir. Pyotr I rus san'ati va madaniyatini ko'tarish uchun haqiqiy jonbozlik ko'rsatdi. SHu davrda Pyotr I Peterburg shahriga asos soldi. SHahar qurilishi uchun chekkadan ko'plab me'mor, quruvchi-injenerlar, rassomlar jalb etildi. SHu bilan birga milliy san'atkorlarni tayyorlash muhim vazifalar qatoriga qo'yildi. Qobiliyatli rus yoshlari chet ellarga o'qishga yuborildi, ularga shaxsiy homiylik qilindi. Bu esa rus badiiy maktabining rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda etakchi o'rinni me'morchilik san'ati egalladi. Uning tur va janrlari kengaydi, yangi tiplari, jumladan teatr, kutubxona, saroylar, o'quv dargohlari, maydon va bog'-parklar vujudga keldi. O'aykaltaroshlik borasida katta yutuqlarga erishildi. Bu o'rinda Pyotr I ga o'rnatgan yodgorlik, "Mis CHavandoz", V.Kozlovskiyning "Samson", A.Suvorov haykali F.I.SHubinning portretlari, Martosning "Minin va Pojarskiy" haykallarini eslab o'tish mumkin. Bu asarlar Yevropa klassik san'atining an'alarini chuqur egallagan, uni yangi davr mazmuni bilan to'ldira olgan etuk ijodkorlar mavjudligidan, rus san'atining ilg'or vakillari Yevropa san'ati bilan uzviy bog'liqligi va aloqadorligidan dalolat beradi. Bu davrda rangtasvir sohasida ham sezilarli rivojlanish bo'ldi. Portretchi rassom I.N.Nikitin, A.G.Antropov, I.P.Argunov, F.S.Rokotov, D.G.Levitskiy, V.L.Borovikovskiy rus realistik rangtasvirining rivojiga samarali ta'sir ko'rsatdilar. SHu davr ijodkorlari san'at tarixida birinchi bo'lib, xalqning ulug'vorligini to'laqonli, ko'p figurali kompozitsiyalar orqali yoritib, o'z davrining haqiqiy obrazli panoramasini yaratishdi. Portret, maishiy, tarixiy va manzara janrlarida yaratilgan asarlar yuksak mahorat bilan ishlanganligi, o'zining chuqur psixologizmi, kompozitsion tugalligi va mazmundorligi bilan hamon kishilarga estetik va ma'naviy ozuqa baxsh etib kelmoqda. XIX asr rus san'ati

taraqqiyotidagi dastlabki bosqich bevosita 1812 yil Vatan urushi bilan bog'liqdir. Urushning rus xalqi uchun g'alaba bilan tugallanishi milliy g'urning o'sishi, insonga nisbatan yangi munosabat, hurmat bilan qarashning paydo bo'lishiga olib keldi, hamon hukm surayotgan krepostnoy tuzumining jamiyat taraqqiyotiga to'siq ekanligini aniqroq ko'rsatib berdi. Rossiyaning ilg'or kishilari bu tuzumning bekor qilinishini talab qilib, CHor Samoderjaviyasiga qarshi kurash boshladilar. Bu kurash bo'lib o'tgan Dekabristlar qo'zg'olonida yaqqol namoyon bo'ldi. Ijtimoiy hayotdagi kayfiyatlar san'at va adabiyotga o'z ta'sirini o'tkaza boshladi. San'atkorlar inson qadr-qimmatini ulug'lovchi asarlar yaratishga alohida e'tibor bera boshladilar. Insoniy burch, vatanparvarlik mavzularida asarlar yaratdilar. San'atkorlar o'z asarlarida ommani tarbiyalash, ular orasida ma'rifat tarqatishga harakat qildilar. Bu davrning ilg'or vakillari portret ustasi O.A.Kiprenskiy, V.A.Tropinin, A.G.Venitsianovlar edi. Ular hayotni jon dili bilan sevuvchi inson obrazlarini yaratdilar; hayotni to'laqonli tasvirlab, inson va tabiat uyg'unligini kuyladilar. Insonlarning mehnatsevarligini, ichki go'zalligini uning jasurligini o'z asarlarida ko'rsatdilar. Bu rassomlar mohir pedagog sifatida ham mashhurdir. XIX asrdan boshlab, rassomlar qaysi mavzuga murojaat qilishmasin, qaysi janrda asar yaratishmasin, dastlab o'z zamondoshlarining his-tuyg'u, fikr va o'ylarini ifodalashga, davrning dolzarb masalalarini xalq orasiga yoyishga harakat qildilar. Bu o'rinda K.P.Bryullovning "Pompeyning so'nggi kuni", A.A.Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" kabi polotnolari xarakterlidir. "Pompeyning so'nggi kuni"da rassom o'tmish voqeasini tasvirlash bilan chegaralanmaydi, balki shu fakt asosida o'sha davr uchun zarur bo'lgan ahloq, burch masalalarini kuylaydi. Rassom odamiylik va xudbinlikni qarama-qarshi qo'yar ekan, shu bilan birga insoniylikni hamma narsadan yuksak qo'yadi. Bu hol odamlarning hatti-harakati, hissiy kechinmalaridan yaqqol ko'rinadi. Bryullov oliyjanoblikni, insoniylikni ulug'laydi, inson manfaatini shaxsiy manfaatdan yuqori qo'yadi. A.Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" asari diniy mavzuda orqali bo'lsa ham, rassomning xalq hayoti masalalari to'g'risidagi fikr-o'ylari unda etakchi o'rinni egallaydi va natijada asar davr mazmuni va kayfiyatini aks ettiruvchi realistik asar darajasiga ko'tariladi. Xalqning haqiqatga, ozodlikka bo'lgan intilishi va ichki kechinmalari bu asar mazmunini tashkil etadi.

Rus rangtasvirida yaratilgan bu asarlar keyingi rassomlar tomonidan yana rivojlantirildi, mavzulari kengaytirildi.

Savollar:

1. Pyotr I reformalarining rus san'atining rivojlanishiga ko'rsatgan ta'siri nimada?
2. Bu davrlarda rus me'morchiligi san'atining rivojlanishi.
3. Rus tasviriy san'at janr va turlari qanday rivojlangan?
4. XIX asr tarixida rus san'atining tutgan o'rni?
5. Qanday rassomlar yashab, ijod qilishgan?
6. A.G.Venitsianov rus san'atida qanday o'rin egallaydi?
7. "Pompeyning so'nggi kuni" asarining muallifi kim, asar qanday g'oyalarni ilgari suradi?

MAVZU: XIX ASRNING OXIRI XX ASRNING BOSHLARIDAGI RUS SAN'ATI.

REJA:

Talabalarni ushbu mavzu bilan tanishtirish. Bu davrda yangi kirib kelgan oqimlar va ularning farqini tushuntirish.

Adabiyot:

1. Vseobhaya istoriya iskusstv M. 1960. Tom-4. (191-207)

MAVZUNING MATNI:

Bu davr tasviriy san'at taraqqiyoti va xarakteri bevosita rus revolyusion harakati bilan chambarchas bog'liqdir. Rassom va haykaltaroshlar o'z ijodlarida bevosita revolyusion demokratlar V.G.Belinskiy, N.G.Chernishevskiy, N.A.Dobrolyubovlarning g'oyaviy-estetik prinsiplariga murojaat qildilar. San'atkorlar o'z ijodlarida xalq hayotining mohiyatini ochib berishga, xalqning buyuk qudratini kuylashga harakat qildilar. Inson huquqini paymol etuvchilarga qarshi isyon ko'tardilar, ijtimoiy tuzum kirdikorlarini fosh etdilar. San'atda sodir bo'lgan bu xususiyatlar rangtasvirning maishiy va portret janrlarida yaqqol namoyon bo'ldi. Bu sohada etuk, g'oyaviy pishiq asarlar yaratildi. San'atda sodir bo'lgan bu yo'nalishlarning ravnaqi bevosita XIX asrning II yarmida tashkil etilgan "ko'chma ko'rgazmalar birodarligi" birlashmasining faoliyati bilan bog'liqdir. Unda mashhur rus tanqidchisi V.A.Stasov hamda san'at homiysi P.M.Tretyakovlarning roli katta bo'ldi. "Ko'chma ko'rgazmalar birodarligi" o'z tevaragiga ilg'or san'atkorlarni birlashtirdi, xalq hayotini aks ettiradigan realistik san'atni rivojlantirish va targ'ib etishni o'zining asosiy maqsadi deb bildi. Bu birlashmaga a'zo bo'lgan, uning g'oyaviy platformasini tan olgan va ko'rgazmalarida qatnashgan rassomlar "sayyor rassomlar" deb nomlandilar. Bularning yo'lboshchisi va tashkilotchilaridan biri Ivan Nikiforovich Kramskoydir. U portretchi san'atkor sifatida taniqli bo'lib, uning asarlari o'zining chuqur psixologizmi bilan ajralib turadi. Uning ko'pgina portretlari chuqur talqin etiladi, ya'ni tasvirlanayotgan obraz biron-bir narsa bilan shug'ullanayotgan paytda, tevarak-atrof ko'rinishi bilan bog'liq tarzda tasvirlanadi. Ayniqsa, uning "Nekrasov", "Notanish ayol" asarlari juda mashhurdir.

"Sayyor rassomlar" a'zosi, taniqli rassomlardan biri V.G.Perovdir. U o'zining butun ijodiy faoliyatida xalq hayotini tasvirlashga, mavjud tuzum kamchiliklarini ochib tashlashga intildi. Uning bu intilishlari "Uchovlon", "Marhumni kuzatish", "CHegaradagi mayxona" kabi qator asarlarida o'z ifodasini topgan. XIX asrning II yarmidan boshlab rus badiiy hayotida faol ishtirok eta boshlagan buyuk rus rassomi I.E.Repin o'zining butun umrini rus san'atining ravnaqiga bag'ishladi. Repin tarixiy, maishiy va portret janrlarida samarali mehnat qilgan. Uning asarlari o'zining chuqur psixologizmi, badiiy tilining soddaligi va tushunarligi hamda yuksak professional mahoratda ishlanganligi bilan kishini hayratlantiradi. U yirik, ko'p figurali asarlar yaratdi, "Kursk guberniyasidagi yurish", "Zaporojeliklar maktubi", "Volgadagi burlaklar", "Ivan Grozniy va uning o'g'li Ivan", "Kutmagan edilar" kabi buyuk asar shular jumlasidandir. SHu bilan birga u mashhur zamondoshlarining portretlari galereyasini ham yaratib qoldirdi. Bular ichida M.P.Musorgskiy, M.V.Glinka, L.N.Tolstoy, A.M.Gorkiy, V.V.Stasov portretlari diqqatga sazovordir. XIX asrning ikkinchi yarmida samarali ijod qilgan V.M.Vasnetsov o'z ijodida

xalq doston va ertaklardan olingan syujetlar asosida asarlar yaratdi. Uning “Pahlavonlar”, “Alyonushka”, “Bo‘ri mingan shahzoda”, “Kanizey podsho huzurida”, “Uyqudagi malika”, “Uchar gilam” asarlari mashhurdir. Bu asarlarda xalqning baxt-saodat va adolat haqidagi orzu-umidlari kuylanadi. Bu davr dunyoga mashhur yirik san’atkorlarni etkazib berdi. Ular ichida portret ustalari V.A.Serov, K.Korovin, K.Makovskiy, buyuk rus tarixiy janrchisi V.I.Surikov, N.A.YAroshenko, I.M.Pryanishnikov, teatr rassomi M.A.Vrubel, N.A.Kasatkin, A.E.Arkipov.

Bu davrda haqiqiy rus milliy manzara rangtasviri maydonga keldi. Manzarachi rassomlar rus o‘lkasining go‘zalligi, bepoyonligini ko‘rsatish orqali kishilarda vatanparvarlik hislarini o‘stirishga, oddiy tabiat ko‘rinishidagi go‘zallikni to‘laqonli ifodalashga harakat qildilar. Tabiatning turli holatlarini real tasvirladilar. A.K.Savrasov ana shunday birinchi rassomlardandir. Uning “Qora qarg‘alar uchib kelishdi” deb nomlangan suratida qish qaytishi, tabiatning jonlanishi tushunarli va jonli talqin etilgan. SHu davrda yashagan I.I.SHishkin, F.A.Vasilev, V.D.Polenov kabi rassomlar ham rus manzara tasviri namunalari yaratib qoldirdilar. SHu davrda yashab ijod etgan yirik rus rassomi I.P.Levitanning mavzusi ham rus tabiatini kuylashga qaratilgan. U o‘z asarlarida tabiat go‘zalligi va ulug‘vorligini ko‘rsatish bilan birga, asarlarida davr kishilarining ruhi ifodalashga, o‘zining hayot to‘g‘risidagi falsafiy fikrlarini bayon etishga harakat qildi. Uning “Vladimirka”, “Qabr ustida”, “Mangu sukunat” kabi asarlari shular jumlasidandir.

Savollar:

1. Bu davr rus san’atining xarakterli tomoni nimada?
2. “Ko‘chma ko‘rgazmalar birodarligi”ning mohiyati, uning rus demokratik san’atining rivojlanishiga o‘tkazgan ta’siri nimadan iborat?
3. I.Repin, V.I.Surikov, V.M.Vasnetsov ijodi to‘g‘risida nimalarni bilasiz?
4. Bu davrda yashagan rassomlar ijodida qanday mavzular etakchi o‘rinni egallaydi?
5. Rus manzara janri va uning vakillari to‘g‘risida nimalar bilasiz?

21-MA’RUZA

MAVZU: XX ASR SOBIQ SOVET DAVRIDAGI SAN’AT.

REJA:

Talabalarni XX asr san’ati bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. YUon K.F. «Iskusstvo» M. 1957. (3-9)
2. Kalminskiy YU.D. «Iskusstvo» M. 1957 y. (4-6)

MAVZUNING MATNI:

XX asr boshlarida insoniyat tarixida yangi davr boshlandi. Bu san’at chin ma’noda ommani orzu-istaklarini, his-tuyg‘u, fikr-o‘ylarini ifodalovchi san’atga aylandi. Xalqning o‘zi esa uning ijokori bo‘lib, maydonga chiqdi.

San’atning bosh qahramoni xalq edi. Uning oliyjanob mehnati, er yuzida tinchlik, demokratiya uchun olib borayotgan kurashi, hayotga bo‘lgan chuqur muhabbati

san'atkorlarning asosiy mavzusidir. Bu davrda san'atning mavzusi kengaydi, uning yangi tur va janrlari maydonga keldi. Bu tarixiy sobiq inqilob janridir. Bu janrning mazmuni bevosita sho'rolar inqilobi, fuqarolar urushi yillari bilan bog'liqdir. Rassom va haykaltaroshlar bu janrga murojaat qilar ekanlar, dastlar xalqning ulug'vorligi va qudratini ochib berishga harakat qildilar. Bu davr ajoyib ustalarni etkazib berdi. Bular ichida rassomlardan Isak Izrailevich Brodskiy edi. U bir nechta yirik monumental asarlar yaratdi. Bulardan tashqari shu davrning yirik rassomlaridan G.G.Ryajskiy, B.V.Ioganson, K.S.Malevich, A.V.Lentulov, A.A.Deyneka, A.A.Plastov, M.Serov, A.Samoxvalov kabi rassomlar yashab ijod qilganlar. Inqilob mavzusidan tashqari manzara janri ham katta yutuqlarga erishdi. Manzara janrida ishlagan rassomlardan biri bu A.A.Rilov edi. Uning asarlari go'zal va ulug'vor. U asarlarini davr kishilari ruhi bilan to'ldirishga harakat qiladi. Oktyabr to'ntarilishi va fuqarolar urushini aks ettiruvchi asarlar, insonlarning mardligi va jasoratiga bag'ishlangan polotnolar ham o'sha davr tarixida faxrli o'rinni egallaydi. Bu mavzudagi asarlar o'zining ishlanishi va uslubining rang-barangligi bilan ajralib turadi. A.A.Deynekaning "Petrograd mudofaasi" deb nomlangan polotnosi 1928 yil yaratilgan. M.B.Grekovning "Budyoniy otryadiga", N.M.SHuxminning "Maydonga chiqish haqida buyruq" G.K.Savitskiyning "Eski armiyaning 1918 yil stixiyali qaytishi" K.S.Petrov-Vodkinning "Komissarning o'limi", 1919 y. "Trevoga", I.D.SHadrning "Tosh-proletariat quroli" kabi asarlarida sobiq inqilob va fuqarolar urushi yillaridagi kishilarning kayfiyati o'zining badiiy ifodasini topgan.

SHu bilan birga kishilarning dushmanga bo'lgan nafrati, o'z yurti va xalqiga bo'lgan chuqur muhabbati san'atkorlarning II jahon urushi mavzusidagi ishlangan asarlarida o'zining badiiy ifodasini topdi. A.Deynekaning "Sevastopol mudofaasi" (1943), S.A.Gerasimovning "Tartizanning onasi" (1942), F.D.Favoyrskiyning "O'limdan kuchli" (1951), I.Toidzening "Ona Vatan da'vati" (1941) asarlari shular qatoridandir.

Bu davrda maishiy janr ham yangi mazmun kasb etdi. Bu mavzuda yaratilgan asarlarda shu davr kishilarining kundalik turmushi, mehnati, yoshlarning tarbiyasi aks ettirildi. N.B.Terpsixorovning "Birinchi shoir", E.M.CHEpsovning "Qishloq yacheykasining majlisi" deb nomlangan suratlarda kechagi dehqonning bugungi kunda jamiyat ishlarida faol ishtirok etayotganini sodda, lekin ishonarli talqin etiladi. Maishiy janr taraqqiyoti, jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. II jahon urushi yillari o'sha davr kishilari uchun haqiqiy sinov yillari bo'ldi. Bu yillarda ularning front ortidagi qahramonligi, rassomlarning maishiy mavzusidagi asarlarida o'z ifodasini topdi. Bu janrning keng rivojlanishi urushdan keyingi yillarga to'g'ri keldi. Bu yillarda u etakchi janr qatoridan o'rin olib, xalq hayotining hamma tomonlarini qamrab oluvchi san'at darajasiga ko'tarildi. Rassomlar asarlarida tinch mehnat, farovon xayotgo'zalligini kuyladilar. Insonlar orasidagi mehribonlik, olijanoblik, do'stlik kabi fazilatlarni ulug'ladilar. Bu davr san'atida yoshlar hayotiga bag'ishlangan juda ko'p asarlar ham yaratilgan. Bu asarlarda sobiq sovet yoshlarining san'atga, ma'rifatga qiziqishi tarannum etiladi. Bolalar hayotiga bag'ishlangan asarlar ham yaratildi. F.P.Reshetnikov tomonidan yaratilgan "YAna ikki oldingmi?", "Kanikulga qaytdi" kabi asarlarida bolalarga xos bo'lgan xislatlar ishonarli talqin etiladi.

Savollar:

1. XX asr. Sobiq sovet san'atining xarakterli tomoni nimada?

2. Bu davrda qanday janrlar vujudga keldi?
3. Qanday rassom va haykaltaroshlar yashab ijod qildilar?
4. Bu davrda maishiy janr qanday mazmun kasb etdi, uning avvalgi davr san'atidan farqi nimada?
5. Portret va manzara janrlarida sodir bo'lgan o'zgarishlarni aytib bering.

22-MA'RUZA 4 SOAT.

MAVZU: XIX-XX ASR CHET EL SAN'ATI.

REJA:

1. XIX-XX asr chet el san'ati bilan talabalarni tanishtirish.
2. Impressionizm vakillari va ularning ijodi.
3. XVII-XVIII asr va XIX-XX asr san'atidagi farq.

Adabiyotlar:

1. Vseobhaya istoriya isskustv. M. 1964. T-5, M. 1965 T-6
2. Pugachenkova G.A., L.N.Rempel «Istoriya iskusstv Uzbekistana» M., «Iskusstvo» 1965.

MAVZUNING MATNI:

Imperializm ko'pgina mamlakatlarda ijtimoiy va madaniy hayotda katta o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Birinchi proletar revolyusiyasi - Parij kommunasi va uning tor-mor etilishi burjua madaniyatining inqirozga yuz tutishini tezlatdi. Burjua falsafasi, estetikasi va san'atida reaksiyon idealistik tendensiyalar kuchaydi. SHu bilan birga revolyusion demokratik va milliy ozodlik harakatlari bilan bog'liq bo'lgan ilg'or demokratik madaniyat realistik burjua madaniyatiga qarama-qarshi o'laroq o'z yo'lida davom etdi. XIX asr II yarmi va XX asr boshlaridagi san'at taraqqiyoti murakkab yo'lni bosib o'tdi. Bu davrda ham avvalgi davrlardagidek reaksiyon hamda progressiv oqim va tendensiyalarning kurashi davom etdi. Tushkun simvolik dekada oqimlar turli "izm" lar tez-tez almashib turdi. Parij kommunasi tor-mor etilishi revolyusion harakatlarni oz bo'lsa-da, to'xtatib turdi. Parij kommunasi tor-mor etilishi revolyusion harakatlarni oz bo'lsa-da, to'xtatib qo'ydi. Lekin ilg'or san'atkorlar ta'sirchan asarlar yaratish borasida mehnat qilishda davom ettilar. YAngi ta'sirchan ifoda vositasini topish, san'at tilini yangilashga intilish ko'pgina san'atkorlarning ijodida o'z ifodasini topdi. Bu izlanishlar o'z navbatida samarali natijalar bergan bo'lsada, lekin san'atda turli oqim va yo'nalishlarni keltirib chiqardi.

Realizm taraqqiyotida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ldi. Realistik san'atda sodir bo'lgan o'zgarishlar Eduard Mane ijodida yaqqol namoyon bo'ldi. Uning ijodi keyingi realistik san'at taraqqiyotiga katta ta'sir o'tkazdi. Mane asarlarida Parij ko'chalari, hiyobon va kafelari, odamlarning hayoti tasvirlanadi. Bir qarashda juda sodda syujetlarda rassom go'zallikni ko'rsata oldi. SHu go'zallikni tasviriy san'at tili bilan tomoshabinga etkazdi. Uning hajm jihatidan katta bo'lmagan, syujeti jihatidan sodda asarlari o'zining voqelikni to'laqonli, butun borlig'i bilan aks ettirishi bilan kishi qalbiga quvonch baxsh etadi. Tabiatning rangdorligi, shakllarning rang-barangligi esa bu lavhalariga yanada

go‘zallik kiritadi. SHu boisdan ham tezda ko‘pchilik diqqatiga sazovor bo‘ldi. 1860 yilning rassomlari uning ishiga, ishlash uslubi va syujet tanlashiga taqlid qila boshladilar. Qator yoshlar esa uni o‘zining ustози deb bildilar va uning atrofiga yig‘ildilar. Uning izlanishlarini davom ettirib jahon san‘ati tarixida yangi oqim - impressionizm oqimiga asos soldilar. Impressionizm so‘zining lug‘aviy ma‘nosi taasurot bo‘lib, rassomlar o‘z asarlarida zamonaviy voqealarni turli ko‘rinishda tasvirlash va eng muhimi shu voqe‘likdan olgan birinchi taassurotlarini tasvirlashga harakat qildilar. SHu boisdan ular naturaga alohida e‘tibor bera boshladilar. Kenglik va havoni, nur va rang jozibasini holstda jonlantirish masalasi ular uchun muhim masalalardan bo‘lib qoldi. Impressionizm oqimining o‘ziga xos tomoni shu oqimning asoschilaridan biri Klod Monening “Pichan g‘arami”, “Ko‘knori dalasi”, Onore Renuarning “Madam Samari”, “YAlang‘och ayol”, Edgar Deganing “O‘avorang libosli raqqosalar”, “Balet sinfi”, Kamil Pissaroning “Parij ko‘chalar” kabi suratlarida yaqqol namoyon bo‘ldi.

Savollar:

1. XIX-XX asr Yevropadagi siyosiy ahvol san‘at taraqqiyotiga qanday ta‘sir ko‘rsatdi?
2. Bu davrda san‘atda qanday oqimlar mavjud edi?
3. Impressionizm nima, uning qanday vakillarini bilasiz?
4. XIX-XX asrlar ijodiy izlanishlarining ahamiyati nimada?

23-MA‘RUZA 4 SOAT

MAVZU: XX ASR BOSHLARIDA O‘ZBEKISTON SAN‘ATI.

REJA:

Talabalarga ushbu mavzuni tushuntirish va tanishtirish. Etakchi rassomlar ijodi bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Oydinov N. Tasviriy san‘at umumiy tarixidan lavhalar. Toshkent, O‘qituvchi 1997 y. (53-60)

MAVZUNING MATNI:

XX asr boshlarida O‘rta Osiyoning Rossiya tomonidan bosib olinishi, san‘atda ham o‘z ifodasini topdi. Buni dekorativ amaliy san‘at asarlaridagi kompozitsiyalarda, ularning syujet va motivlarida, real hayotning tasvirlanishida, voqe‘likni ustalar tomonidan real tasvirlashga intilishlarida ko‘rish mumkin. Bunday o‘zgarishlar rus va o‘zbek me‘morchilik san‘ati an‘analarining bir-biriga yaqinlashishi va qo‘shilishi natijasida paydo bo‘lgan yangi uslublarda ham namoyon bo‘la boshladi. Realistik dastgoh san‘ati maydonga keldi. Buni birinchi bo‘lib, XIX asrning 40-yillaridan boshlab O‘rta Osiyoga kela boshlagan rus badiiy maktabining talabalari boshlab berdilar. Bu borada rus rassomlari A.Karazin, I.Kazakov, S.P.YUdin, R.Zommer, 1886 yilgi ko‘rgazmada toshkentlik To‘xta-Sodiq Xo‘jaevning alebastrdan yasagan ot va kiyik haykalchalarining qo‘yilishi, 1915 yil bosmadan chiqqan S.Siddiqiyning “Ko‘ro‘g‘li” epik poemasiga

ishlangan grafik illyustratsiyalarining yuzaga kelishi davr taqozosi edi. O‘zbekistonda san’atni targ‘ib etish, ko‘rgazmalar uyushtirish, muzeylarni milliy lashtirish kabi ishlar amalga oshirildi. 1918-20 yillarda Toshkent, Samarqand shaharlarida badiiy maktablar ochildi. Ularga ko‘plab mahalliy yoshlar jalb etildi. Bunda rus va boshqa milliy rassomlar faol ishtirok etdi. SHu bilan birga o‘zbek xalq san’atini o‘rganish orqali rassomlar haqiqiy milliy san’at namunasini yaratishga, o‘z asarlarida davrning muhim voqealarini aks ettirishga harakat qildilar. SHunday rassomlardan biri O.K.Tatevosyan bo‘ldi. Korovinning shogirdi bilan bu rassom 1915 yil birinchi bor O‘zbekistonga keldi. Uning serjilo tabiati, boy me‘morchilik yodgorliklari yosh rassomni o‘ziga mahliyo etdi. O‘zbekistonda o‘z ijodiy izlanishlari uchun katta imkoniyatlar borligini his qilgan rassom o‘qishni bitirgach, butunlay O‘zbekistonga ko‘chib keldi va o‘zining sermahsul ijodini boshladi, yosh rassomlarga murabbiylik qildi. Uning ilk ijodidagi asarlar asosan Samarqandga bag‘ishlangan. Gavjum ko‘chalar, noz-ne‘matga boy bozorlar, choyxonalar rassomning ko‘pgina asarlarining mazmunini tashkil etdi. Xalq milliy san’at namunalarini o‘rgandi. Asarlarida O‘zbekistonda bo‘layotgan o‘zgarishlarni, odamlarning mehnatga bo‘lgan munosabati badiiy ifodasini topa boshladi. O‘sha yillari O‘zbekistonda bir qator iste‘dodli rassomlar yashab ijod qilganlar. Bular ichida Farg‘onada tug‘ilib o‘sgan Aleksandr Volkovning asarlari juda rang-barang va falsafiy mazmunga boy. Voronejdan kelgan va butun umr Toshkentda yashab ijod qilgan Usto Mo‘min (Nikolaev) bir qator ajoyib nafis, lirik, shoirona asarlar yaratdi. Davr kayfiyati, kishilarning hayotga bo‘lgan yuksak munosabati uning asarlarida o‘zining haqiqiy poetik ifodasini topdi. Uning shunday asarlari ichida “Bahor”, “Bedanaboz”, “Do‘stlik», «Muhabbat”, “Kuyov”, “CHoyxonachi” kabilardir.

O‘zbekistonda samarali mehnat qilgan rus rassomlaridan biri Pavel Petrovich Benkov edi. U o‘zbek san’atining rivojlanishiga, milliy kadrlar etishib chiqishiga katta hissa qo‘shdi. U Buxoro, Xiva, Samarqand haqida juda ko‘p polotnolar ishlagan. Bular asosan yarim manzara va yarim maishiy janrda bo‘lib, ularda rassom kundalik xalq turmushini qadimgi nodir me‘morchilik fonida ustalik bilan tasvir laydi. Ajoyib ayollar obrazini ham yaratadi. “Dugonalar”, “Dutorchi qiz” deb nomlangan asarlar do‘stlik mavzusida yaratgan yirik asarlaridir. 20-30-yillardan boshlab milliy rassomlar ko‘rina boshlandi. Ular o‘zlarining dastlabki asarlari bilan respublika badiiy ko‘rgazmalarida ishtirok etib, badiiy hayotni yanada jonlantirdilar. Bu yillarga kelib san’at mavzusi kengaydi. Do‘stlik, tinchlik, mehnat go‘zalligini kuylovchi asarlar yaratildi. Iste‘dodli yosh rassom Bahrom O‘amdamiyning “Ish tugadi” deb nomlangan kartinasi shu davrda kishilar ongida sodir bo‘lgan o‘zgarishlar o‘z ifodasini topdi. SHu bilan birga Lutfulla Abdullaevning “YOsh shoir uyidagi uchrashuv” deb nomlangan asar yoshlar orasida san’at va ma‘rifatga intiluvchi yoshlarning fazilatlarini ochib berishga bag‘ishlangan. Bu yosh rassomlar O‘zbekiston san’atining taraqqiyotiga salmoqli hissa qo‘shdilar.

Ikkinchi jahon urushi yillari o‘zbek rassomlari uchun katta sinov bo‘ldi. Ular g‘oyaviy jihatdan chiniqdilar. Ular front g‘alabasi uchun rag‘batlantira oladigan asarlar yaratishga harakat qildilar. Urush yillarida O‘zbekistonga evakuatsiya qilingan Moskva, Leningrad, Kiev, Xarkov badiiy institutlari, ular bilan birga kelgan etuk san’atkorlar - D.Moor, V.Favorskiy va boshqalar respublika badiiy hayotini jonlantirishga ko‘maklashdilar. Urush tugagach, tinchlik yillari o‘zbek san’ati ham o‘z rivojlanishida yangi bosqichga qadam qo‘ydi. Inson go‘zalligi, tabiat ulug‘vorligi rassomlarimiz

polotnosida o‘z ifodasini topa boshladi. Bu urushdan keyingi yillarda yaratilgan A.Abduallaevning A.O‘idoyatov portreti, T.Oybek, L.Abduallaevning “Qahramonni kutib olish”, O‘.Tansiqboevning “Qayroqqum GESida tong”, R.Ahmedovning “Onalik o‘ylari”, R.Timurovning “Samarqand”, YU.Elizarovning “O‘zbekiston san’atkorlar guruhi portreti”, N.Karaxonning “Oltin kuz”, V.Fadeevning “Soqchi ayol”, M.Saidovning “Xirmonda”, CH.Ahmarovning devoriy rasmlari va boshqalar o‘zbek san’ati tarixida o‘zlarining munosib o‘rnini egallaydi. Respublikamiz rassomlari bu davrdan boshlab, barcha ko‘rgazmalarda faol ishtirok etib, san’atimiz ta’sirchanligini ortib borayotganini namoyish ettilar. Bizning rassomlar ko‘plab ko‘rgazmalarda qatnashdilar. 60-70 yildan boshlab, o‘zbek san’ati yangi pog‘onaga qadam qo‘ydi. Bu davrda faqat keksa rassomlar ijodidagina emas, balki yoshlar ijodida ham yangi ifoda vositalarini izlash, asarlarini talqin etishda uning emotsional tomoniga e’tibor berish kuchayganligi yaqqol ko‘zga tashlandi. Buni B.Boboev va R.CHorievlarning kartinalarida, T.Muhammedovning karikaturalarida, F.Grishchenkoning, X.Xusniddin o‘jaevning haykallarida ko‘rish mumkin. O‘zbek san’ati zafarli yo‘lni bosib o‘tdi.

Savollar:

1. XX asr boshlarida o‘zbek san’atida qanday o‘zgarishlar sodir bo‘ldi?
2. O‘zbek san’atida realistik dastgoh san’atining rivojlanishida an’ana va o‘ziga xoslik nimada?
3. O‘zbek san’ati taraqqiyotining asosiy bosqichlarini ayting.
4. XX asrlarda O‘zbekistonda qanday rassomlar yashab ijod qilib kelganlar?
5. B.O‘amdamiyning “Ish tugadi” asari qaysi davr haqida hikoya qiladi?
6. P.Benkovning ijodi to‘g‘risida nimalar bilasiz?

24-MA’RUZA

4 SOAT

MAVZU: MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTON SAN’ATI.

REJA:

SHu davr san’atkorlari va ularning asarlari bilan tanishtirish.

Adabiyotlar:

1. Oydinov N. Tasiriy san’at tarixidan lavhalar. Toshkent «O‘qituvchi» 1997. (60-89)

MAVZUNING MATNI:

O‘zbekiston tasviriy dastgoh san’ati juda qisqa vaqtda rivojlanib, katta yutuqlarga erishdi. O‘zbekiston san’ati zafarli yo‘lni bosib o‘tdi. Respublikamiz rassomlari ko‘pgina ko‘rgazmalarda faol ishtirok etib, san’atimiz ta’sirchanligining ortib borayotganini namoyish etdilar. Bizning rassomlarimiz ko‘pgina janrlarda ijod qilib kelmoqdalar, manzara, natyurmort, portret va boshqa. Natyurmortda bozorlarimizning to‘lib toshgan noz-ne’matlarini, manzara janrida esa, o‘lkamizning go‘zalligini va bepoyonligini, oddiy tabiat ko‘rinishidagi go‘zallikni to‘laqonli ifodalashga harakat qilmoqlar. SHu bilan birga qadimdan qolgan butun dunyoga taniqli ajib me’morchilikning nodir yodgorliklarini o‘z asarlarida ko‘rsatdilar. Portret janrida esa Vatanimizning ilg‘or kishilarini, mehnatkash

xalqni, shoir, rassom, musiqachilarni tasvirladilar. Bizning O‘zbekiston Vatanimiz ajoyib iste’dodli rassom va haykaltaroshlarni etkazib berdi. Bular ichida Iskandar Ikromov, CHingiz Ahmarov, Malik Nabiev, Mannon Saidov, Damir Ro‘ziboev, Ilhom Jabborov, Javlon Umarbekov, Bahodir Jalolov, Alisher Mirzaev, Akmal Ikromjonov, Ne‘mat O‘akimov, Osimxon Vosixonov, Temur Sa‘dullaev, o‘ofur Abdurahmonovlar alohida mavqega ega. O‘zbekiston xalq rassomi Alisher Mirzaev rangtasvir ustasi xalqimiz an‘analariga, boy va sermazmun o‘tmish tasviriy san‘at merosiga hurmat bilan qaraydi. Rassom o‘z xalqiga xos psixologik kechinmalarni chuqur tahlil qila oladi. Rassom onatibiat bag‘rida o‘zbekona an‘analarni, to‘ylarni, beg‘ubor o‘zbek bolalarini, lobar qizlarni, mushtipar onalar kabi obrazlarni aks ettira olishga muvaffaq bo‘ldi. Jumladan, “Toshkent - tinchlik va do‘stlik shahri” triptixi, “Bola xonada”, “Intizorlik”, “YOsh oila haqida qo‘shiq” kabi o‘nlab asarlar moybo‘yoqda yaratilgan. Umuman rassom tabiat va jamiyatda bo‘layotgan o‘zgarishlarni e‘tiborsiz qoldirmaydi. Rassom rangtasvirlarga shunday jon bag‘ishlaydiki, undagi go‘zallik sirlari odamlarni ezgulikka etaklaydi. Rassom asarlari bugungi kunda xalqimiz hurmatini qozonish bilan birga, ko‘pgina xorijiy davlatlarda ham ma‘lum va mashhurdir.

Bahodir Jalolov ham O‘zbekiston xalq rassomi bo‘lib, zamonaviy rangtasvir san‘ati rivojiga katta hissa qo‘shib kelayotgan iste’dodli rassomlardan biridir. B.Jalolov tasviriy san‘at borasidagi tahsilni davom ettirib, keyinchalik CH.Ahmarov, R.CHoriev, E.P.Melnikov, B.D.Korolyovlardan tasviriy san‘at sirlarini o‘rgandi. SHu sababli ham u yaratgan portretlarda yuksak mahorat aniq ko‘zga tashlanib turadi. Uning ijodidagi tuyg‘ular uyg‘unligi tomoshabinni o‘ziga mahliyo etib qo‘yadi. U portret san‘atida ko‘p yutuqlarga erishdi. Uning to‘laqonli asarlarida o‘zbek xalqining sevimli farzandlari siymosi o‘z ifodasini topgan. U bir katta seriya portretlarni yaratadi, bular ichida akademiklar, rassom va boshqa taniqli odamlar obrazlari bor. B.Jalolov ijodida olam sirlari o‘zgacha talqin etiladi. Bunga, “Gul va Rayhon afsonasi”, “Nido”, “Baxt qushi”, “Abadiy va navqiron Xindiston”, “XXI asr Madonnasi” kabi ko‘plab asarlarini misol qilib keltirish mumkin. Mustaqil O‘zbekiston tarixiga bag‘ishlangan O‘zbekiston xalqlari tarixiy muzeyi devoriga ishlangan monumental ko‘rinishdagi surat jiddiy va mazmunli tarixiy dalillar orqali salobatli tasvirlanishi bilan har qanday tomoshabin e‘tiborini o‘ziga jalb qila oladi. Polotnoni kuzatgan tomoshabin boy tarix sahifalariga ega bo‘lgan o‘zbek xalqining buyuk va qudratli ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qiladi. B.Jalolov ijodi shu jihati bilan qadrlidir.

Xaykaltaroshlik san‘atining o‘lkamiz hududidagi zamonaviy jihatlarini ijodkor Damir Ro‘ziboev faoliyatida yaqqol qurish mumkin. Dastlab rangtasvir va grafika san‘ati bilan shug‘ullangan D.Ro‘ziboev haykaltaroshlik olamiga asoan 60 yillarda kirib keldi. San‘atkor ijodida shakl va hajmlarning o‘ziga xosligini harakatlarni tabiiylik bilan tasvirlanishi, u tanlagan mavzularning rang-barang va keng qamrovligidan ham yaqqol sezish mumkin. Uning bir qancha haykallarida xalqimizning madaniy hayoti va ziyolilar qiyofasini aks ettirgan asarlariga duch kelamiz. SHu bilan birga u portret janrida ham ijod qiladi. San‘atshunos olim R.Toqtash obrazi, rassom V.Savitskiy va Saida portretlarida zamondoshlarimiz obrazlari to‘laqonli o‘z ifodasini topgan. D.Ro‘ziboev haykaltaroshlik san‘atida katta bir maktabni o‘tab kelayotir. Uning izlanishlari rang-barang uslublarga boy. Buni biz san‘atkor ijodida rangli haykaltaroshlik san‘atining yuzaga kelganligi orqali guvohi bo‘lishimiz mumkin. Ro‘ziboev haykallaridagi shakl va hajmlarga bo‘yoq berish

bilan ularning sehrli olamini yanada mo‘‘jizali qila oladi. San’atkor bu bilan qoniqmasdan haykalda aks ettirilayotgan voqeani rangin sirlarini matolarda yanada to‘ldiradi. Yana bir muhim tomoni D.Ro‘ziboevning izlanishlari kelajak muammolarini talqin qilishga qaratilgan. San’atkor ko‘tarinki ruh bilan musiqa, rangtasvir asarlarini o‘rganib, o‘z haykallarida mujassamlashga intiladi. O‘aykaltaroshning ajoyib fazilatlaridan yana biri uning asarlarida hissiy mazmundorlik boyib borayotganligidadir. Ana shunday mazmundorlik orqali u inson ma’naviyatini tobora to‘laroq qamrab ifodalashga harakat qiladi. O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixi - jahon tasviriy san’ati tarixining ajralmas qismidir. O‘zbekiston san’ati boy merosga ega. O‘ozirgi zamonda esa bizning rassomlarimiz va haykaltaroshlar butun dunyoga taniqli bo‘lib qolgan. Dekorativ-amaliy san’atimiz esa qadim zamonlardan odamlarni zavqlantirib kelgan. Ustalarimiz ijodi nafaqatgina mustaqil O‘zbekistonda, balki boshqa mamlakatlarda ham o‘z obro‘-e’tiboriga ega.

Savollar:

1. Zamonaviy O‘zbekiston san’ati to‘g‘risida nimalar aytib bera olasiz?
2. Zamonaviy O‘zbekiston rassomlari ijodida qanday mavzular etakchi o‘rinni egallaydi?
3. A.Mirzaev hayoti va ijodi haqida nimalarni bilasiz?
4. O‘aykaltarosh D.Ro‘ziboev hayoti va ijodi haqida nimalarni bilasiz?